

Tolstoy Leo

Sota ja rauha IV

Leo Tolstoy
Sota ja rauha IV

http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=23169819

Sota ja rauha IV:

Содержание

ENSIMÄINEN OSA	4
I	4
II	11
III	15
IV	21
V	30
VI	36
VII	43
VIII	51
IX	58
X	62
XI	69
XII	75
XIII	84
XIV	89
XV	98
XVI	105
TOINEN OSA	114
I	114
II	120
III	124
Конец ознакомительного фрагмента.	129

Tolstoy Leo, graf

Sota ja rauha IV

ENSIMÄINEN OSA

I

Pietarin korkeimmissa piireissä kävi tähän aikaan monimutkainen taistelu Rumjantsevin, ranskalaisten, Maria Feodorovnan, tsesarevitshin ja muidenkin puolueiden välillä kiivaimmin kuin koskaan ennen ja tavallisuuden mukaan kaikui tässä taistelussa ylinnä hovikuhnurien hurina. Mutta Pietarin levollinen ja ylellinen elämä, jota huolestuttivat ainoastaan elämän näköhäiriöt ja harhakuvat, kulki entistä menoaan. Kun elämä kulki tätä menoaan, täytyi ponnistelemalla ponnistella voidakseen tuntea ja käsittää sitä vaaraa ja tukalaa asemaa, jossa Venäjän kansa nyt oli. Entisekseen kyläiltiin, entisekseen pidettiin tanssiaisia, ranskalainen teatteri oli ennallaan, entiset olivat hovien harrastukset ja ennallaan virkamiesten pyyteet ja juonet. Ainoastaan kaikista korkeimmista piireistä koetettiin huomauttaa muille nykyisen aseman vaikeutta. Hienosittain kerrottiin, kuinka vastakkaisesti menetteli kumpikin keisarinna näin raskaiden olojen vallitessa. Keisarinna Maria Peodorovna,

joka oli huolissaan hänen alaistensa armeliaisuus- ja kasvatustaitosten hyvinvoinnista, käski muuttamaan kaikki instituutit Kasaniin ja näiden laitosten kaikki esineet olivat jo laitettut valmiiksi lähettämistä varten. Keisarinna Elisabet suvaitsi taas vastata hänelle ominaisen venäläisen isänmaanrakkauden tunteen elähyttämänä kysymykseen, mitä määräyksiä hän suvaitsisi antaa, ettei hän voi hallituslaitoksiin nähden antaa minkäänlaisia määräyksiä, koska se on hallitsijan asia. Siitä taas, mikä suorastaan riippui hänestä itsestään, hän suvaitsi sanoa vain sen verran, että hän matkustaa Pietarista viimeisenä.

Elokuun 26 p: nä, samana päivänä, jolloin oli Borodinon taistelu, pidettiin Anna Pavlovnalla iltama, jonka loistokohtana oli oleva piispan kirjeen lukeminen, joka kirje oli kirjoitettu silloin, kun hallitsijalle lähetettiin pyhän Sergein kuva. Tätä kirjettä pidettiin isänmaallisen hengellisen kaunopuheisuuden näytteenä. Sen oli lukeva itse ruhtinas Vasili, joka oli tunnettu lukutaidostaan. (Hänhän luki keisarinnan luona.) Lukutaitona pidettiin sitä, että osasi kovalla, laulavalla äänellä, vuoroin vihlovan haikeasti ujeltaen, vuoroin hennosti valittaen juokсутtaa sanoja virtanaan vähääkään välittämättä niiden merkityksestä, niin että väleensä osui ujellus, väleensä taas valitus aivan sattumalta milloin millekin sanalle. Tällä lukemisella samoin kuin yleensä kaikilla Anna Pavlovnan iltamilla oli valtiollinen merkitys. Iltamaan piti tulla muutamia korkea-arvoisia henkilöjä, joita oli häväistävä heidän käyntinsä tähden ranskalaisessa teatterissa, vaan toiselta puolen oli heissä herätettävä vireille

isänmaallinen mieliala. Väkeä oli jo saapunut melkoisen kosolta, mutta kun Anna Pavlovna ei vielä nähnyt salissa kaikkia niitä, joita tarvittiin, ei hän vielä ryhtynyt luettamaan kirjettä, vaan kuletti keskustelua yleisissä asioissa.

Päivän uutisena Pietarissa oli tänään kreivitär Besuhovan sairaus. Kreivitär oli muutamia päiviä takaperin äkkiä sairastunut, ei ollut voinut käydä muutamissa kokouksissa, joiden kaunistus hän oli ja hän kuului kieltäytyneen ottamasta ketään vastaan sekä oli niiden kuuluisien pietarilaisten lääkärien asemasta, jotka tavallisesti olivat häntä hoitaneet, antautunut jonkun italialaisen lääkärin hoidettavaksi, joka koetti parantaa häntä jollain uudella ja oudolla tavalla.

Kaikki tiesivät varsin hyvin, että hurmaavan kreivittären sairaus johtui sopimattomuudesta mennä naimisiin yht'aikaa kahden miehen kanssa ja että italialaisen hoito tarkoitti tuon sopimattomuuden poistamista, mutta Anna Pavlovnan läsnäollessa ei kukaan uskaltanut edes ajatellakaan tätä, vaan näytti siltä, niin kuin ei kukaan olisi tiennyt asiasta mitään.

– *On dit que la pauvre comtesse est très mal. Le médecin dit que c'est l'angine pectorale.*

– *L'Angine! Oh, c'est une maladie terrible!*

– *On dit que les rivaux se sont reconciliés grâce à l'angine...¹*

Sanaa *angine* toistettiin hyvin mielellään.

– *Le vieuz comte est touchant à ce qu'on dit. Il a pleuré comme*

¹ Kerrotaan, että kreivitär parka on hyvin huonona. Lääkäri on sanonut, että se on sydämen kouristusta.

un enfant, quand le médecin lui a dit que le cas était dangereux.

– Oh, ce serait une perte terrible. C'est une femme ravissante.

– Vous parlez de la pauvre comtesse, – sanoi Anna Pavlovna tullen lähemmäksi. – J'ai envoyé savoir de ses nouvelles. On m'a dit qu'elle allait un peu mieux. Oh, sans doute, c'est la plus charmante femme du monde, – sanoi Anna Pavlovna hymyillen omalle innostukselleen. – Nous appartenons à des camps différents, mais cela ne m'empêche pas de l'estimer, comme elle le mérite. Elle est bien malheureuse,² – lisäsi Anna Pavlovna.

Eräs varomaton nuori herra, joka luuli, että Anna Pavlovna näillä sanoillaan kohotti hieman kreivittären sairauden salaisuutta verhoavaa esirippua, lausui ihmettelynsä siitä, ettei oltu kutsuttu tunnettuja lääkärejä, vaan kreivitärtä hoiti puoskari, joka voi antaa vaarallisia lääkkeitä.

– Vos informations peuvent être meilleures que les miennes, – sanoa tokasi Anna Pavlovna yht'äkkiä kärkevästi kokemattomalle nuorukaiselle. – Mais je sais de bonne source que ce médecin est un homme, très savant et très habile. C'est le médecin intime de la reine d'Espagne.³

Masennettuaan täten nuorukaisen kääntyi Anna Pavlovna Bilibiniin, joka eräässä toisessa ryhmässä otsa rypyssä, mutta nähtävästi aikoen suoristaa rypyt kertoakseen erään tärkeän

² Vanha kreivi kuuluu olevan hyvin suruissaan. Hän oli ruvennut itkemään kuin lapsi, kun lääkäri oli sanonut, että tapaus on vaarallinen.

³ Teidän tietonne saattavat olla paremmat kuin minun. Mutta minä olen saanut tietää hyvistä lähteistä, että tuo lääkäri on hyvin oppinut ja taitava mies. Hän on Espanjan kuningattaren henkilölääkäri.

asian, puhui itävaltalaisista.

– *Je trouve que c'est charmant.*⁴ – puhui hän eräästä diplomaattisesta asiapaperista, jonka mukana oli Wieniin lähetetty ne itävaltalaiset sotaliiput, jotka oli vallannut Wittgenstein, *le héros de Pétrapol*⁵ (joksi häntä sanottiin Pietarissa).

– Kuinka, kuinka se oli? – kysyi Anna Pavlovna Bilibiniltä saaden syntymään hiljaisuuden tuon tärkeän asian kuulemiseksi, jonka hän jo tiesi.

Ja Bilibin toisti seuraavat sanat diplomaattisesta kirjeestä, jonka hän oli sepittänyt:

– *L'Empereur renvoie les drapeaux autrichiens,* – sanoi Bilibin, – *drapeaux amis et égarés qu'il a trouvés hors de la route,*⁶ – lopetti Bilibin laskien otsansa rypyistä.

– *Charmant, charmant!*⁷ – virkkoi ruhtinas Vasili.

– *C'est la route de Varsovie peut-être,*⁸ – lisäsi ruhtinas Hippolyt yht'äkkiä kovalla äänellä.

Kaikki katsahivat häneen käsittämättä, mitä hän oli sanoillaan tarkottanut. Ruhtinas Hippolyt myöskin silmäili ympärilleen eloisin ihmetyksen katsein. Hänkään samoin kuin

⁴ Minusta se on mainio!

⁵ Petropolin sankari.

⁶ Keisari lähettää itävaltalaiset liiput, nuo ystävyiden harhailevat liiput, jotka hän on löytänyt oikean tien ulkopuolelta.

⁷ Mainiota, mainiota!

⁸ Varsovan matkan varrelta ehkä.

muut ei käsittänyt, mitä hänen sanomansa sanat tarkoittivat. Diplomaattisen virka-uransa aikana hän oli huomannut monesti, että tällä tavoin äkkiarvaamatta lausutut sanat olivat tuntuneet terävältä sukkeluudelta ja hän sanoi nyt nuo ensimmäisinä kielelle tulleet sanat ilman muuta kaiken varalta. "Saattaa olla, että ne tekevät hyvän vaikutuksen", ajatteli hän, "vaan jos eivät tee, osaavat he kyllä auttaa asian". Ja juuri silloin, kun painostava äänettämyys oli parhaiksi päässyt syntymään, saapuikin se liian vähän isänmaataan rakastava henkilö, jota Anna Pavlovna oli odottanut käännättämistä varten. Anna Pavlovna pyysi hymyillen ja sormeaan heristäen Hippolytille ruhtinas Vasilia pöydän ääreen, ojensi tälle kaksi kyntteliä ja käsikirjotuksen ja pyysi alkamaan. Kaikki vaipui äänettämyyteen.

– "Kaikkeinarmollisin Keisari!" – alkoi ruhtinas Vasili juhlallisen ankarasti ja loi katseen yleisöön ikään kuin kysyen, oliko kellään mitään sitä vastaan. Mutta kukaan ei virkkanut mitään. – "Ikimuistoinen Moskovan pääkaupunki, Uusi Jerusalemi, ottaa vastaan *oman* Kristuksensa", – singahutti hän yht'äkkiä voimakkaasti sanan *oman*, – "niin kuin äiti, joka sulkee syliinsä rakastetut poikansa ja nähdessään halki syntyvän pimeän sinun valtakuntasi kirkkaan loisteen se laulaa riemuiten; Hosianna, siunattu olkoon hän, joka tulee!"

Nämä viimeiset sanat veti ruhtinas Vasili surkealla äänellä.

Bilibin tarkasteli huolellisesti kynsiään ja monet näyttivät arkailevan ja aivan kuin kysyvän, mitä pahaa he olivat tehneet. Anna Pavlovna lausui jo supattamalla edelleen, kuten vanha

mummo, joka höpisee rippirikousta: "Levittäköön julkea ja röyhkeä Goliat..." – supatti hän.

Ruhtinas Vasili jatkoi:

"Levittäköön julkea ja röyhkeä Goliat Ranskanmaan äärieltä Venäjän rajoille kuolemankauhujaan; nöyrä usko, tuo Venäjän Davidin linko, musertaa äkkinäisesti hänen verenhimoisen korskeutensa pään. Tämä pyhän Sergein kuva, hänen, jonka harrastukset muinoin isänmaan hyvää tarkottivat, annetaan Teidän Keisarilliselle Majesteettilenne. Valitan kipeätä suruani, että heikkenevät voimani eivät salli minun päästä nauttimaan Teidän rakkaiden kasvojenne näkemisestä. Hartaat rukoukseni kohti korkeuksia kohotan, jotta Kaikkivaltias ylentäisi vanhurskaiden joukon ja armossansa täyttäisi Teidän Majesteettinne aivoitukset."

– *Quelle force. Quel style!*⁹ – kuului kehumista lukijalle ja sepittäjälle.

Anna Pavlovnan vieraat innostuivat tästä puheesta niin, että he puhelivat vielä kauan aikaa isänmaan kohtalosta ja lausuivat kuka minkinlaisia mielipiteitä taistelusta, jonka näinä päivinä olisi pitänyt tapahtua.

– *Vous verrez,*¹⁰ – sanoi Anna Pavlovna, – että huomenna, hallitsijan syntymäpäivänä, me saamme tiedon. Minä olen hyvä aavistamaan.

⁹ Mikä voima! Mikä sanontatapa!

¹⁰ Saatte nähdä.

II

Anna Pavlovnan aavistus kävikin toteen. Seuraavana päivänä pidettiin hovissa hallitsijan syntymäpäivän johdosta messu, josta ruhtinas Volkonski kutsuttiin kesken pois hakemaan ruhtinas Kutusovilta saapunutta kirjettä. Se oli Kutusovin tiedonanto, jonka hän oli kirjottanut taistelupäivänä Tatarinovasta. Kutusof ilmotti, etteivät venäläiset olleet peräytyneet askeltakaan, että ranskalaisten mieshukka oli paljoa suurempi kuin meidän ja että hän kirjottaa tiedonantoon kaikessa kiireessä saamatta vielä käsiinsä viimeisiä tietoja. Kirje toi siis tiedon voitosta. Ja kirkosta poistumatta kannettiin samassa Luojalle kiitos Hänen avustaan ja voitosta.

Anna Pavlovnan aavistus oli käynyt toteen ja kaupungissa vallitsi koko aamupuolen pyhäinen juhlatunnelma. Kaikki pitivät voittoa saatuna ja muutamat puhuivat jo Napoleonin vangitsemisestakin, hänen syöksemisestään vallasta ja uuden hallitsijan valitsemisesta Ranskalle.

Kaukana varsinaisesta työstä ja keskellä hovin elämäntapoja on tapausten hyvin vaikea heijastua kaikessa täydellisyydessään ja voimassaan. Yleiset tapaukset väkisinkin ryhmittyvät jonkun yksityisen tapahtuman ympärille. Niinpä nytkin, hovipiirien suurin ilo kohdistui yhtä paljon siihen, että me olimme voittaneet kuin siihenkin, että tieto voitosta oli saapunut nimenomaan hallitsijan syntymäpäivänä. Kutusovin tiedonannossa mainittiin

myöskin venäläisten uhreista, joista oli mainittu Tutshkof, Bagration ja Kutaisof. Tapauksen surullinenkin puoli ryhmittyi väkisinkin täällä Pietarin piireissä yhden tapahtuman, Kutaisovin kuoleman ympärille. Hän oli ollut kaikkien tuttu, hallitsija oli häntä rakastanut ja hän oli ollut nuori ja miellyttävä. Tänä päivänä tervehtivät kaikki toisiaan sanoilla:

– Miten ihmeellistä! Keskellä messua. Ja mikä vahinko Kutaisovin kuolema! Ah, kuinka ikävää!

– Enkösin sitä jo sanonut Kutusovista? – puheli nyt ruhtinas Vasili ylpeänä kuin profeetta. – Sanoinhan minä aina, että yksistään hän kykenee voittamaan Napoleonin.

Mutta seuraavana päivänä ei armeijasta saapunut tietoja ja yleinen ääni muuttui huolestuneeksi. Hovilaisista oli tuskallista sen tietämättömyyden tähden, jossa hallitsija häilyi.

"Ei ole kadehdittava hallitsijan asema!" puhelivat hovilaiset, jotka eivät nyt enää ylistelleet Kutusovia, kuten toissa päivänä, vaan moittivat häntä siitä, että hän oli syypää hallitsijan levottomuuteen. Ruhtinas Vasili ei tänä päivänä enää kehunut suosikkiaan Kutusovia, vaan pysyi vaiti, kun puhe kääntyi ylipäällikköön. Sitä paitsi näytti illan suussa ikään kuin kaikki kohdistuneen vaivuttamaan Pietarin asukkaat hätään ja huoleen: saapui vielä uusi kauhea tieto. Kreivitär Helena Besuhova kuoli äkkiä tuohon hirveään tautiin, jota oli mielellään mainittu. Suurissa seuroissa puhuttiin julkisesti, että kreivitär Besuhova oli kuollut *angine pectorale'n*¹¹ ankaran puuskan vaikutuksesta,

¹¹ Sydämen kouristuksen.

mutta läheisissä ystäväpiireissä kerrottiin tarkkaan, miten *le médecin intime de la Reine d'Espagne*¹² oli määrännyt Helenalle erästä lääkettä nautittavaksi pienin erin, jotta se olisi tehnyt määrätyn vaikutuksen. Mutta kun Helena kärsiessään siitä, että vanha kreivi oli hänelle luulevainen ja siitä, että hänen miehensä, jolle hän oli usein kirjottanut (tuo onneton, leväperäinen Pierre), ei vastannut hänelle, ottikin hän yht'äkkiä suuren annoksen lääkettä ja ehti kuolla suurissa tuskissa ennen kuin ehdittiin antaa apua. Kerrottiin, että ruhtinas Vasili ja vanha kreivi olivat vetämäisillään italialaisen edesvastuuseen, mutta italialainen näytti semmoisia onnettomalta vainajalta saamiaan papereita, että hänet heti jätettiin rauhaan.

Yleinen keskustelu kohdistui kolmeen surulliseen tapaukseen: hallitsijan epätietoiseen olotilaan, Kutaisovin kaatumiseen ja Helenan kuolemaan.

Kolmantena päivänä Kutusovin tiedonannon saapumisen jälkeen tuli Pietariin eräs tilanomistaja Moskovasta ja ympäri kaupunkia levisi sanoma Moskovan luovuttamisesta ranskalaisille. Se oli kauheaa! Minkälainen oli hallitsijan asema! Kutusof oli kavaltaja ja ruhtinas Vasili puhui tyttärensä kuoleman johdosta tehtyjen *visites de condoléance'n*¹³ aikana ennen ylistämästään Kutusovista (oli anteeksiannettavaa unohtaa surun tähden se, mitä hän oli ennen puhunut), ettei sokealta ja turmeltuneelta ukolta voinut odottaakaan mitään muuta.

¹² Espanjan kuningattaren henkilölääkäri.

¹³ Surunvalitus-käyntien.

– Minua ihmetyttää vain se, miten semmoisen miehen käsiin voitiinkaan uskoa Venäjän kohtalo.

Kun tiedonanto ei vielä ollut virallinen, voitiin sitä toistaiseksi epäillä, mutta seuraavana päivänä saapui kreivi Rostoptshinilta seuraava tieto:

"Ruhtinas Kutusovin adjutantti toi minulle kirjeen, jossa ruhtinas vaatii minulta poliisi-upseereja saattamaan armeijaa Rjasanin tielle. Hän sanoo jättävänsä Moskovan suru sydämessä. Hallitsija! Kutusovin menettely ratkaisee pääkaupungin ja Teidän keisarikuntanne kohtalon. Venäjä vavahtaa, kun se saa kuulla, että se kaupunki on luovutettu, johon on keskitetty Venäjän suuruus ja jossa lepää Teidän esi-isienne tomu. Minä seuraan armeijaa. Olen kuletuttanut kaikki pois kaupungista enkä enää muuta voi kuin surra isänmaani kohtaloa."

Saatuana tämän tiedon lähetti hallitsija ruhtinas Volkonskia myöten Kutusoville seuraavan reskriptin:

"Ruhtinas Mihail Hilarianovitsh! Elokuun 29 p: stä saakka en ole saanut mitään tietoja. Moskovan ylipäälliköltä olen kuitenkin saanut Jaroslavlina kautta sen surullisen sanoman syyskuun 1 p: ltä, että te olette päättäneet armeijoinenne jättää Moskovan. Voitte kuvitella mielessänne sitä vaikutusta, jonka tämä sanoma on minuun tehnyt ja teidän äänettömyytenne ihmetyttää minua vielä enemmän. Minä lähetän tämän mukana kenraaliadjutanttin, ruhtinas Volkonskin ottamaan teiltä selon armeijan asemasta ja niistä syistä, jotka teidät ovat saaneet tekemään tämän erittäin surullisen päätöksenne."

III

Yhdeksän päivää Moskovan luovuttamisen jälkeen saapui Pietariin Kutusovin lähetti, joka toi virallisen tiedon Moskovan luovuttamisesta. Tämä lähetti oli ranskalainen Michaud, joka ei osannut venäjää, mutta *quoique étranger, russe de coeur et d'âme*,¹⁴ kuten hän itse sanoi itsestään.

Hallitsija otti heti vastaan lähetin kabinetissaan Kamennioistrovin saarella olevassa palatsissa. Vaikka Michaud ei ollut kertaakaan nähnyt Moskovaa ennen sotaa eikä osannut venäjää, tunsu hän itsensä ylen liikutetuksi astuessaan *notre très gracieux souverain'in*¹⁵ eteen (kuten hän kirjotti) mukanaan tieto Moskovan palosta, *dont les flammes éclairaient sa route*.¹⁶

Vaikka Michaudin haikean surun lähteenä olisi pitänyt olla jonkun muun seikan kuin sen, josta venäläisten suru kumpusi, olivat hänen kasvonsa kuitenkin niin murheelliset, kun hänet oli saatettu hallitsijan kabinettiin, että hallitsija heti kysyi häneltä:

– *M'apportez-vous de tristes nouvelles, colonel?*¹⁷

– *Bien tristes, sire*, – vastasi Michaud ja loi huoaten katseensa maahan, – *l'abandon de Moscou*.¹⁸

¹⁴ Joka muukalaisenakin oli venäläinen sydämeltään ja mieleltään.

¹⁵ Armollisin hallitsija.

¹⁶ Jonka leimu valaisi hänen tietään.

¹⁷ Tuotteko minulle surullisia uutisia, eversti?

¹⁸ Hyvin surullisia, Teidän Majesteettinne, Moskovan luovuttamisesta.

– *Aurait on livré mon ancienne capitale sans se battre,*¹⁹ –
virkkoi nopeasti hallitsija yht'äkkiä sävähtäen.

Michaud kertoi kunnioittavasti sen, minkä Kutusof oli hänen käskenyt kertoa ja nimenomaan sen, että Moskovan luona oli ollut mahdoton tapella ja että kun ei ollut muuta valinnanvaraa kuin menettää joko armeija ja Moskova tahi yksistään Moskova, oli sotamarsalkan täytynyt valita viime mainittu.

Hallitsija kuunteli ääneti Michaudiin katsomatta.

– *L'ennemi est-il entre en ville?*²⁰ – kysyi hän.

– *Oui, sire, et elle est en cendres d l'heure qu'il est. Je l'ai laissée toute en flammes,*²¹ – sanoi Michaud päättävästi, mutta vilkaistuaan hallitsijaan hän samassa kauhistui sitä, mitä oli sanonut.

Hallitsijan hengitys muuttui tiheäksi ja raskaaksi, hänen alahuulensa rupesi vapisemaan ja kauniisiin sinisiin silmiin kohahti silmänräpäyksessä kyynelten kosteus.

Mutta tätä kesti vain hetken ajan. Yht'äkkiä hallitsija synkistyi aivan kuin moittien itseään heikkoudesta ja nostettuaan päänsä pystyyn hän sanoi lujalla äänellä Michaudille:

– *Je vois, colonel, par tout ce qui nous arrive, que la Providence exige de grands sacrifices de nous... Je suis prêt à me soumettre à toutes Ses volontés; mais dites moi, Michaud, comment avez-vous*

¹⁹ Onko tosiaankin minun ikivanha pääkaupunkini luovutettu taistelutta?

²⁰ Onko vihollinen marssinut kaupunkiin?

²¹ On, Teidän Majesteettinne, ja tätä nykyä se on palanut poroksi. Minun lähtiessäni oli se liekkien vallassa.

l'aisé l'armée, en voyant ainsi, sans coup férir, abandonner mon ancienne capitale? N'avez-vous pas aperçu du découragement?...²²

Huomatessaan *tres gracieux souverain* l'insa tyyntyvän tyyntyä Michaudkin, mutta hallitsijan suoraan, asian ydintä koskevaan kysymykseen, joka vaati myöskin suoraa vastausta, hän ei vielä ehtinyt valmistaa vastausta.

– *Sire, me permettez-vous de vous parler franchement en loyal militaire?*²³ – sanoi hän aikaa voittaakseen.

– *Colonel, je l'exige toujours,* – sanoi hallitsija. – *Ne me cachez rien, je veux savoir absolument ce qu'il en est.*²⁴

– *Sire!* – virkkoi nyt Michaud hieno, tuskin huomattava hymy huulilla, ehdittyään valmistaa vastauksensa kepeän ja kunnioittavan *jeu de mots*'in²⁵ muotoon.

– *Sire! J'ai laissé toute l'armée de puis les chefs jusqu'au dernier soldat, sans exception, dans une crainte épouvantable, effrayante...*²⁶

²² Minä näen, eversti, kaikesta siitä, mikä parhaillaan tapahtuu, että Kaitselmus vaatii meiltä suuria uhrauksia. Olen kaikessa valmis taipumaan Hänen tahtoonsa; mutta sanokaa, Michaud, minkälaisena te jätitte armeijan, joka taistelutta luovutti minun ikivanhan pääkaupunkini? Ettekö huomanneet sen mielen olevan masennuksissa?

²³ Hallitsija, sallitteko minun puhua avomielisesti, niin kuin rehellisen sotilaan tulee puhua?

²⁴ Eversti, minä vaadin aina sitä. Älkää salatko mitään, minä tahdon ehdottomasti tietää koko totuuden.

²⁵ Sanaleikin.

²⁶ Teidän Majesteettinne! Minun lähtiessäni armeijasta, oli se kokonaisuudessaan, päälliköistä alkaen viimeiseen sotamieheen saakka ilman poikkeusta, suuren, epätoivoisen pelon vallassa.

– *Comment ça?* – keskeytti hallitsija ankaran näköisenä. – *Mes russes se laisseront-ils abattre par le malheur!.. Jamais!*²⁷

Tätä juuri oli Michaud odottanutkin alkaakseen sanaleikkinsä.

– *Sire,* – sanoi hän kunnioittavan eloisa sävy sanoissa, – *ils craignent seulement que Votre Majesté par bonté de coeur ne se laisse persuader de faire la paix. Ils brûlent de combattre,* – puhui Venäjän kansan valtuutettu, – *et de prouver à Votre Majesté parle sacrifice de leur vie, combien ils lui sont dévoués...*²⁸

– *Ah!* – sanoi hallitsija lyöden Michaudia olkapäähän tyyntyneenä ja silmissä lempeä katse. – *Vous me tranquillisez, colonel.*²⁹

Hallitsija laski päänsä kumaraan ja oli vähä aikaa ääneti.

– *Eh bien, retournez à l'armée,* – sanoi hän suoristautuen koko pituuteensa ja lempein, majesteetillisin liikkein kääntyen Michaudiin päin, – *et dites à nos braves, dites à tous mes bons sujets partout où vous passerez, que quand je n'aurai plus aucun soldat, je me mettrai, moi même, à la tête de ma chère noblesse, de mes bons paysans et j'userai ainsi jusqu'à la dernière ressource de mon empire. Il m'en offre encore plus que mes ennemis ne pensent,* – puhui hallitsija innostumistaan innostuen. – *Mais si jamais il fut*

²⁷ Kuinka? Voivatko minun venäläiseni masentua onnettomuuksista?.. Ei koskaan!..

²⁸ Teidän Majesteettinne, he pelkäävät vain sitä, ettei Teidän Majesteettinne hyväsydämisydessään taipuisi tekemään rauhaa. He palavat kärsimättömyydestä saada taistella ja osottaa Teidän Majesteetillenne oman henkensä hinnalla, miten uskollisia he teille ovat!..

²⁹ Ah! Te saatte minut tyyntymään, eversti.

écrit dans les decrets de la Divine Providence, – sanoi hän nostaen kauniit, lempeät ja innostusta hehkuvat silmänsä taivasta kohti, – que ma dinastie dût cesser de régner sur le trône de mes ancêtres, alors, après avoir épuisé tous les moyens qui sont en mon pouvoir, je me laisserai croître la barbe jusqu'ici (hallitsija osotti kädellään puoleen rintaansa), et j'irai manger des pommes de terre avec le dernier de mes paysans plutôt, que de signer la honte de ma patrie et de ma chère nation, dout je sais apprécier les sacrifices...³⁰

Sanottuaan nämä sanat kiihtyneellä äänellä käännähti hallitsija yht'äkkiä selin ikään kuin tahtoen salata Michaudilta silmiinsä nousseet kyyneleet ja meni kabinettinsa takaosaan. Seisottuaan siellä muutaman tuokion palasi hän pitkin askelin takasin Michaudin luo ja puristi voimakkain liikkein tämän kättä vähän kyynärpään alapuolelta. Hallitsijan kauniit, sävyisät kasvot punastuivat tulipunaisiksi ja hänen silmissään liekehti lujuuden ja vihan hehku.

– Colonel Michaud, n'oubliez pas ce que je vous dis ici; peut-être qu'un jour, nous le rappellerons avec plaisir... Napoléon ou

³⁰ No niin, palatkaa armeijaan ja sanokaa meidän urhoillemme, sanokaa kaikille minun hyville alamaisilleni kaikkialla, missä vain kulette, että sitte kun minulla ei enää ole ainoatakaan sotamiestä, minä itse astun rakkaan aatelini ja kelpo talonpoikieni etunenään ja siten käytän valtakuntani viimeiset voimat. Niitä on enemmän kuin viholliset luulevatkaan. Vaan jos Jumalallinen Kaitselmus on määrännyt mm, että meidän hallitsijasukumme lakkaa olemasta minun esi-isieni valta-istuinella, silloin minä kulutettuani kaikki saatavissani olevat voimat lasken partani kasvamaan tätä myöten ja mieluummin lähden syömään pelkkiä perunoita viimeisen eloon jääneen talonpoikani kanssa kuin otan allekirjottaakseni isänmaani ja kalliin kansani häpeän, sillä sen uhraukset ovat minusta suuriarvoiset.

*moi, – sanoi hallitsija rintaansa koskettaen. – Nous ne pouvons plus régner ensemble. J'ai appris à le connaître, il ne me trompera plus...*³¹

Hallitsija vaikeni synkein kasvoin. Kuultuaan nämä sanat ja nähtyään hallitsijan silmissä lujan päättäväisyyden ilmeen tunsi Michaud *guoique étranger, mais russe de coeur et d'âme*³² itsensä tänä juhlallisena hetkenä *entousiasme par tout ce qu'il venait d'entendre*³³ (kuten hän jälestäpäin sanoi) ja hän lausui ilmi sekä omat että Venäjän kansan tunteet, jonka valtuutettuna hän piti itseään, seuraavin sanoin:

– *Sire!* – sanoi hän. – *Votre Majesté signe dans ce moment la gloire de la nation et le salut de l'Europe.*³⁴

Päättään kumartaen laski hallitsija Michaudin menemään.

³¹ Eversti Michaud, älkää unohtako, mitä tässä olen teille sanonut; joskus voimmekin ehkä muistella tätä mielihyvällä. Napoleon vaiko minä... Me emme enää voi hallita yhdessä. Minä tunnen hänet nyt eikä hän enää minua petä...

³² Joka muukalaisenakin oli venäläinen sydämeltään ja mieleltään.

³³ Ihastuneeksi kaikesta siitä, mitä hän oli kuullut.

³⁴ Hallitsija! Teidän Majesteettinne allekirjottaa tänä hetkenä kansansa maineen ja Euroopan pelastuksen!

IV

Silloin kun puolet Venäjää oli vihollisen vallassa ja Moskovan asukkaat pakenivat kaukaisiin lääneihin ja nostoväkijoukkoja nousi toinen toisensa perästä puolustamaan isänmaata, kuvastuu väkisinkin meidän mieleemme, jotka emme tuona aikana eläneet, semmoinen ajatus, että kaikki venäläiset, niin suuret kuin pienetkin, panivat alttiiksi kaikkensa, koettivat uhrata itsensä, pelastaa isänmaansa tai surra sen onnettomuutta. Kaikki sen ajan kertomukset ja kuvaukset puhuvat ainoastaan venäläisten uhrautuvaisuudesta, isänmaanrakkaudesta, epätoivosta, tuskasta ja sankariudesta. Todellisuudessa ei asianlaita kuitenkaan ollut näin. Meistä asia tuntuu siltä vain siksi, että me näemme entisyydestä – yksistään sen ajan yleisen historiallisen harrastuksen, mutta emme näe kaikkia niitä yksityisiä, inhimillisiä harrastuksia, joita ihmisissä oli. Mutta nuo nykyisyyden yksityiskohtaiset harrastukset ovat todellisuudessa yleisiä harrastuksia niin paljon merkitsevämmät, ettei niiden tähden koskaan tunneta (eikä se ole ollenkaan edes huomattavissakaan) yleistä harrastusta. Suuri osa sen ajan ihmisiä ei kiinnittänyt huomiota asioiden yleiseen kulkuun, vaan heitä johtivat pelkästään nykyisyyden omakohtaiset harrastukset. Mutta juuri nämä ihmiset olivat sen ajan hyödyllisimpiä vaikuttajia.

Ne taas, jotka koettivat päästä käsittämään asioiden yleistä

kulkua ja uhrautuvaisuudellaan ja sankariudellaan tahtoivat ottaa osaa tuohon kulkuun, olivat yhteiskunnan hyödyttömmimpiä olijoita. He näkivät kaikki nurinkurisena ja kaikki se, minkä he tekivät yleistä asiaa auttaakseen, osottautui olevan hyödyttöntä hölynpölyä, kuten Pierren ja Mamonovin rykmentit, jotka rosvosivat venäläisiä kyliä, vanu, jota rouvat nyhtivät, mutta joka ei milloinkaan joutunut haavotetuille j.n.e. Niidenkin puheista, jotka alinomaa viisastellakseen ja tunteitaan ilmaistakseen pitivät ääntä Venäjän silloisesta asemasta, kuulosti väkisinkin teeskentelyn ja valheen tai hyödyttömän ihmisten moittimisen ja vihan kaiku, ihmisten, joita syytettiin semmoisesta, johon ei kukaan voinut olla syyllinen. Tiedonpuun hedelmän syömisen kielto paistaa kaikista selvimpänä historiallisissa tapahtumissa. Ainoastaan itsetiedoton työ kantaa hedelmän, vaan se ihminen, joka esittää jotain osaa historiallisessa tapahtumassa, ei koskaan ymmärrä sen merkitystä. Jos hän koettaa sitä ymmärtää, saa hän hämmästykseseen nähdä, että se on hyödyttöntä.

Sen merkitys, mikä tällöin Venäjällä tapahtui, pysyi sitä näkymättömämpänä, kuta läheisemmin ihminen otti siihen osaa. Pietarissa ja Moskovasta kaukana olevissa lääneissä murehtivat naiset ja nostoväen pukimissa olevat miehet Venäjän ja pääkaupungin kohtaloa ja puhuivat uhrautuvaisuudesta y.m. Mutta armeijassa, joka peräytyi Moskovaa taa, tuskin ollenkaan puhuttiin ja ajateltiin Moskovasta eikä kukaan sen paloa katsoessaan vannonut kosta ranskalaisille, vaan sen sijaan ajateltiin ensin kolmannespalkan saamista, seuraavaa

levähdyspaikkaa, kaupustelija-Maijoja y.m.s.

Nikolai Rostof otti ilman minkäänlaista uhrautuvaisuuden tarkotusta läheistä ja pitkällistä osaa isänmaan puolustukseen vain sattumalta, koska sota oli yllättänyt hänet palvelusaikanaan ja sen vuoksi hän ei ollenkaan ajatellut epätoivoisesti eikä synkästi järkeillen sitä, mitä silloin Venäjällä tapahtui. Jos häneltä olisi kysytty, mitä hän ajattelee Venäjän silloisesta asemasta, olisi hän vastannut, ettei hänellä ole mitään ajattelemista, sillä sitä varten on olemassa Kutusof ynnä muut, vaan että hän oli kuullut olevan muodosteillaan uusia rykmenttiä, että siis tullaan tappelemaan vielä kauan aikaa ja että nykyisten olojen vallitessa ei ole ollenkaan mikään ihme, että hän parin vuoden kuluttua saa komennettavakseen rykmentin.

Kun hän tällä tavoin ajatteli asioita, otti hän vastaan sen tiedon, että hänet oli komennettu Voroneschiin ostamaan hevosia divisioonan tarpeiksi, ollenkaan surkeilematta sitä, ettei hän saakaan ottaa osaa viimeiseen taisteluun, päinvastoin hän oli tästä sanomattoman hyvillään, jota hän ei suinkaan salannut ja jonka hänen toverinsa ymmärsivät aivan hyvin.

Muutamia päiviä ennen Borodinon taistelua sai Rostof rahat ja paperit käteensä ja lähetettyään husareja matkalle edeltäpäin hän läksi Voroneschiin kyytihevosilla.

Ainoastaan se, joka on ollut muutamia kuukausia yhtä päätä sota- ja taisteluelämän ilmapiirissä, voi käsittää sen nautinnon, jota Nikolai Rostof nyt tunsi, kun hän oli menossa pois siitä piiristä, joka oli ollut sotaväen, muonanhankinnan,

muonakuormien ja sairaaloiden alueena. Kun hän sai nähdä kyliä, joissa ei ollut sotamiehiä, kuormarattaita eikä leirin läheisyyden likaisia jälkiä, vaan musikkoja ja akkoja, herraskartanoita, laitumia karjalaumoineen ja kievareita nukkuneine isäntineen, valtasi hänet semmoinen ilo, kuin olisi hän nähnyt kaiken tämän vasta ensi kerran. Erityisen kauan ihmetyttivät ja ilostuttivat häntä nuo nuoret, terveet naiset, joiden kintereillä ei ollut kiekailemassa kymmeniä upseereja, nuo naiset, jotka olivat ylenmäärin iloisia ja hyvillään siitä, että matkustava upseeri laski leikkiä heidän kanssaan.

Nikolai saapui yöllä Voroneschiin erääseen ravintolaan mitä iloisimmalla tuulella, tilasi kaikkea sitä, jota hän ei ollut saanut armeijassa pitkiin aikoihin ja seuraavana päivänä hän läksi mitä siloisimmin ajelluin leuvoin ja kauan sitte unohduksissa ollut paraati-univormu päällä esittämään itseään viranomaisille.

Nostoväen päällikkö oli siviilikenraali, vanha mies, joka näytti pitävän sotilasammattiaan ja – arvoaan pelkkänä huvina. Hän otti Nikolain vastaan äkäsesti (luullen, että se oli sotilaallista) ja merkitsevästi ja hän teki Nikolaille kysymyksiä aivan kuin hänellä olisi ollut siihen oikeus ja aivan kuin arvostellen asian yleistä menoa hyväksyi muutamia Nikolain vastauksia, vaan muutamia ei. Nikolai oli niin iloisella päällä, että tämä tuotti hänelle suurta huvia.

Nostoväen päälliköltä Nikolai meni kuvernöörin luo. Kuvernööri oli pieni, ketterä miehen napelo, erittäin suopea ja vaatimaton. Hän neuvoi Nikolaille ne siitoslaitokset,

joista hän saisi hevosia, suositteli erästä kaupungissa olevaa hevoskauppiasta ja erästä 20 virstan päässä asuvaa suurtilallista, joilla oli parhaat saatavissa olevat hevoset, jonka ohella hän lupasi kaikin tavoin auttaa Nikolaita.

– Te olette kreivi Ilja Andrejevitchin poika? Minun vaimoni oli äitinne hyvä ystävä. Meillä käydään torstaisin, tänään on torstai, olkaa hyvä tulkaa luokseni kursailematta, – sanoi kuvernööri jättäessään Nikolaille hyvästejä.

Kuvernööriltä tultuaan otti Nikolai heti kyytihevoset, käski mukaansa vääpelin ja ajoi 20 virstan päähän suurtilallisen siitoslaitokselle. Voroneschissa ollessaan tuntui Nikolaista kaikki iloiselta ja kepeältä ja kaikki sujui ja syntyi häneltä mainiosti, kuten on tavallista silloin, kun ihminen itse on hyvällä mielellä.

Suurtilallinen, jonka luo Nikolai saapui, oli vanha, naimaton ratsuväen upseeri, hevostuntija, metsästäjä, mattohuoneen, satavuotisen mausteviinan, vanhan unkarilaisen viinin ja mainioiden hevosten omistaja.

Nikolai teki kaupat pitkittä puheitta ja osti 6 tuhannella 17 oritta välillä pannen (kuten hän sanoi) hevosten oston kauniiksi päätökseksi. Syötyään päivällisen ja juotuaan hieman liijemmältä oivaa unkarilaista suuteli Rostof hartaasti isäntää, jonka kanssa hän jo oli tullut sinuksi ja läksi mitä iloisimmalla mielellä kurjaa tietä myöten jouduttautumaan takasin myötäänsä hoputen kyytimiestä kiiruhtamaan, jotta olisi ehtinyt kuvernöörin kutsuihin.

Muutettuaan toisen puvun, höystettyään itseään hajurvedellä

ja valeltuaan päätään kylmällä vedellä läksi Nikolai hieman myöhään kuvernöörille, mutta sanat "*vaut mieut tard que jamais*"³⁵ valmiina huulilla.

Kuvernöörillä eivät olleet tänä iltana tanssiaiset eikä oltu sanottu, että siellä tanssittaisiin, mutta kaikki tiesivät, että Katarina Petrovna tulee soittamaan klavikordilla valsseja ja ekoseeseja ja että tanssitaankin ja tässä luulossa saapuivat kaikki kuvernöörille juhla-asussa.

Maaseudun seuraelämä oli 1812 aivan samallaista kuin muulloinkin, sillä erotuksella vain, että kaupunki oli vilkastunut useiden rikkaiden perheiden muuttamisen johdosta Moskovasta ja että elämässä samoin kuin kaikessa muussakin, mitä silloin tapahtui Venäjällä, oli havaittavissa jonkullaista huoletonta, leveää uhkeutta – viis' siitä, kävi miten kävi – sekä myöskin siinä, että se tympeä keskustelu, jonka esineenä ehdottomasti oli sää ja yhteiset tuttavat, koski nyt Moskovaa, armeijaa ja Napoleonina.

Seura, joka kokoontui kuvernöörin luo, oli Voroneschin parhainta väkeä.

Naisia oli hyvin paljon, joukossa oli muutamia Nikolain moskovalaisia tuttuja. Mutta vieraiden kesken ei ollut ainoatakaan semmoista miestä, joka olisi kyennyt kilpailemaan Yrjön ritarin, hevosenostaja-husarin ja samalla hyväsydämisen ja sirokäyttöksisen kreivi Rostovin rinnalla. Miehisinä vieraita oli eräs vangiksi joutunut italialainen Ranskan armeijan upseeri ja Nikolai tunsu, että tämän vangin läsnäolo korottaa entistä

³⁵ Parempi myöhään kuin ei milloinkaan.

enemmän hänen, venäläisen sankarin, merkitystä. Italialainen oli kuin mikäkin voitonmerkki. Nikolai tunsu tämän ja hänestä näytti, että kaikki muutkin ajattelivat italialaisesta samalla lailla ja Nikolai osotti tuota upseeria kohtaan suopeata huomaavaisuuttaan arvokkaalla ja hillityllä tavalla.

Niin pian kuin Nikolai oli saapunut kuvernöörille husari-univormussaan levittäen ympärilleen hajuvesien ja viinin lemua ja lausunut itse muille ja kuullut muiden sanovan hänelle moneen kertaan: *vaut mieux tard que jamais*, keräänyttiin hänen ympärilleen. Kaikkien katseet kohdistuivat häneen ja hän tunsu heti paikalla, että hän oli joutunut semmoiseen yleisen suosikin asemaan, joka läänin asukkaiden puolelta oli odotettavissakin hänen suhteensa, joka aina muulloinkin tuntui hivelevältä, mutta joka nyt pitkän ajan jälkeen tuotti hänelle erityistä mielihyvän huumausta. Hän ei ollut ainoastaan majapaikkojen, pysähdysasemien ja suurtilallisen mattohuoneen palvelijattarien innostelevan huomion esineenä, vaan täällä kuvernöörinkin kutsuissa oli ehtymättömän suuri joukko nuoria, viehättäviä rouvia ja suloisia neitoja, jotka kärsimättömästi odottivat vain sitä hetkeä, jolloin Nikolai olisi kääntynyt heitä puhuttelemaan. Rouvat ja neidot kiemailivat hänen kanssaan ja ukkoset alkoivat jo ensi päivänä touhuta saadakseen tuon uljaan, vallattoman husarin naitetuksi ja talttumaan. Näiden viimeisten joukossa oli myöskin itse kuvernöörin puoliso, joka kohteli Rostovia kuin läheistä sukulaistaan ja sanoi häntä *Nicolas'iksi* ja "sinuksi". Katarina Petrovna alkoi todellakin soittaa valsseja ja

ekoseeseja, jolloin ruvettiin tanssimaan. Tanssin aikana hurmasi Nikolai entistä enemmän taitavuudellaan koko läänin seuran. Hän ihmetytti kaikkia erityisen rennolla tanssitavallaan ja hän ihmetteli itsekin tanssitapaansa tänä iltana. Hän ei ollut koskaan ennen tanssinut Moskovassa sillä tavalla ja siellä hän olisi pitänyt sopimattomana ja *mauvais genre*³⁶ moista liian vapaata tanssitapaa. Vaan täällä hän tunsii tarvitsevansa ihmetyttää heidät kaikki jollain tavattomalla, jollain semmoisella, jota noiden muiden täytyi pitää tavallisena pääkaupungissa, mutta joka ei vielä ollut tiettyä täällä maaseudulla.

Koko illan kohdistui Nikolain suurin huomio erään läänin virkamiehen rouvaan, sinisilmäiseen, uhkeaan, viehättävään naiseen. Rostof ei eronnut juuri hetkeksikään tästä rouvasta, koska hänellä, samoin kuin yleensä ilomielisyyden sytyttämällä nuorilla miehillä oli se naivi käsitys, että muiden ihmisten vaimot ovat luodut heitä varten. Hän puheli ystävällisesti, mutta samalla hieno kapinahanke mielessä itse aviomiehen kanssa, miten mainiosti he, Nikolai ja tuon aviomiehen vaimo, sopivat keskenään, joskaan tämä seikka ei tullut Nikolain ja aviomiehen sanoissa ilmi, sillä he olivat vain muuten tuntevinaan ja tietävinään sen. Aviomiehellä ei kuitenkaan näyttänyt olevan Nikolain käsitystä ja sen vuoksi hän koetti puhella Nikolaille synkästi. Mutta Nikolain sydämellinen naivisuus oli niin rajaton, että aviomies tahtomattaankin antautui toisinaan Nikolain ilomielisyyden valtaan. Vaan lopulla iltaa,

³⁶ Huonona tapana.

sikäli kuin rouvan kasvot helakoituivat yhä punasemmiksi ja muuttuivat eloisemmiksi, painuivat hänen miehensä kasvot entistä murheellisemmiksi ja vakavammiksi, ikään kuin kumpasellakin olisi ollut yksi yhteinen määrä iloisuutta, joka väheni aviomiehessä samassa suhteessa kuin se lisääntyi hänen rouvassaan.

V

Nikolai istui lakkaamatta leikkivä hymy huulilla nojatuolissa hieman kumarassa ja nojautuneena aivan lähelle vaaleatukkaista rouvaa, jolle hän puhui hämäreperäisiä imartelusanoja.

Hän muutteli veikeästi tiukoissa ratsuhousuissa olevien jalkojensa asentoa, hänestä levisi hajuvesien lemu ja ihaillen sekä vieressä istuvaa rouvaa että itseään ja jalkojensa kauniita muotoja hän puheli rouvalle, että hän tahtoo ryöstää täältä Voroneschista erään naisen.

– Minkälaisen?

– Ihanan, jumalallisen. Hänen silmänsä ovat (Nikolai katsahti puhetoveriinsa) siniset, suu korallia, hänen hohtava valkeutensa ... (hän katsoi harteisiin) ryhti Dianan...

Aviomies tuli heidän luokseen ja kysyi äreästi vaimoltaan, mistä hän puhuu.

– Aa! Nikita Ivanitsh, – sanoi Nikolai ja nousi kohteliaasti seisomaan.

Ja aivan kuin tahtoen, että Nikita Ivanitsh ottaisi osaa hänen leikinlaskuunsa, alkoi hän kertoa tällekin aikomuksestaan ryöstää erään vaaleatukkaisen naisen.

Aviomies hymyi kolkosti, hänen rouvansa iloisesti. Hyväntahtoinen kuvernöörin rouva tuli heidän luokseen moittivin kasvoin.

– Anna Ignatjeva haluaa nähdä sinua, *Nicolas*, – sanoi

kuvernöörin rouva lausuen sanat "Anna Ignatjeva" semmoisella äänellä, että Rostoville selveni samassa hetkessä, että Anna Ignatjeva on hyvin tärkeä henkilö.

– Mennään, *Nicolas*. Lupasithan sinä nimittää itseäsi siten?

– Tietysti, *ma tante*. Kuka hän on?

– Anna Ignatjeva Malvintseva. Hän on kuullut sinusta sisarentyttäreltään, että sinä olit pelastanut viime mainitun... Arvaappas!

– Vähäkös minä olen niitä pelastanut! – vastasi Nikolai.

– Hänen sisarentyttärensä, ruhtinatar Bolkonskajan. Hän on täällä Voroneschissa tätineen. Kas, miten punastui! Joko tosiaankin?..

– Ei sinne päinkään, olkaa jo, *ma tante*.

– No, hyvä on, hyvä on... Soo, vai semmoinen sinä olet!

Kuvernöörin rouva vei Nikolain erään pitkän ja hyvin turpean vanhan naisen luo, jonka päässä oli vaaleansininen poimumyssy ja joka vast'ikään oli lopettanut korttipelinsä kaupungin kaikista tärkeimpien henkilöiden kanssa. Hän oli Malvintseva, ruhtinatar Marian täti äidin puolelta, rikas, lapseton leski ja aina asunut Voroneschissa. Hän seisoj maksaen suoritusta pelistä, kun Rostof tuli hänen luokseen. Malvintseva siristi tuikeasti ja arvokkaasti silmiään, katsahti Rostoviin ja jatkoi torailuaan eräälle kenraalille, joka oli häneltä voittanut pelissä. – Olen erittäin iloinen, rakkaani, – sanoi Anna Ignatjeva ja ojensi Nikolaille kätensä. – Pyydän käymään luonani.

Anna Ignatjeva puheli vähän aikaa ruhtinatar Mariasta

ja tämän isävainaasta, josta Malvintseva ei nähtävästi ollut pitänyt ja kyseli sitte, mitä Nikolai tiesi ruhtinas Andreista, joka myöskään ei näyttänyt olevan hänen suosiossaan. Sitte laski mahtipontinen vanha leski Nikolain menemään uudistaen pyyntönsä tulla käymään hänen luonaan.

Nikolai lupasi tulla ja punastui taas, kun hän jätti hyvästit Malvintsevalle. Ruhtinatar Mariasta mainitessa tunsu Rostof jostain käsittämättömästä syystä kummallista arkuutta, jopa pelkoakin.

Malvintsevan puheilta palatessaan Rostof aikoi mennä uudelleen tanssimaan, mutta pieni kuvernöörin rouva laski pullean lihavan kätensä Nikolain käsivarrelle ja sanottuaan, että hänellä on jotain puhumista Nikolaille, hän vei tämän divaanihuoneeseen, josta muut hetipaikalla poistuivat, jotteivät olisi häirinneet kuvernöörin rouvaa.

– Kuulehan, *mon cher*, – sanoi kuvernöörin rouva vakava ilme pienillä, suopeilla kasvoilla, – sinun pitäisi tehdä se kauppa. Tahdotko, että minä toimitan sinut naimisiin?

– Kenen kanssa, *ma tante*? – kysyi Nikolai.

– Ruhtinattaren, Katarina Petrovna sanoo, että se on Lilly, mutta minusta se ei ole hän, vaan ruhtinatar. Tahdotko? Olen varma siitä, että sinun *maman* tulee kiittämään. Tosiaankin, mikä mainio tyttö! Eikä hän ole ollenkaan ruma.

– Ei ollenkaan, – virkkoi Nikolai aivan kuin pahastuen. – Minä, *ma tante*, en sotamiehenä pyri mihinkään tuppautumaan enkä tahdo mistään kieltäytyäkään, – sanoi Rostof

ennen kuin oli ehtinyt punnita sanojaan.

– Muista siis: tämä ei ole leikin asia!

– Leikin asia!

– Niin, niin, – virkkoi kuvernöörin rouva aivan kuin itsekseen puhellen. – Kuulehan, *mon cher, entre autre. Vous êtes trop assidu auprès de l'autre, la blonde.*³⁷ Hänen miehensä on ihan surkeissaan...

– Eikös mitä, me olemme ystäviä, – sanoi Nikolai sydämensä yksinkertaisuudessa, sillä hän ei osannut ajatellakaan, että hänestä niin hauska ajanvietto olisi voinut tuottaa kenellekään ikävyyttä.

"Minkä tyhmyyden lausuin kuitenkin kuvernöörin rouvalle!" muistui illallispöydässä yht'äkkiä Nikolain mieleen. "Hän näytti tosiaan ryhtyvän naittamaan, vaan entä Sonja?"... Kun hän sitte jätti hyvästiä kuvernöörin rouvalle ja tämä hymyillen sanoi hänelle vielä kerran: "pidä siis mielessäsi", vei hän kuvernöörin rouvan syrjään.

– Kuulkaahan, totta puhuen, *ma tante*...

– Mitä, mitä, ystäväni? Mennään tuonne istumaan.

Nikolai tunsi yht'äkkiä halua ja tarvetta kertoa kaikki sydämensä ajatukset (semmoiset, joita hän ei olisi kertonut äidilleen, sisarelleen eikä ystävilleen) tälle melkein ventovieraalle naiselle. Kun Nikolai sittemmin muisteli aivan itsestään syntyneen ja selittämättömän avomielisyytensä äkkinäistä puuskaa, josta hänelle kuitenkin koitui vakavat seuraukset, tuntui

³⁷ Rakkaani, kesken puheen. Te hakkaillette liian paljon tuota vaaleaveristä.

siltä (kuten ihmisistä aina tuntuu), että hän oli tullut tehneeksi tyhmyyden, vaan hänen avomielisyytensä puuskasta yhdessä monien muiden pikku tapausten kanssa aiheutui sekä hänelle että koko hänen kodilleen tavattoman suuret seuraukset.

– Niin, *ma tante*. *Maman* on jo kauan aikaa aikonut naittaa minut, mutta minua kammottaa jo ajatuskin naida rahojen nähden.

– Oo, tietysti, ymmärrän, – virkkoi kuvernöörin rouva.

– Mutta kysymys ruhtinatar Bolkonskajasta muuttaa asian. Ensiksi hän totta puhuen miellyttää minua suuresti, hän on minun mieleni mukainen ja sen jälkeen kun minä tapasin hänet hädänalaisessa asemassa ja niin kummallisesti, olen toisekseen usein tullut ajattelemaan, että se on kohtalon johtoa. Huomatkaa erityisesti, että *maman* on jo kauan ajatellut asiaa, mutta ennen sitä en tullut häntä tavanneeksi, miten lie aina niin ollutkin, ettemme sattuneet tapaamaan toisiamme. Ja siihen aikaan, kun minun sisareni Natasha oli hänen veljensä morsian, minä en olisi voinutkaan ajatella menemistä naimisiin hänen kanssaan. Pitipä tapahtua, että minä tapasin hänet juuri silloin, kun Natashan häät olivat purkautuneet ja sen lisäksi... Mutta kuulkaahan... En ole puhunut tästä kenellekään enkä puhu. Ainoastaan teille.

Kuvernöörin rouva puristi kiitollisesti hänen kyynärpäätänsä.

– Tehän tunnette Sofin, serkkuni? Minä rakastan häntä ja olen luvannut naida hänet, jonka teenkin... Tästä te näette, ettei siitä toisesta voi olla puhettakaan, – puheli Nikolai hajanaisesti ja punastuneena.

– *Mon cher, mon cher*, kuinka sinä arvostelet asioita? Eihän Sofilla ole mitään ja olethan itse kertonut, että isäsi asiat ovat hyvin huonot. Entä sinun *maman*? Se veisi häneltä hengen ja minkälainen tulisi toisekseen olemaan Sofin elämä, jos hän on kiukkuinen tyttö. Äiti tuskissaan, asiat hunningolla... Ei, *mon cher*, sinun ja Sofin täytyy ymmärtää, mistä on kysymys.

Nikolai oli vaiti. Hän kuunteli mielellään näitä johtopäätöksiä.

– Mutta, *ma tante*, siitä ei sittenkään tule mitään, – sanoi Nikolai huoaten ja hetken vaiti oltuaan. – Tokko ruhtinatar tulisikaan minulle ja onhan hänellä nyt taas suru. Mahdotonta ajatellakaan!

– No, luuletko sinä, että minä jo heti sinut naitan? *Il ya manière et manière*,³⁸ – sanoi kuvernöörin rouva.

– Mikä naittaja te olette, *ma tante*, – sanoi *Nicolas* suudellen hänen pulleaa kättään.

³⁸ On olemassa eri tapoja.

VI

Kun ruhtinatar Maria kohtauksensa jälkeen Rostovin kanssa oli saapunut Moskovaan, tapasi hän täällä veljenpoikansa ja tämän kotiopettajan sekä ruhtinas Andreilta saapuneen kirjeen, jossa heitä kehoitettiin matkustamaan Voroneschiin täti Malvintsevan luo. Matkahuolet, levottomuus veljen tähden, elämän järjestäminen uudessa kodissa, uudet ihmiset, veljenpojan kasvatusta – kaikki tämä oli tukahduttanut ruhtinatar Marian sydäimestä sen kiusauksen keltaisen tunteen, joka häntä oli vaivannut isän sairauden aikana ja hänen kuolemansa jälkeen, mutta varsinkin Rostovin kohtaamisesta asti. Hän oli murheellinen. Isän kuoleman tuottama isku, jonka vaikutus oli hänen sydämessään yhtynyt Venäjän onnettomaan kohtaloon, kirveli häntä nyt kuukauden kuluttua siitä pitäen ja rauhalliseen elämään päästyään entistä kovemmin. Hän oli levoton, sillä ajatus niistä vaaroista, jotka uhkasivat hänen veljeään, ainoaa elossa olevaa läheistään, kidutti häntä lakkaamatta. Hän oli huolissaan veljenpoikansa kasvatuksesta, sillä hän tunsu itsensä kykenemättömäksi häntä hoitamaan. Mutta hänen sydämensä syvyydessä asui sopusointu hänen oman itsensä kanssa, sopusointu, joka oli syntynyt siitä tietoisuudesta, että hän oli tukahduttanut itsestään Rostovin ilmestymisen johdosta alkamaisillaan olleet omakohtaiset haaveet ja toiveet.

Kun kuvernöörin rouva saapui seuraavana päivänä pitojen

jälkeen Malvintsevalle ja keskusteltuaan tämän kanssa aikeistaan (huomauttamalla kuitenkin, että vaikka nykyisissä oloissa ei voida ajatellakaan muodollista kosimista, voi nuoret kuitenkin saattaa tutustumaan toisiinsa) sekä saatuaan tädiltä myöntymyksen, rupesi hän ruhtinatar Marian kuullen puhumaan Rostovista, ylisteli tätä ja kertoi, miten Rostof oli punastunut ruhtinatarta mainittaessa. Ruhtinatar Maria ei tästä ilostunut, vaan hänet valtasi tuskallinen tunne, sillä pois katosi nyt hänen sisäinen sopusointunsa, jonka sijaan nousi haluja, epäilyjä, soimausta ja toivoja.

Niinä kahtena päivänä, jotka kuuluivat tämän sanoman jälkeen Rostovin käyntiin saakka, ei ruhtinatar Maria voinut lakata ajattelemasta, miten hänen olisi käyttäydyttävä Rostovin suhteen. Vuoroin hän päätteli, ettei hän menisi ollenkaan vierashuoneeseen, kun Rostof saapuu tädille ja että hänen on syvän surunsa tähden sopimatonta ottaa vastaan vieraita; vuoroin taas ajatteli, että se olisi rumaa kaiken sen jälkeen, mitä Rostof oli hänen hyväkseen tehnyt; vuoroin nousi hänen mieleensä, että hänen tädillään ja kuvernöörin rouvalla on joitain aikeita häntä ja Rostovia kohtaan (heidän katseensa ja sanansa näyttivät toisinaan vahvistavan tätä otaksumaa); vuoroin hän sanoi itselleen, että hän vain syntisydessään oli voinut luulla heistä sitä, sillä täytyihän heidän muistaa, että hänen asemassaan, kun hän ei vielä ollut poistanut suruhuntuakaan, olisi julkinen kosiminen ollut loukkaus sekä häntä että hänen isänsä muistoa kohtaan. Otaksuessaan, että hän menisi tervehtimään Rostovia,

ruhtinatar Maria mietti niitä sanoja, joita Rostof sanoisi hänelle ja joita hän sanoisi Rostoville ja väliin tuntuivat nämä sanat hänestä ansaitsemattoman kylmiltä, väliin tuntui niillä olevan liian suuri merkitys. Vaan kaikista eniten hän pelkäsi hämilleen joutumistaan Rostovin läsnäollessa, joka, kuten hänestä tuntui, tulisi tapahtumaan ja antamaan hänet ilmi, niin pian kuin hän näkee Rostovin.

Mutta kun lakeija puolipäivä-jumalanpalveluksen jälkeen ilmotti vierashuoneessa, että kreivi Rostof oli tullut, ei ruhtinatar joutunutkaan hämilleen, hieno puna nousi vain hänen poskilleen ja silmiin syttyi uusi, säteilevä valo.

– Oletteko hänet tavanneet, täti? – sanoi ruhtinatar Maria levollisella äänellä ja itsekään tietämättä, kuinka hän voi olla sisällisesti niin levollinen ja luonnollinen.

Kun Rostof astui huoneeseen, laski ruhtinatar päänsä tuokioksi kumarruksiin aivan kuin antaen vieraille aikaa tervehtiä tätiä, vaan sitte, juuri silloin kun Nikolai kääntyi häneen, hän nosti päänsä ja loistavin silmin tervehti Nikolain katsetta. Hän kohosi hieman tuoliltaan erittäin arvokkain, suloa täynnä olevin liikkein ja iloisesti hymyillen, ojensi Rostoville hienon, hennon kätensä ja rupesi puhumaan äänellä, jossa ensi kerran soi uusia, naisellisia, rinnansyvyisiä säveliä. M-lle Bourienne, joka oli vierashuoneessa, katsoi käsittämättömän ihmeissään ruhtinatar Mariaan. Hän, tuo mitä taitavin kiemailija, ei olisi itsekään osannut paremmin näytellä osaansa, kohdatessaan miehen, jota tuli miellyttää.

"Ehkä häntä pukee musta vai liekö hän todellakin tullut kauniimmaksi minun huomaamattani. Mutta varsinkin tuo arvokkuus ja sulo!" ajatteli m-lle Bourienne.

Jos ruhtinatar Maria olisi tänä hetkenä kyennyt ajattelemaan, olisi hän itse ihmetellyt paljoa enemmän kuin m-lle Bourienne sitä muutosta, joka hänessä oli tapahtunut. Siitä hetkestä pitäen, kun ruhtinatar Maria näki tuon hellän ja rakkaan henkilön, valtasi hänet jokin uusi elämän voima, joka hänet pakotti vastoin tahtoakin puhumaan ja toimimaan. Ruhtinatar Marian kasvot kirkastuivat äkkiä samassa hetkessä, kun Rostof oli astunut sisään. Samoin kuin moniväriseksi kirjaillun lyhdyn seinämiin, silloin kun sen sisään sytytetään tuli, kuvastuu yht'äkkiä hämmästyttävän kauniina se taidokas työ, joka ennen näytti tummalta ja sisällöttömältä, samoin kirkastuivat nyt ruhtinatar Mariankin kasvot. Ensi kerran kumpusi nyt kokonaisuudessaan näkyviin se puhdas, henkinen, sisäinen työ, jossa hän tähän saakka oli elänyt. Koko hänen sisäinen, itseensä tyytymätön työnsä, hänen kärsimyksensä, pyrkimyksensä hyvään, nöyryytensä, rakkautensa ja uhrautuvaisuutensa – kaikki tämä sädehti nyt noissa valoisissa silmissä, hennossa hymyilyssä ja kaihoisten kasvojen jokaisessa juonteessa.

Rostof huomasi kaiken tämän yhtä selvästi kuin olisi hän tuntenut ruhtinatar Marian koko elämän. Rostof tunsu, että olento, joka nyt oli tuossa hänen edessään, oli aivan toisellinen ja parempi kuin kukaan niistä, joita hän tähän saakka oli tavannut ja varsinkin parempi kuin hän itse.

Keskustelu oli aivan tavallista ja merkityksetöntä. He puhelivat sodasta ja, kuten muutkin, tahtomattaan liijoitellen suruaan tästä tapahtumasta; puhuttiin myöskin viimeisestä kohtauksesta, jolloin Nikolai koetti siirtää keskustelun muuhun aiheeseen; puhuttiin hyväntahtoisesta kuvernöörin rouvasta, Nikolain omaisista ja ruhtinatar Mariasta.

Ruhtinatar Maria ei puhunut veljestään, vaan siirsi keskustelun toiseen aineeseen heti, kun hänen tätinsä alkoi puhua Andreista. Näkyi, että ruhtinatar Maria voi puhella Venäjän onnettomuudesta teeskennellysti, mutta hänen veljensä oli liian lähellä hänen sydäntään ja sen vuoksi hän ei tahtonut eikä voinut keskustella pintapuolisesti veljestään. Nikolai huomasi tämän, samoin kuin hän terävän huomiokyvyn avulla, joka yleensä ei ollut hänelle ominaista, havaitsi kaikki ruhtinatar Marian luonteen vivahdukset, jotka vain vahvistivat hänen vakaumustaan siitä, että ruhtinatar oli erikoinen ja tavaton olento. Nikolai oli aivan samoin kuin ruhtinatar Mariakin punastunut ja joutunut hämilleen, kun hänelle oli kerrottu ruhtinattaresta, mutta ruhtinattaren läsnäollessa hän esiintyi aivan vapaasti eikä puhunut ollenkaan sitä, mitä hän oli valmistanut, vaan sitä, mitä mikin tuokio ja aina oikeaan osuen toi hänen mieleensä.

Lyhyen käyntinsä aikana pyörähti Nikolai, kuten muulloinkin siellä, missä sattui olemaan lapsia, hetken äänettömyyden syntyessä ruhtinas Andrein pienen pojan luo, hyväili häntä ja kysyi, tahtoisiko hän tulla husariksi. Hän otti pojan syliinsä, rupesi häntä iloisesti pyörittämään ja katsahti ruhtinatar

Mariaan. Ja ihastunut, onnellinen ja arka katse seurasi rakastetun henkilön sylissä olevaa poikaa, jota hän rakasti. Nikolai huomasi tämänkin katseen ja aivan kuin käsittäen sen merkityksen hän punastui mielihyvästä ja rupesi suutelemaan poikaa sydämellisen iloisesti.

Ruhtinatar Maria ei liikkunut missään surunsa tähden eikä Nikolai pitänyt sopivana käydä heillä. Kuvernöörin rouva jatkoi kuitenkin naittopuuhiaan ja kerrottuaan Nikolaille kaikki ne mairittelevat sanat, jotka ruhtinatar Maria oli viime mainitusta lausunut sekä päinvastoin, hän lopulta vaati, että Rostof tunnustaisi tunteensa ruhtinatar Marialle. Tätä tunnustusta varten hän toimitti nuorille kohtaamistilaisuuden piispan luona ennen päiväjumalanpalvelusta.

Vaikka Rostof sanoi kuvernöörin rouvalle, ettei hän tule tekemään minkäänlaista tunnustusta ruhtinatar Marialle, lupasi hän kuitenkin tulla.

Samoin kuin Rostof ei ollut Tilsitissä antanut itsensä epäillä, oliko hyvä se, jonka kaikki olivat hyväksi tunnustaneet, aivan samoin hän nytkin lyhyen, mutta vilpittömän taistelun jälkeen, jossa kamppaili keskenään yritys järjestää elämä järjen vaatimusten mukaisesti ja nöyrä olosuhteisiin alistuminen, valitsi viime mainitun ja uskoi itsensä sen voiman vietäväksi, joka häntä (hän tunsu sen) vastustamattomasti jonnekin houkutteli. Hän tiesi, että tunteiden ilmaiseminen ruhtinatar Marialle Sonjalle annetun lupauksen jälkeen olisi ollut halpamaista ja hän tiesi, ettei hän koskaan menettelisi halpamaisesti. Mutta hän tiesi

myöskin (eikä siinä kyllin, että hän tiesi, vaan hän tunsu sydämensä syvyydessä), että jos hän nyt antautuu olosuhteiden ja niiden ihmisten valtaan, jotka häntä johtivat, ei hän suinkaan tekisi mitään pahaa, vaan päin vastoin jotain hyvin tärkeää, niin tärkeää, ettei hän moista ollut vielä koskaan elämässään tehnyt.

Vaikka Nikolain elämäntapa ulkonaisesti jäikin entiselleen kohtauksen jälkeen Marian kanssa, kadottivat kuitenkin kaikki entiset huvitukset hänen mielestään viehätyksensä ja hän ajatteli usein ruhtinatar Mariaa. Mutta hän ei ajatellut kertaakaan ruhtinatarta siten, kuin hän poikkeuksetta oli tottunut ajattelemaan kaikkia niitä neitoja, joita hän oli kohdannut maailmassa eikä myöskään siten, kuin hän oli kauan ja joskus ennen riemukkaasti ajatellut Sonjaa. Hän oli ajatellut kaikkia neitoja samoin kuin melkein jokainen muukin rehellinen nuorimies tulevana vaimonaan, sovitellut näihin mielikuvituksissaan avioelämän kaikkia oloja – valkoista aamuviittaa, vaimoa teekeittiön ääressä, vaimon vaunuja, pieniä palleroisia, *maman'ia ja papa'a*, näiden suhteita hänen vaimoonsa j.n.e., j.n.e., ja nämä tulevaisuuden kuvat olivat tuottaneet hänelle nautintoa. Mutta kun hän ajatteli ruhtinatar Mariaa, jolle häntä naitettiin, ei hän voinut kertaakaan kuvitella mitään tulevasta avioelämästä. Kun hän toisinaan koetti, tuli kaikki kömpelöä ja väärin. Ja hänen itsensä tuli vain outo olla.

VII

Pelottava tieto Borodinon taistelusta, meidän mieshukastamme kaatuneina ja haavottuneina ja vielä pelottavampi tieto Moskovan menettämisestä saapui Voroneschiin syyskuun puolivälissä. Ruhtinatar Maria, joka oli vasta sanomalehdistä saanut tietää veljensä haavasta ja jolla ei ollut veljestään minkäänlaisia varmoja tietoja, oli aikeessa lähteä etsimään ruhtinas Andreita, kuten Nikolai kuuli (itse hän ei ollut nähnyt ruhtinatarta).

Kun sanoma Borodinon taistelusta ja Moskovan jättämisestä viholliselle saapui Rostovin tietoon, ei hän tuntenut epätoivoa, vihaa eikä koston halua eikä mitään muutakaan semmoista, mutta hänestä alkoi olo Voroneschissa tuntua yht'äkkiä ikävältä ja kiusalliselta, sekä jostain syystä hävettävältä ja vastenmieliseltä. Kaikki keskustelut, joita hän kuuli, tuntuivat hänestä teeskennellyiltä, hän ei tiennyt, mitä ajatella tästä kaikesta ja tunsi, että vasta rykmentissään hänelle selvenee kaikki uudestaan. Hän koetti jouduttaa loppuun hevosten ostamista ja usein tulistui hän suotta syyttä palvelijalleen ja vääpelilleen.

Muutamia päiviä ennen Rostovin lähtöä kaupungista pidettiin kirkossa kiitosmessu Venäjän sotajoukkojen saavuttaman voiton johdosta ja Nikolai läksi kirkkoon. Hän asettui seisomaan kuvernöörin taa ja pysyi sotilaan arvokkuudella kirkossa

koko palveluksen ajan mietiskellen mitä erilaatuisimpia asioita. Messun päätyttyä kutsui kuvernöörin rouva hänet luokseen.

– Oletko nähnyt ruhtinatarta? – kysyi kuvernöörin rouva viitaten päällään kuorolavan takana seisovaan mustapukuiseen naiseen.

Nikolai tunsi heti paikalla ruhtinatar Marian, mutta ei niin paljon hatun alta kuultavasta kasvojen ääriiviivasta kuin siitä varovaisuuden, pelon ja sääliväisyyden tunteesta, joka heti valtasi Nikolain. Ruhtinatar Maria näytti olevan ajatuksiinsa syventyneenä ja teki viimeisiä ristinmerkkejä ennen kirkosta-lähtöään.

Nikolai katsoi ihmetellen ruhtinattaren kasvoja. Ne olivat samat kasvot, jotka hän oli nähnyt ennenkin ja entinen hienon, sisäisen, henkisen työn sävy lepäsi niillä, mutta entisen lisäksi paloi nyt niillä aivan toinen valo. Murheen, rukouksen ja toivon liikuttava ilme oli niillä. Kuten ennenkin oli tapahtunut Nikolaille ruhtinattaren läsnä ollessa, ei hän nytkään odottanut kuvernöörin rouvan lupaa saada mennä ruhtinattaren luo eikä myöskään kysynyt itseltään, oliko sopivaa vai sopimatonta puhutella ruhtinatarta täällä kirkossa, vaan hän meni tämän luo ja sanoi kuulleen hänen surustaan, josta hän lausuu sydämellisen valituksensa. Tuskin oli ruhtinatar kuullut Nikolain äänen, kun hänen kasvoilleen yht'äkkiä lennähti kirkas hohde, joka valaisi yht'aikaa sekä hänen murhettaan että iloaan.

– Minä tahdoin sanoa teille, ruhtinatar, vain yhden asian, – virkkoi Rostof, – ja se on se, että jos ruhtinas Andrei ei

olisi enää elossa, niin olisi hänestä rykmentin komentajana ollut ilmoitus sanomalehdissä.

Ruhtinatar katsoi Nikolaihin käsittämättä tämän sanoja, mutta iloiten Nikolain kasvoilla kuvastuvasta osanoton ilmeestä.

– Ja minä tiedän koko joukon esimerkkejä siitä, että sirpaleen (sanomalehdissä oli sanottu kranaatin) tuottama haava on joko heti kuolettava tahi päin vastoin hyvin lievä, – sanoi Nikolai. – Toivokaamme parhainta ja minä olen vakuutettu...

Ruhtinatar Maria keskeytti hänet. – Oi, se olisi niin kau... – alkoi hän, mutta pääsemättä liikituksen tähden loppuun painoi hän viehättävin liikkein (kuten aina Nikolain läsnäollessa) päänsä kumarruksiin, loi Nikolaihin kiitollisen katseen ja läksi menemään tätinsä jälestä.

Tänä iltana ei Nikolai mennyt kyläilemään mihinkään, vaan jäi kotiin selvittämään viimeisiä tilejä hevoskauppiaiden kanssa. Kun hän sai asiat suoriksi, oli jo liian myöhäistä lähteä mihinkään, mutta toisekseen liian aikaista käydä nukkumaan ja Nikolai käveli kauan aikaa yksinään edestakasin huoneessa mietiskellen elämäänsä, seikka, joka hänelle oli harvinaista.

Ruhtinatar Maria oli tehnyt häneen miellyttävän vaikutuksen Smolenskin takana. Se, että Nikolai oli tavannut hänet silloin poikkeavissa olosuhteissa ja se, että Nikolain äiti oli yhteen aikaan huomauttanut hänelle ruhtinattaresta rikkaana morsiamena, saivat aikaan sen, että hän kiinnitti ruhtinattareen erityistä huomiota. Hänen käyntinsä aikana Voroneschissa ei tämä vaikutus tuntunut ainoastaan miellyttävältä, vaan

myöskin voimakkaalta. Nikolaihin teki syvän vaikutuksen se eriskummallinen, henkinen kauneus, jonka hän nyt huomasi ruhtinattaressa. Mutta vaikka hän nyt oli lähdössä pois, ei hänen mieleensä tullut ikävän tunnetta siitä, että Voroneschista lähtiessään hän kadottaa mahdollisuuden nähdä ruhtinatarta. Vaan äskeinen ruhtinatar Marian tapaaminen kirkossa (Nikolai tunsikin sen) oli syöpyntynyt hänen sydämeensä syvemmälle kuin hän oli aavistanutkaan ja syvemmälle kuin hän oli toivonut rauhansa tähden. Nuo kalpeat, hienot, murheelliset kasvot, tuo sädehtivä katse, nuo hiljaiset, suloisen arvokkaat liikkeet ja varsinkin tuo syvä ja hento murhe, joka kuvastui ruhtinattaren kaikissa piirteissä, häiritsi Nikolain rauhaa ja vaati hänen osanottoaan. Rostof ei voinut sietää miehissä korkeimman henkisen elämän ilmausta (siksi hän ei pitänyt ruhtinas Andreista), vaan hän sanoi sitä filosofiaksi, haaveiluksi; mutta ruhtinatar Mariassa ja varsinkin tuossa murheessa, joka paljasti tuon Nikolaille vieraan henkisen maailman kaikessa syvyydessään, hän tunsikin vastustamatonta viehätystä.

"Thana tyttö mahtaa hän olla! Aivan varmaan enkeli!" puheli Nikolai itsekseen. "Miksi en ole vapaa, miksi minulla oli kiire Sonjan kanssa?" Ja hänen mieleensä nousi itsestään vertaus kahden seikan välillä: toisessa niiden henkisten lahjojen köyhyys ja toisessa rikkaus, joita ei ollut Nikolaille ja joita hän sen tähden piti niin suurella arvolla. Hän koetti kuvitella itselleen, miten kähän olisi, jos hän olisi vapaa. Miten hän kosisi ruhtinatarta ja miten tämä tulisi hänen vaimokseen?

Mahdotonta, hän ei voinut kuvitella sitä itselleen. Hänen tuli niin outo olo, ettei hänen ajatuksiinsa noussut ainoatakaan selvää kuvaa. Sonjasta oli hän jo ammuin sitte luonut itselleen tulevaisuuden kuvan ja se oli yksinkertainen ja selvä juuri siitä syystä, että kaikki oli keksittyä ja että hän tiesi kaikki mitä Sonjassa oli. Mutta ruhtinatar Mariaan nähden oli mahdotonta kuvitella itselleen tulevaa elämää, koska Nikolai ei ymmärtänyt ruhtinatarta, vaan ainoastaan rakasti.

Haaveissa Sonjasta oli jotain iloista ja kepeätä, mutta ruhtinatar Mariasta ajattelemisen oli aina vaikeata ja hieman pelottavaa.

"Kuinka hän rukoilikaan!" muisteli Nikolai. "Näkyi, että koko hänen sielunsa oli uponnut rukoukseen. Niin, se oli sitä rukousta, joka siirtää vuoret ja minä olen varma siitä, että hänen rukouksensa tulee kuulluksi. Miksi minä en rukoile sitä, jota minä tarvitsen?" muistui hänen mieleensä. "Mitä minä tarvitsen? Vapautta, eroa Sonjasta. Hän puhui totta", muisteli hän kuvernöörin rouvan sanoja, "jos menen naimisiin hänen kanssaan, ei siitä tule mitään muuta kuin onnettomuutta. Sekasotku, *maman'in* suru ... asiat ... sekasotku, kauhea sekasotku! Enkä minä häntä rakastakaan. En ainakaan rakasta niin kuin pitäisi. Jumalani, johda minut pois tästä kauheasta umpikujasta!" alkoi hän yht'äkkiä rukoilla. "Niin, rukous siirtää vuoren, mutta täytyy uskoa eikä rukoilla niin kuin ne rukoilimme Natashan kanssa lapsina, että lumi olisi muuttunut sokeriksi ja juoksimme pihalle koettelemaan, oliko lumi muuttunut

sokeriksi. Ei, enhän minä nyt rukoilekaan turhuuksia", sanoi hän pannen piipun nurkkaan ja asettuen kädet ristissä jumalankuvan eteen. Ja ruhtinatar Marian muisto ihanana mielessä alkoi hän rukoilla tavalla, jolla hän ei ollut pitkiin aikoihin rukoillut. Kyyneleitä oli noussut hänen silmiinsä ja kurkkuunsa, kun oveen ilmestyi Lavrushka joitain papereja kädessä.

– Pöllö! Mitä sinä tunkeudut, kun ei sinua ole käsketty! – sanoi Nikolai nopeasti muuttaen asentoaan.

– Kuvernööriltä tuli kureeli, – sanoi Lavrushka unisella äänellä, – tässä on teille kirje.

– Hyvä on, kiitos, mene!

Nikolai otti kaksi kirjettä. Toinen oli äidiltä, toinen Sonjalta. Hän tunsu ne käsialasta ja avasi ensiksi Sonjan kirjeen. Hän ei ollut ehtinyt lukea montakaan riviä, kun hänen kasvonsa kalpenivat ja hänen silmänsä lennähtivät säikähtyneesti ja iloisesti selälleen.

– Eih, se ei ole mahdollista! – virkkoi hän ääneen.

Voimatta istua paikoillaan rupesi Nikolai kirje kädessä ja sitä lukien kävelemään pitkin huonetta. Hän silmäili sitä ensin hätäkätehen, luki sitte läpi kerran ja toisenkin ja jäi hartioitaan kohottaen, käsiään levittäen seisomaan keskelle huonetta suu auki ja silmät selällään. Se, jota hän äsken ikään oli varmassa uskossa rukoillut, että Jumala kuulisi hänen rukouksensa, oli nyt täyttynyt. Mutta Nikolai hämmästyti tästä niin, kuin se olisi ollut jotain tavatonta ja niin kuin hän ei olisi koskaan semmoista odottanutkaan ja ikäänkuin juuri se, että asia oli

näin nopeasti käynyt toteen, olisi todistanut sitä, ettei tämä olisi tapahtunutkaan Jumalan tahdosta, kuten hän oli rukoillut, vaan pelkän sattuman kautta.

Se Rostovista aukasemattomalta tuntunut solmu, joka satoi hänen vapautensa, aukesi tämän odottamattoman (kuten Nikolaista tuntui) ja aivan itsestään saapuneen Sonjan kirjeen kautta. Sonja kirjotti, että viime aikojen surulliset tapahtumat, melkein koko Rostovvilaisten omaisuuden kadottaminen Moskovassa ja kreivittären usein lausuma toivomus siitä, että Nikolai naisi ruhtinatar Bolkonskajan sekä myöskin Nikolain äänettämyys ja kylmyys viime aikoina – kaikki tämä oli pakottanut Sonjan luopumaan lupauksestaan ja antamaan Nikolaille täyden vapauden.

"Minun on ollut liian raskasta ajatella, että voisin olla syynä sen perheen suruun ja eripuraisuuteen, joka on ollut minun hyväntekijäni", kirjotti Sonja, "ja minun rakkauteni ainoana tarkoituksena on niiden onni, joita minä rakastan. Sen tähden rukoilen teitä, *Nicolas*, pitämään itseänne vapaana ja tietämään, että olipa miten oli, ei kukaan voi teitä rakastaa voimakkaammin kuin teidän Sonjanne."

Kumpikin kirje oli Troitsasta. Toinen kirje oli kreivittäreltä. Tässä kirjeessä kuvailtiin viimeisiä päiviä Moskovassa, lähtöä, tulipaloa ja koko omaisuuden tuhoa. Muun muassa kirjotti kreivitär kirjeessään, että ruhtinas Andrei kulki haavotettuna heidän mukanaan. Ruhtinaan tila oli hyvin vaarallinen, mutta nyt sanoo lääkäri, että toiveet ovat lisääntyneet. Sonja ja Natasha

ovat hänen hoitajattariaan.

Seuraavana päivänä läksi Nikolai tämä kirje mukanaan ruhtinatar Marian luo. Ei Nikolai eikä ruhtinatar Maria voinut sanoa sanaakaan siitä, mitä oikeastaan merkitsivät sanat: "Natasha hoitaa häntä"; mutta tämän kirjeen kautta pääsi Nikolai yht'äkkiä niin lähelle ruhtinatarta, että hän joutui sen kautta melkein sukulaisuussuhteisiin.

Seuraavana päivänä saattoi Rostof ruhtinatar Marian matkalle Jaroslavlisiin ja muutamien päivien kuluttua hän matkusti takasin rykmenttiinsä.

VIII

Sonjan kirje, joka toteutti Nikolain rukouksen, oli kirjoitettu Troitsasta. Se oli johtunut seuraavasta syystä. Vanha ruhtinatar oli yhä enemmän ja enemmän ruvennut ajattelemaan Nikolain naittamista rikkaalle morsiamelle ja hän tiesi, että pääesteenä siihen oli Sonja. Ja Sonjan elämä oli viime aikoina, varsinkin Nikolain kirjeen jälkeen, jossa tämä oli kertonut kohtauksestaan ruhtinatar Marian kanssa, käynyt entistäänkin raskaammaksi kreivittären kodissa. Kreivitär käytti hyväkseen jokaista tilaisuutta lausuakseen Sonjalle loukkaavia ja sydämettömiä vihjauksia.

Mutta muutamia päiviä ennen Moskovasta lähtöä kutsui kreivitär hyvin liikutettuna ja hädissään kaikesta siitä, mitä oli tapahtunut, luokseen Sonjan ja sen sijaan, että hän olisi tätä soimannut tai esittänyt vaatimuksia, hän rukoili Sonjaa kyyneleet silmissä uhraamaan itsensä ja maksamaan siten kaiken sen, joka oli hänen edestään tehty sekä rikkomaan välinsä Nikolain kanssa.

– Minä en saa rauhaa ennen, kuin sinä annat minulle sen lupauksen.

Sonja purskahti vihlovaan itkuun ja vastasi itkun hyrskeen seasta, että hän tekee kaikki, että hän on valmis kaikkeen, mutta ei antanut suoraa vastausta eikä hän sydämessään voinut suostua siihen, mitä häneltä vaadittiin. Olihan uhrauduttava sen perheen onnen tähden, joka oli häntä elättänyt ja kasvattanut.

Uhrautuminen toisten onnen tähden olikin Sonjan tapa. Hänen asemansa talossa oli semmoinen, että hän voi osottaa avujaan yksistään uhrautuvaisuuden kautta ja hän tottui uhrautumaan ja rakasti uhrautumista. Mutta ennen oli hän ilomielin tuntenut kaikissa uhrautumistoimissaan, että hän uhrautumisellaan kohottaa arvoaan sekä omissa että muiden silmissä ja tulee entistään arvollisemmaksi ansaitsemaan *Nicolas'in*, jota hän rakasti kaikista enimmäen maailmassa. Mutta nyt oli hänen uhrinsa oleva siinä, että hänen piti kieltäytyä kaikesta, joka muodosti palkan uhrautumisesta ja koko elämän sisällyksen. Ensi kerran elämässään hän tunsu nyt katkeruutta niitä ihmisiä kohtaan, jotka olivat olleet hänen hyväntekijöitään sitä varten, että olisivat voineet häntä sitä kirvelevämmin kiduttaa; hän tunsu kateutta Natashaa kohtaan, joka ei ollut koskaan kokenut mitään tämmöistä, jonka ei ollut koskaan tarvinnut uhrautua, vaan joka oli pannut muut uhrautumaan itsensä edestä ja jota kuitenkin kaikki rakastivat. Ja ensi kerran tunsu nyt Sonja, kuinka hänen hiljaisesta, puhtaasta rakkaudestaan *Nicolas'iin* alkoi yht'äkkiä kasvaa intohimoinen tunne, joka oli sekä sovinnaisen sääntöjen että hyveiden ja uskonnon yläpuolella. Tämän tunteen vaikutuksesta karttoi Sonja, jonka riippuvainen elämä oli itsestään opettanut salamieliseksi ja joka yleisin, epämääräisin sanoin antoi vastauksensa kreivittärelle, joutumasta tämän kanssa keskusteluun ja hän päätti odottaa kohtausta Nikolain kanssa, jolloin hän ei vapauttaisikaan Nikolaita, vaan päinvastoin sitoisi hänet ainaiseksi itseensä.

Ankara touhu ja pelko Rostovilaisten viimeisinä olinpäivinä Moskovassa tukahduttivat Sonjaa rasittavat synkät ajatukset. Hän oli iloinen löytäessään huojennusta näistä ajatuksista käytännöllisessä toiminnassa. Mutta kun hän sai tietää ruhtinas Andrein olosta heidän talossaan, niin huolimatta kaikesta siitä vilpittömästä säälistä, jota hän tunsu ruhtinasta ja Natashaa kohtaan, valtasi hänet kuitenkin iloinen ja taika-uskoinen tunne siitä, ettei Jumala tahdokaan hänen eroaan *Nicolas'ista*. Hän tiesi, että Natasha rakasti ainoastaan ruhtinas Andreita eikä lakannut häntä rakastamasta. Hän tiesi, että kun he näin kauheiden tapauksien kautta olivat joutuneet yhteen, mieltäisivät he uudestaan toisiinsa ja ettei Nikolain olisi tulevan sukulaisuuden tähden mahdollista mennä avioliittoon ruhtinatar Marian kanssa. Viime päivien kauheista tapahtumista huolimatta riemastutti Sonjaa matkustuksen ensi päivinä tämä tunne ja tietoisuus siitä, että kaitselmus oli käynyt käsiksi hänen yksityisiin asioihinsa.

Rostovilaisten ensimmäinen päivälevähdys matkalla tapahtui Troitskin luostarissa.

Luostarin ravintolassa varustettiin Rostovilaisille kolme suurta huonetta, joista yhteen sijoitettiin ruhtinas Andrei. Haavotetun tila oli tänään paljoa parempi. Natasha istui hänen luonaan. Viereisessä huoneessa istui kreivi ja kreivitär arvokkaasti keskustellen luostarin esimiehen kanssa, joka oli tullut katsomaan vanhoja tuttujaan ja tallettajiaan. Sonja istui myöskin täällä ja häntä vaivasi uteliaisuus saada tietää, mistä ruhtinas Andrei ja Natasha puhelivat. Hän kuunteli oven takana

heidän ääntensä kaikua. Ruhtinas Andrein huoneen ovi avautui. Siellä tuli Natasha hulmuavin kasvoin ja huomaamatta häntä vastaan kohonnutta ja oikean käden leveästä hihasta kiinni pitävää munkkia hän meni Sonjan luo ja tarttui tämän käteen.

– Natasha, mikä sinun on? Tule tänne, – sanoi kreivitär.

Natasha astui esimiehen siunattavaksi, joka kehotti anomaan apua Jumalalta ja Hänen pyhiltään.

Heti esimiehen poistuttua tarttui Natasha ystävättärensä käteen ja meni hänen kanssaan erääseen tyhjään huoneeseen.

– Niinhän Sonja! Jäähän hän eloon! – sanoi Natasha. – Sonja, olen sanomattoman onnellinen ja onneton! Sonja, rakkaani, – kaikki on ennallaan. Kunhan hän vain jäisi eloon. Hän ei voi, sillä, sillä ... että... – ja Natasha purskahti itkuun.

– Niinkö? Minä tiesin sen! Jumalan kiitos, – virkkoi Sonja. – Hän jää eloon!

Sonjan sydäntä kouristi yhtä kovasti kuin Natashankin niin hyvin tämän pelko ja tuska kuin hänen omat, sydämen salassa piilevät ajatuksensa. Itkien suuteli ja lohdutteli hän Natashaa. "Kunhan hän vain jäisi eloon!" ajatteli hän. Itkettyään. puheltuaan ja kuivattuaan silmänsä meni kumpikin ruhtinas Andrein huoneen ovelle. Natasha avasi varovasti oven ja kurkisti huoneeseen. Sonja seisoi hänen vieressään kynnyksellä.

Ruhtinas Andrei lepäsi korkeassa asennossa kolmen tyynyn varassa. Hänen kalpeat kasvonsa olivat rauhalliset, silmät kiinni ja näkyi, että hän hengitti tasaisesti.

– Ah, Natasha! – sanoi yht'äkkiä Sonja melkein kirkasemalla, puristautui kiinni serkkunsa käteen ja peräytyi ovelta.

– Mitä, mitä? – kysyi Natasha.

– Se on sitä, sitä... – virkkoi Sonja kalpein kasvoin ja väräjävin huulin.

Natasha sulki hiljaa oven kiinni ja poistui Sonjan kanssa ikkunan luo ymmärtämättä, mitä Sonja puhui.

– Muistatko, – sanoi Sonja pelokkain ja juhlallisin kasvoin, – muistatko, kun minä katsoin sinun puolestasi peiliin... Otradnajassa, jouluna... Muistatko, mitä silloin näin?

– Niin, niin, – virkkoi Natasha, jonka silmät suurenivat levälleen, kun hän samassa muisti Sonjan silloin sanoneen jotain ruhtinas Andreista, jonka hän oli nähnyt pitkällään.

– Muistatko? – jatkoi Sonja. – Minä näin silloin ja kerroin kaikille ja sinullekin ja Dunjashalle. Minä näin, että hän lepäsi vuoteella, – puheli Sonja säestäen jokaista yksityiskohtaa käden liikkeellä sormi pystyssä, – ja että hän sulki silmänsä ja oli peitetty vaaleanpunaisella verholla ja pani kätensä ristiin, – puheli Sonja, joka sitä mukaa, kuin hän kuvaili näkemiään yksityiskohtia, tuli vakuutetuksi siitä, että hän *oli nähnyt* nuo samat asiat silloinkin.

Silloin ei hän ollut nähnyt mitään, vaan oli vain kertonut nähneensä sitä, mikä oli pistänyt hänen päähänsä; mutta se, mitä hän silloin oli keksinyt, kuvastui hänelle yhtä todellisena kuin mikä muu muisto hyvänsä. Sen, mitä hän silloin oli sanonut, että muka ruhtinas Andrei oli katsahtanut häneen, hymähtänyt

ja ollut peitetty jollain punaisella, hän sekä ymmärsi että oli varmasti vakuutettu siitä, että hän jo silloin oli sanonut ja nähnyt, että ruhtinas Andrei oli ollut peitetty vaaleanpunaisella, nimenomaan vaaleanpunaisella verholla ja että ruhtinaan silmät olivat olleet kiinni.

– Aivan niin, vaaleanpunaisella, – sanoi Natasha, joka myöskin näytti muistavan, että silloin oli puhuttu vaaleanpunaisesta ja siinä juuri huomasi piilevän ennustuksen outouden ja salaperäisyyden.

– Mutta mitä se merkitsee? – kysyi Natasha miettivästi.

– Ah, en tiedä, kaikki on niin outoa, – vastasi Sonja kouristaen päätään.

Muutaman hetken kuluttua soitti ruhtinas Andrei ja Natasha meni hänen luokseen. Vaan Sonja, jonka rintaa poltti semmoinen tuska ja ahdistus, jota hän oli harvoin kokenut, jäi ikkunan ääreen miettimään tapahtuman kummallisuutta.

Samana päivänä oli tilaisuus lähettää kirjeitä armeijaan ja kreivitär kirjotti kirjeen pojalleen.

– Sonja, – sanoi kreivitär nostaen päänsä kirjeestä Sonjan mennessä hänen ohitsensa. – Sonja, etkö sinä kirjottaisi Nikolaille? – sanoi kreivitär hiljaisella, vavahtavalla äänellä.

Siitä katseesta, joka kuului kreivittären väsyneistä, lasien läpi katsovista silmistä, ymmärsi Sonja kaiken sen, mitä kreivitär noilla sanoillaan tarkotti. Tuossa katseessa kajasti rukoilua ja pelkoa kieltäymisestä ja häpeää siitä, että piti pyytää ja uhmaa leppymättömästä vihasta, jos Sonja kieltäytyisi.

Sonja astui kreivittären luo, laskeutui polvilleen ja suuteli hänen kättään.

– Minä kirjotan, *maman*, – vastasi Sonja.

Sonja oli heltynyt, liikutettu ja kuohuksissa kaikesta siitä, mitä tänään oli tapahtunut ja varsinkin siitä ennustuksen salaperäisestä toteutumisesta, jonka hän äsken oli nähnyt. Nyt, kun hän tiesi, että Natashan ja ruhtinas Andrein välien uudistumisen tähden Nikolai ei voinut enää mennä naimisiin ruhtinatar Marian kanssa, otti hän riemumielin vastaan sen uhrautuvaisuuden palautuvan mielialan, jota hän rakasti ja jossa oli tottunut elämään. Ja kyynelsilmin ja iloisena jalon työn tekemisestä kirjotti hän moneen kertaan keskeytyen kyyneltulvan tähden, joka sumensi hänen sametinpehmeitä mustia silmiään, sen liikuttavan kirjeen, jonka saaminen oli niin kovasti hämmästyttänyt Nikolaita.

IX

Päävahdissa, jonne Pierre oli tuotu, kohtelivat upseeri ja sotamiehet, jotka olivat hänet ottaneet huostaansa, häntä vihamielisesti, mutta samalla myöskin kunnioittavasti. Sitä paitsi tuntui heidän käytöksessään häntä kohtaan epätietoisuutta siitä, kuka hän oikeastaan on (ehkä hyvinkin tärkeä henkilö) sekä myöskin vihaa heidän äskeisen kamppailunsa tähden hänen kanssaan.

Mutta kun seuraavana aamuna tapahtui vahdin muutto, tuntui Pierrestä, ettei hänen merkityksensä uudelle vahtikunnalle – upseerille ja sotamiehille – ollut enää sama kuin niille, jotka hänet olivat vanginneet. Ja tuossa rotevassa, paksussa, musikan kauhtanassa olevassa miehessä eivät seuraavan päivän vahtimiehet tosiaankaan enää nähneet sitä ripeää miestä, joka oli vimmatusti tapellut sotarosvon ja sotamiesten kanssa ja joka oli lausunut juhlalliset sanat lapsen pelastamisesta, vaan he näkivät ainoastaan 17: nen niistä joistain syistä vartioitavista venäläisistä, jotka olivat vangitut ylimmän päällystön käskystä. Ja jos Pierressä näkyikin jotain erityistä, niin oli se vain hänen peloton ja mieltävän vakava muotonsa sekä ranskan kieli, jota hän puhui ranskalaisten mielestä hämmästyttävän hyvin. Tästä huolimatta siirrettiin Pierre samana päivänä yhteen muiden epäilyttävien vangittujen kanssa, koska sen erityisen huoneen, jossa häntä pidettiin, tarvitsi upseeri.

Kaikki Pierren vankitoverit olivat alhaisimman rahvaan miehiä. Ja kun he saivat tietää Pierren olevan herran, vieroivat he häntä sitäkin enemmän, kun hän puhui ranskaa. Suruisin mielin kuuli Pierre, miten häntä pilkattiin.

Seuraavan päivän iltana sai Pierre tietää, että kaikki hänen vankitoverinsa (ja luultavasti hänetkin) tuomitaan murhapoltosta. Kolmantena päivänä vietiin Pierre muiden kera erääseen taloon, jossa istui muuan valkeaviiksinen ranskalainen kenraali, kaksi everstiä ynnä muita upseereja nauhat käsivarsissa. Pierrelle samoin kuin muillekin tehtiin sillä inhimillisten heikkouksien muka yläpuolella olevalla täsmällisyydellä ja määräperäisyydellä, jolla tavallisesti puhutellaan syytettyjä, kysymyksiä siitä, kuka hän on, missä on ollut, missä tarkoituksessa j.n.e.

Nämä kysymykset jättivät kokonaan syrjään varsinaisen elämän oleellisen puolen ja riistivät mahdollisuuden saada tuo oleellisuus ilmi samoin kuin yleensä kaikki oikeuksissa tehtävät kysymykset ja niiden tarkoituksena oli pelkästään semmoisen viemäriin asettaminen, jota myöten tuomarien mielestä piti tuomittavan vastausten juosta ja johtaa hänet toivotuille perille eli toisin sanoen syytteeseen. Niin pian kuin Pierre alkoi puhua jotain semmoista, joka ei vastannut syytteen tarkotusta, otettiin heti viemäri esille ja silloin oli vedellä valta juosta minne mieli teki. Sitä paitsi tunsu Pierre samaa, jota syytetty aina tuntee kaikissa oikeuksissa: tietämättömyyttä siitä, miksi hänelle tehtiin kaikki nuo kysymykset. Hänestä tuntui, että viemärisadinta

käytettiin vain suopeudesta tahi kohteliaisuudesta. Hän tiesi, että hän oli noiden ihmisten vallassa, että ainoastaan valta oli tuonut hänet tänne, että ainoastaan valta oli heille antanut oikeuden vaatia vastauksia kysymyksiin ja että tämän istunnon ainoana tarkoituksena oli hänen syyttämisensä. Ja koska siis oli olemassa valta ja syyttämisen halu, niin ei olisi tarvinnut kysymysten sadinta eikä oikeutta. Oli päivän selvää, että kaikkien kysymysten piti johtaa syyllisyyteen. Kysymykseen, mitä hän teki silloin, kun hänet vangittiin, vastasi Pierre traagilliseen vivahtavasti, että hän "vei vanhemmille lasta, *qu'il avait sauvé des flammes*".³⁹ – Miksi hän tappeli sotarosvon kanssa? Pierre vastasi, että hän "puolusti naista, että loukatun naisen puolustaminen on jokaisen ihmisen velvollisuus, että" ... hänet keskeytettiin: se ei ollut asian mukaista. Mitä varten hän oli palavan talon pihalla, jossa todistajat olivat hänet nähneet? Hän vastasi, että "oli menossa katsomaan, mitä Moskovassa tapahtui". Hänet keskeytettiin taas, koska häneltä ei tahdottu tietää, mihin hän oli menossa, vaan mitä varten hän oli ollut tulipalon luona. Kuka hän on? – toistettiin hänelle ensimmäinen kysymys, johon hän oli sanonut ettei hän tahdo vastata. Hän vastasi uudestaan, ettei hän voi sitä sanoa.

– Muistakaa, ettei se ole hyvä. Ei ensinkään hyvä, – sanoi hänelle ankarasti valkeaviiksinen, punakasvoinen kenraali.

Neljäntenä päivänä alkoivat tulipalot Subovan vallilla.

Pierre vietiin kolmentoista muun kera erään Krimin Brodin luona olevan kauppiaan talon vaunuvajaan. Katuja kulkiessa oli

³⁹ Jonka hän oli pelastanut liekeistä.

Pierre läkähtyä savuun, joka näytti peittävän koko kaupungin. Tulipaloja roihuili kaikilla tahoilla. Pierre ei tällöin käsittänyt palavan Moskovan merkitystä ja hän katsoi tulipaloihin kauhun tuntein.

Krimin Brodin luona olevan talon vaunuvajassa sai Pierre olla vielä neljä päivää ja ranskalaisten sotamiesten puheista näinä päivinä sai hän tietää, että kaikki täällä olevat vangit odottivat päivä päivältä marsalkan päätöstä. Pierre ei kuitenkaan saanut tietää sotamiehiltä, minkä marsalkan. Sotamiehistä oli marsalkka nähtävästi ylin ja jonkun verran salaperäinen vallan edustaja.

Nämä ensimmäiset päivät syyskuun 8 päivään saakka, jolloin vangit vietiin uuteen kuulusteluun, olivat Pierrelle sanomattoman raskaat.

X

Syyskuun 8 p: nä saapui vankien luo vajaan hyvin ylhäinen upseeri, päättäen ainakin siitä kunnioituksesta, jota vahdit hänelle osottivat. Tämä upseeri, joka luultavasti oli esikunta-upseereja, toimitti luettelo kädessä kaikkien venäläisten nimihuudon, mainiten Pierreä *celui qui n'avoue pas son nom*,⁴⁰ Upseeri loi kaikkiin vankeihin välinpitämättömän, velton katseen ja käski vahti-upseerin toimittamaan kaikki vangit siisteihin pukuihin ja ruokottuun asuun ennen marsalkan luo viemistä. Tunnin kuluttua saapui komppania sotaväkeä ja Pierre vietiin kolmentoista muun kanssa Djevitshin kentälle. Sää oli kirkas, aurinko paistoi sateen jälkeen ja ilma oli harvinaisen puhdas. Savu ei laskeutunut alas, kuten sinä päivänä, jolloin Pierre oli viety Subovan vallin päävahdista, vaan se kohoili patsaina puhtaassa ilmassa. Tulipalojen liekkejä ei näkynyt missään, mutta joka puolelta tupruili savupatsaita ja koko Moskova ja kaikki, niin pitkälle kuin Pierren katse kantoi, oli yhtä paloa. Kaikkialla näkyi autioita paikkoja törröttävine uunineen ja savupiippuineen, siellä täällä mustiksi palaneita kivitalojen seiniä. Pierre koetti tarkastaa palaneita paikkoja, mutta hän ei tuntenut tuttuja kaupungin korttelia. Paikotellen näkyi palolta säästyneitä kirkkoja. Eheä Kreml kuumotti kaukaa valkeana tornihuippuineen, joista korkeinna kohosi

⁴⁰ Siksi, joka ei sano nimeään.

Iivana Suuren torni. Lähellä kimalteli iloisesti Novodjevitshin luostarin kupukatto ja sieltä kuului erityisen voimakkaana temppelekköiden soitto. Tämä soitto muistutti Pierrelle, että nyt oli sunnuntai ja Jumalanäidin syntymäjuhla. Mutta ei näyttänyt olevan ketään, joka olisi juhlaa viettänyt, sillä kaikkialla oli vain tulipalon tuhon jätteitä ja venäläistä väestöä näkyi vain harvaseltaan joku repaleinen, säikähtynyt kaupunkilainen, joka puikki ranskalaisia nähdessään piiloon.

Venäläinen pesuus näytti olevan hävitetty ja tuhottu ja tämän venäläisen elämän järjestyksen hävittämisen jälkeen tunsu Pierre itsetiedottomasti, että tuhotun pesuuden sijaan oli muodostunut aivan toinen, mutta luja ranskalainen järjestys. Hän tunsu sen noiden suorissa riveissä reippaasti ja iloisesti kulkevien sotamiesten ulkomuodosta, jotka saattoivat häntä ja hänen rikostoverejaan ja hän tunsu sen erään tärkeännäköisen ranskalaisen virkamiehen ulkomuodosta, kun tämä ajoi häntä vastaan parivaljakolla, jonka ohjissa oli sotamies. Hän tunsu sen rykmentin soittokunnan reippaista sävelistä, joita tulvi kentän vasemmalta laidalta ja erityisen selvästi tunsu ja käsitti hän sen siitä listasta, josta ranskalainen upseeri oli aamulla huutanut vankien nimet. Pierren olivat ottaneet kiinni yksistään sotamiehet ja kulettaneet paikasta toiseen kymmenien muiden kanssa, joten he olisivat voineet hänet unohtaa ja sekottaa toisiin. Mutta näin ei tapahtunut, sillä ne vastaukset, jotka hän oli antanut kuulustelussa, palasivat hänen mieleensä hänen nimellään: *celui*

*qui n'avoue pas son nom.*⁴¹ Ja tällä nimellä, joka kammotti Pierreä, kuletettiin häntä jonnekin siinä saattajien kasvoilla kuvastuvassa varmassa vakuutuksessa, että niin hyvin kaikki muut vangit kuin hänkin olivat juuri ne samat, joita tarvittiin ja että heitä kuletettiin juuri sinne, missä heitä tarvittiin. Pierre tunsi itsensä mitättömäksi lastuksi, joka oli joutunut hänelle tuntemattoman, mutta säännöllisesti toimivan koneen pyörien väliin.

Pierre vietiin muiden rikollisten kanssa Djevitshin kentän laitaan lähelle luostaria suuren talon eteen, jota ympäröi laaja puutarha. Se oli ruhtinas Shtsherbatovin talo, jossa Pierre oli ennen käynyt monta kertaa isännän luona ja jossa nyt, kuten hän kuuli sotamiesten puheista, majaili marsalkka, Eckmühlin herttua.

Heidät tuotiin portaiden eteen ja ruvettiin yksitellen saattamaan sisään. Pierre saatettiin kuudentena. Hänet vietiin lasigallerian ja kahden eteisen kautta, jotka olivat hänelle tuttuja, pitkään, matalaan kabinettiin, jonka ovella seisoj adjutanti.

Davoust istui huoneen päässä pöydän yli kumartuneena ja lasit silmillä. Pierre astui aivan hänen luokseen. Davoust istui katsettaan nostamatta edessään olevasta paperista, jota hän näytti tutkivan. Silmät paperiin edelleenkin luotuina hän kysyi hiljaa: *qui êtes vous?*⁴²

Pierre pysyi vaiti siitä syystä, ettei hän kyennyt

⁴¹ Se, joka ei sano nimeään.

⁴² Kuka olette?

lausumaan sanaakaan. Davoust ei ollut Pierrelle pelkästään ranskalainen kenraali, vaan myöskin julmuudestaan tunnettu mies. Katsoessaan Davoustin kylmiin kasvoihin, kun tämä aivan kuin ankara opettaja, näytti suostuvan pysymään jonkun aikaa kärsivällisenä ja odottamaan vastausta, tunsu Pierre, että jokainen viivytyksen tuokio voi maksaa hänelle hengen; mutta hän ei tiennyt, mitä sanoa. Sitä, mitä hän oli sanonut ensimmäisessä kuulustelussa, hän ei enää uskaltanut sanoa ja säätynsä ja asemansa ilmaiseminen oli vaarallista ja häpeällistä. Pierre oli vaiti. Mutta ennen kuin hän oli ehtinyt mitään ajatella, kohotti Davoust vähän päätään, siirsi silmälasit otsalle, siristi silmiään ja loi Pierreen tuijottavan katseen.

– Minä tunnen tämän miehen, – sanoi Davoust tyynellä, kylmällä äänellä nähtävästi tarkoituksessa saada Pierre pelästymään.

Kylmät väreet, jotka äsken olivat juosseet pitkin Pierren selkäpiitä, tarttuivat hänen päähänsä kuin pihdit.

– *Mon général, vous ne pouvez pas me connaître, je ne vous ai jamais vu...*⁴³

– *C'est un espion russe,*⁴⁴ – keskeytti hänet Davoust sanoen nämä sanat eräälle toiselle kenraalille, joka oli huoneessa ja jota Pierre ei ollut huomannut.

Ja Davoust kääntyi pois päin. Äkkinäisen väräjävä kaiku sanoissa alkoi Pierre yht'äkkiä:

⁴³ Kenraali, te ette voi minua tuntea, en ole nähnyt teitä koskaan.

⁴⁴ Hän on venäläinen vakooja.

– *Non, Monseigneur*, – sanoi hän yht'äkkiä muistaen, että Davoust oli herttua. – *Non, Monseigneur, vous n'avez pas pu me connaître. Je suis un officier millionnaire et je n'ai pas quitté Moscou.*⁴⁵

– *Votre nom?* – toisti Davoust.

– *Besouhof.*⁴⁶

– *Qu'est ce qui me prouvera que vous ne mentez pas?*⁴⁷

– *Monseigneur!*⁴⁸ – huudahti Pierre rukoilevalla, mutta ei loukkautuneella äänellä.

Davoust nosti silmänsä ja katsahti terävästi Pierreen. He katsoivat toisiinsa muutaman tuokioisen ja tämä katse pelasti Pierren. Se kulki sota- ja oikeusseikkojen yläpuolella ja se synnytti näiden kahden ihmisen välille inhimillisen suhteen. He tunsivat kumpikin hämärästi tänä yhtenä hetkenä lukemattoman paljon asioita ja he käsittivät, että he kumpikin ovat ihmislapsia ja veljiä. Ensi katsahduksessa oli Pierre Davoustista, joka oli nostanut ainoastaan päänsä paperista, jossa ihmisten asioita ja elämää merkittiin numeroilla, ainoastaan yksityisseikka ja Davoust olisi voinut ammuttaa hänet ilman omantunnon vaivoja, mutta nyt hän näki Pierressä ihmisen ja hän mietti hetkisen.

– *Comment me prouverez-vous la verité de ce que vous me*

⁴⁵ Ei, teidän korkeutenne, te ette ole voinut minua tuntea. Olen nostoväen upseeri enkä ole poistunut Moskovasta.

⁴⁶ Teidän nimenne? – Besuhof.

⁴⁷ Kuka minulle todistaa, että te ette valehtele?

⁴⁸ Teidän Korkeutenne.

dites?⁴⁹ – kysyi Davoust kylmästi.

Pierren mieleen muistui Ramball ja hän mainitsi rykmentin, sukunimen ja kadun, jolla Ramball asui.

– *Vous n'êtes pas ce que vous dites*,⁵⁰ – sanoi Davoust taas.

Pierre ryhtyi vapisevan katkonaisella äänellä esittämään todistuksia kertomuksensa todenperäisyydestä.

Mutta tällöin tuli sisään adjutantti ja ilmotti jotain Davoustille.

Davoust kirkastui yht'äkkiä adjutanttin tuomasta tiedosta ja rupesi panemaan kiinni nuttunsa nappia. Hän näytti kokonaan unohtaneen Pierren.

Kun adjutantti muistutti hänelle vangista, kiepautti hän nyrpeästi päätään Pierreen päin ja käski viemään hänet pois. Mutta mihin hänet oli vietävä, sitä Pierre ei tiennyt, takasin vankeuteenko vaiko valmistetulle mestauspaikalle, jota toverit olivat Djevitshin kenttää kulkiessa hänelle näyttäneet.

Pierre käänsi päätään ja näki, että adjutantti kysyi jotain uudelleen.

– *Oui, sans doute!*⁵¹ – sanoi Davoust, mutta mitä "niin", sitä ei Pierre tietänyt.

Pierre ei muistanut, miten, kuinka kauvan ja mihin hän kulki. Vaipuneena täydellisen tajuttomuuden ja tylsyyden tilaan ja näkemättä mitään ympärillään hän liikutteli jalkojaan yhdessä

⁴⁹ Miten te todistatte minulle, että te puhutte totta?

⁵⁰ Te ette ole se, joksi te sanotte itseänne.

⁵¹ Niin, tietysti.

muiden kanssa niin kauvan, kunnes kaikki pysähtyivät, jolloin hänkin pysähtyi. Yksi ainoa ajatus oli kaiken tämän aikaa riipattanut Pierren päässä ja tämä ajatus oli: kuka, kuka tosiaankin oli tuominut hänet mestattavaksi? Ne eivät olleet ne ihmiset, jotka olivat kuulustelleet häntä tutkijalautakunnassa, sillä niistä ei ollut yksikään tahtonut eikä nähtävästi voinut sitä tehdä. Se ei ollut Davoust, joka oli niin inhimillisesti häneen katsonut. Yksi hetki vielä ja Davoust olisi ymmärtänyt, että he tekevät pahasti, mutta tuon hetken ehkäsi tulemasta huoneesen saapunut adjutanti. Tämä adjutanti taasen ei nähtävästi ollut pyytänyt mitään pahaa, mutta hän olisi voinut olla tulemattakin. Kuka, kuka tosiaankin surmasi, tappoi ja riisti hänen, Pierren, elämää kaikkine muistoineen, pyrkimyksineen, toivoineen, ajatuksineen? Kuka teki sitä? Ja Pierre tunsii, ettei se ollut kukaan.

Se oli järjestys, olosuhteiden muodostus.

Eräänlainen järjestys surmasi häntä, Pierreä, riisti hänen elämänsä, jopa kaikkea: tuhosi häntä.

XI

Shtsherbatovin talolta vietiin vangitut suoraan pitkin Djevitshin kenttää Djevitshin luostarin vasemmalta puolen pellolle, jolla seisoivat patsas. Patsaan taakse oli kaivettu suuri hauta, jonka reunoilla oli tuoretta multaa ja haudan ja patsaan luona seisoivat puoli-ympyrässä suuri joukko kansaa. Joukossa oli vähäinen lukumäärä venäläisiä, vaan suurin osa oli joutilaita Napoleonin sotilaita: saksalaisia, italialaisia ja ranskalaisia kaiken karvaisissa puvuissa. Patsaan oikealla ja vasemmalla puolella seisoivat rintamassa olevin rivein ranskalaista sotaväkeä sinisissä puvuissa punaisine olkalappuineen, puolikengät jalassa ja kiiverit päässä.

Rikolliset saatettiin seisomaan luettelon mukaiseen järjestykseen (Pierre seisoivat kuudentena) ja vietiin patsaan luo. Yht'äkkiä alkoi kuulua kahdelta puolen rummunpärrytystä ja Pierrestä tuntui, että tuo pärinä ikään kuin repäsi kappaleen hänen sydämestään. Hän kadotti ajatus- ja harkintakykynsä. Hän voi ainoastaan nähdä ja kuulla. Hänellä oli ainoastaan yksi toivo – toivo, että se kauhea, minkä piti tapahtua, tapahtuisi mitä pikemmin. Pierre katseli tovereihinsa ja tarkasteli heitä.

Kaksi näistä oli entisiä vankia, joiden päät olivat sileäksi kerityt. Toinen oli kookas ja laiha, toinen mustanpuhuva, pörhöinen, jätterä ja litteänenäinen. Kolmas oli herrasväen palvelija, noin 45 vuoden ikäinen, jonka tukka oli harmaanvoipa

ja ruumis täyteläinen ja hyvin ruokittu. Neljäs oli hyvin kaunis musikka, parta haalea ja tuuhea ja silmät sysimustat. Viides oli kelmeä, hintelä, noin kahdeksantoista-vuotinen tehtaalainen kauhtana päällä.

Pierre kuuli, että ranskalaiset neuvottelivat siitä, mitenkä olisi ammuttava, yksittäin vaiko kaksittain. "Kaksittain", vastasi kylmän levollisesti vanhin upseeri. Sotamiesten riveissä tapahtui siirtoliike ja huomasi, että kaikki jouduttautuivat, mutta he eivät jouduttautuneet sillä tavoin, kuin jouduttaudutaan toimittamaan kaikille ymmärrettävää tekoa, vaan sillä tavoin, kuin jouduttaudutaan suorittamaan välttämätöntä, mutta vastenmielistä ja käsittämätöntä tekoa.

Eräs ranskalainen virkamies astui rikollisten rivien oikeaan päähän ja luki venäjäksi ja ranskaksi tuomion.

Sitte meni kaksi paria ranskalaisia rikollisten luo ja otti upseerin osotuksen mukaan kaksi rivin päässä seisovaa entistä vankia. Vangit astuivat patsaan juurelle, pysähtyivät siihen ja sillä aikaa kun tuotiin säkkejä, he katsoivat ympärilleen niin kuin katsoo isketty eläin lähenevää metsästäjää. Toinen risti myötäänsä silmiään, toinen kaahnutteli selkäänsä ja toinen teki huulillaan naurua tarkottavan liikkeen. Sotamiehet ryhtyivät nopein käsin sitomaan heidän silmiään, pukemaan säkkejä ja kytkemään patsaaseen.

Kaksitoista tarkk'ampujaa marssi kiväärit olalla säännöllisin, lujin askelin esiin rivien takaa ja pysähtyi kahdeksan askeleen päähän patsaasta. Pierre kääntyi pois päin, jottei olisi nähnyt,

mitä oli tapahtuva. Yht'äkkiä kuului rätinää ja ryskettä, joka kuulosti Pierrestä räikeämmältä kuin jylisevinkin ukkosen jyminä ja hän kääntyi katsomaan. Savua pölyysi ja ranskalaisia puuhaili jotain tehden haudan reunalla kalpein kasvoihin ja vapisevin käsin. Tuotiin kaksi muuta. Nämäkin kaksi katselivat samoin, samallaisin silmin, turhaan ja ääneti pelkillä silmillään turvaa pyytäen ja nähtävästi käsittämättä ja uskomatta, mitä oli tuleva. He eivät voineet uskoa, sillä ainoastaan he tiesivät sen, mitä heidän elämänsä oli heille ja siksi he eivät käsittäneet eivätkä uskoneet, että se voitaisiin heiltä riistää.

Pierre ei tahtonut katsoa ja hän kääntyi taas pois päin; mutta taasen kumahti hänen korvissaan ikään kuin hirveä räjähdys ja samassa hän huomasi savua, jonkun verta ja kalpeakasvoisia hätääntyneitä ranskalaisia, jotka taasen hääriskelivät patsaan luona vapisevin käsin toinen toistaan tyrkkien. Raskaasti hengittäen katseli Pierre ympärilleen aivan kuin kysyen: mitä tämä on? Sama kysymys oli kaikissa niissäkin katseissa, jotka kohtasivat Pierren katseen.

Kaikkien venäläisten, ranskalaisten sotamiesten ja upseerien, kaikkien, kaikkien kasvoilta luki Pierre saman pelon, kauhun ja taistelun ilmeen, joka oli hänenkin sydämessään. "Kuka todellakin tekee tätä? He kaikki kärsivät samoin kuin minäkin. Kuka? Kuka?" välähti tuokion ajan Pierren mielessä.

"*Tirailleurs du 86-me, en avant!*"⁵² huusi joku. Vietiin viides, joka seiso i Pierren vieressä – yksinään. Pierre ei

⁵² 86:n rykmentin tarkk'ampujat, eteenpäin!

käsittänyt, että hän oli pelastettu ja että hänet samoin kuin muutkin jällelle jääneet oli tuotu tänne olemaan vain läsnä telotuksessa. Kasvamistaan kasvavalla kauhulla ja tuntematta iloa ja tyyntymystä hän katseli sitä, mitä tapahtui. Viides oli kauhtanassa oleva tehtaalainen. Samassa kun tehtaalaiseen tartuttiin kiinni, hypähti hän kauhuissaan syrjään ja tarttui Pierreen. (Pierre vavahti ja riistäytyi irti.) Tehtaalainen ei pystynyt olemaan jaloillaan. Häntä kiskottiin kainaloista ja hän kirkui jotain. Kun hänet oli saatu patsaan juureen, vaikenä hän äkkiä. Hän näytti yht'äkkiä aivan kuin käsittäneen jotain. Käsittikö hän, että kirkuminen oli turhaa tahi että oli mahdotonta, että ihmiset surmaisivat hänet, mutta hän kuitenkin asettui patsasta vasten odottaen kytkemistä yhdessä muiden kanssa ja vilkui ympärilleen kiiluvien silmin kuin haavotettu eläin. Pierre ei nyt enää voinut kääntyä pois päin eikä sulkea silmiään. Hänen samoin kuin koko väkijoukonkin uteliaisuus ja kiihtymys oli viidettä surmatessa yltyneet äärimmilleen. Tämä viides näytti tyyneeltä, kuten muutkin: hän kohenteli kiinni kauhtanaansa ja kaahnuttelee toisella paljaalla jalalla toista.

Kun ruvettiin sitomaan hänen silmiään, korjasi hän itse solmua niskassa, kun se häntä puristi, ja kun hänet sitte painettiin kiinni veriseen patsaaseen, kallistui hän itse selkänojoon, mutta kun hänen oli siinä asennossa hankala olla, kohensi hän itseään, veti jalkansa lähemmä ja ojentautui levollisesti patsasta vasten. Pierre katsoi häneen koko ajan laskematta silmistään pienintäkään liikettä.

Taisi kuulua komennus, komennuksen jälkeen taisi kuulua kahdeksan kiväärin pamahdus. Mutta niin tarkkaan kuin Pierre jälestäpäin koettelikin muistella, ei hän ollut kuullut pienintäkään pamahduksen ääntä. Hän oli vain nähnyt, että tehtaalainen oli jostain syystä retkahtanut nuorissa, että verta oli näkynyt kahdessa kohden ja että nuorat olivat hölleenneet retkahtaneen ruumiin painosta, jolloin tehtaalainen luonnottomasti nipottavin päin ja jalat väärässä oli vaipunut kyyhälleen. Pierre juoksi patsaalle. Häntä ei pidättänyt kukaan. Tehtaalaisen ympärillä hääriskeli säikähtyneitä, kalpeita ihmisiä. Eräällä vanhalla, viiksekkäällä ranskalaisella tärisi alahuuli, kun hän irrotti nuoria. Ruumis lyyhistyi. Sotamiehet raahasivat ruumiin kömpelön hätäisesti patsaan taa ja rupesivat vierittämään sitä kuoppaan.

Kaikki näyttivät varmasti käsittävän, että ne olivat olleet semmoisia pahantekijöitä, joiden rikosten jäljet piti peittää kiiruimman kaupalla.

Pierre vilkasi kuoppaan ja huomasi, että tehtaalainen virui siellä polvet ylöspäin lähellä päätä ja toinen olkapää toista korkeammalla. Ja tuo olkapää nousi ja laski tasaisesti nytkähdellen. Mutta suuria lapiollisia multaa tuiskusi koko ruumiin päälle. Eräs sotamies kivahti Pierrelle äkäisesti ja tuskallisesti, että hän poistuisi. Mutta Pierre ei ymmärtänyt sotamiestä, vaan jäi seisomaan patsaan luo eikä kukaan ajanut häntä pois.

Kun hauta oli luotu umpeen, kuului komennus. Pierre vietiin

takasin paikalleen ja ranskalainen sotaväki, joka seiso i kahtena rintamana patsaan kummallakin puolella, teki puolikäännöksen ja alkoi marssia tahdissa patsaan ohi. Kaksikymmentäneljä tarkk'ampujaa, jotka olivat seison eet piirin keskessä, läksi panoksista tyhjentynein kivääre in juoksujalassa liittymään paikoilleen riveihin, silloin kun komppaniat marssivat heidän ohitsensa.

Pierre katseli nyt tajuttomin silmin noita tarkk'ampujia, jotka kaksittain juoksivat piiristä. Kaikki muut paitsi yksi liittyivät komppanioihinsa. Eräs nuori sotamies, jonka kasvot olivat kalman kalpeat ja jonka kiiveri oli kallistunut takaraivolle, seiso i kivääri riipuksissa vastapäätä hautaa samalla paikalla, josta hän oli ampunut. Hän hoippui kuin juopunut ottaen vuoroin askeleen eteenpäin, vuoroin taapäin kannattaakseen kaatuvaa ruumistaan. Eräs vanha sotamies, ali-upseeri, juoksi rivistä, tarttui hänen olkapäähänsä ja veti hänet komppaniaan. Venäläinen ja ranskalainen väkijoukko alkoi hajaantua. Kaikki kulkivat ääneti, päät painuksissa.

– *Ça leur apprendra à incendier*,⁵³ – sanoi joku ranskalaisista.

Pierre katsahti sanojaan ja huomasi, että se oli eräs sotamies, joka tahtoi jollain tynnyttää itseään siitä, mitä oli tehty, mutta ei voinut. Puhumatta loppuun ajatustaan hän viittasi kädellään ja meni matkoihinsa.

⁵³ Se opettaa heitä tekemään murhapolttoja.

XII

Mestauksen jälkeen erotettiin Pierre muista syytetyistä ja hänet jätettiin yksinään erääseen pieneen, hävitettyyn ja ryvetettyyn kirkkoon.

Illan suussa tuli kirkkoon vahtialiupseeri kaksi sotamiestä mukanaan ja ilmotti Pierrelle, että hänet on armahdettu ja että hänet nyt viedään sotavankien parakkeihin. Hänet tuotiin hiiltyneistä hirsistä, laudoista ja lankuista rakennetuille kojuille ja vietiin yhden tämmöisen sisään. Parikymmentä erikarvaista miestä tuli pimeässä hänen ympärilleen. Pierre silmäili heitä käsittämättä, keitä he olivat, mitä he täällä tekivät ja mitä he tahtoivat hänestä. Hän kuuli sanoja, joita hänelle puhuttiin, mutta hän ei tehnyt niistä mitään johtopäätöksiä eikä sovelluttanut niitä mihinkään, sillä hän ei käsittänyt niiden merkitystä. Hän kyllä vastaili niihin kysymyksiin, joita hänelle tehtiin, mutta ei tajunnut, kuka häntä kuunteli ja miten hänen vastauksensa käsitettiin. Hän katsoi kasvoihin ja vartaloihin, mutta kaikki näyttivät hänestä yhtä hämäriltä.

Siitä pitäen, kun Pierre oli nähnyt hirveän surmaamisen, jonka olivat toimittaneet semmoiset ihmiset, jotka eivät olleet tahtoneet sitä tehdä, tuntui kuin olisi hänen sielustaan reväisty se ponsi, jonka varassa kaikki oli pysynyt pystyssä ja kuvastunut elävänä, ja kaikki oli nyt sortunut sisällyksettömäksi soraläjäksi. Vaikkei Pierre selvittänyt itselleen syytä, tuhoutui kuitenkin

hänen uskonsa sekä maailman hyvään järjestykseen että ihmisten ja hänen omaantuntoonsa kuin myöskin Jumalaan. Tämmöisessä sieluntilassa oli Pierre ollut ennenkin, mutta se ei ollut koskaan ollut niin voimakas kuin nyt. Kun Pierre ennen oli joutunut tähän epäilyksen tilaan, olivat hänen epäilynsä johtuneet hänen omasta syystään. Silloin oli Pierre sydämensä syvyydessä tuntenut, että tuosta epätoivon tilasta ja epäilyistä oli pelastus löydettävissä omasta itsestään. Mutta nyt hän tunsu, ettei hän ollut syynä siihen, että maailma oli romahtanut raunioiksi hänen silmissään ja että jällellä oli ainoastaan muodottomia soraläjiä. Hän tunsu, että palaaminen uskoon elämän mahdollisuuteen – ei ollut hänen vallassaan.

Hänen ympärillään seiso i pimeässä ihmisiä, jokin hänessä luultavasti kiinnitti heidän huomiotaan. Hänelle kerrottiin jotain, kyseltiin jotain, sitte hänet vietiin jonnekin ja lopulta hän joutui parakin nurkkaan eräiden ihmisten pariin, jotka naureskelivat ja puhelivat keskenään.

"Silloin, veljet ... se sama prinssi, joka" ... kuului jonkun ääni parakin vastapäisest ä nurkasta sana "joka" erityisesti korostettuna.

Pierre istui ääneti ja liikkumattomana olilla seinän vieressä vuoroin aukoen, vuoroin sulkien silmiään. Mutta joka kerran kun hän sulki silmänsä, näki hän edessään tehtaalaisen kammottavat kasvot, jotka avomielisyydessään olivat erityisen kammottavat sekä myöskin tahtomattaan murhaajiksi joutuneiden kasvot, jotka levottomuutensa tähden olivat vieläkin kammottavammat.

Ja hän aukoi taasen silmiään ja katsoi tajuttomasti ympärilleen pimeässä.

Hänen rinnallaan istui kyyryssä eräs pieni mies, jonka läsnäolon Pierre huomasi ensiksi siitä hien väkevästä hajusta, joka miehestä löyhki joka kerran kun hän liikahti. Tuo mies askaroitsi jotain pimeässä jaloillaan, ja vaikkei Pierre nähnytään hänen kasvojaan, tunsii hän kuitenkin, että mies myötäänsä kurkisteli häneen. Pierre tähysteli pimeään ja käsitti, että mies riisui jalkineitaan ja se tapa, jolla hän tätä teki, herätti Pierren huomiota. Kerittyään auki paulat, joilla toinen jalka oli sidottu, hän kääri ne huolellisesti kokoon ja tarttui samassa käsiksi toiseen jalkaansa vähä väliä Pierreen katsoen. Sillä aikaa kuin toinen käsi ripusti paulaa, ryhtyi toinen käsi purkamaan auki toista jalkaa. Riisuttuaan täten jalkineensa huolellisesti pyörein, riuskoin ja viipymättä toisiaan seuraavin liikkein ripusti mies ne kepakkojen päihin, jotka olivat isketyt maahan, otti veitsen, katkasi jotain, painoi veitsen kiinni, työnsi sen päänalusen alle ja käytyään mukavammin istumaan tarttui molemmin käsin koukussa olevien polviensa ympäri ja rupesi katsomaan suoraan Pierreen. Pierrestä tuntui olevan jotain miellyttävää, tyynnyttävää ja pyöreää tuon häneen hellittämättä katsovan miehen riuskoissa liikkeissä, hänen järjestetyssä nurkkapesässään, jopa hajussaankin.

– Paljon olette tainneet nähdä puutetta, barin? – sanoi yht'äkkiä pieni mies.

Miehen soivassa äänessä kuulosti niin pehmeää lämpöä ja

avomielisyyttä, että Pierre aikoi vastata, mutta hänen leukansa alkoi vapista ja hän tunsi puhkeavansa kyyneliin. Antamatta Pierren näyttää mielenliikutustaan jatkoi pieni mies samassa tuokiossa puheluaan samalla miellyttävällä äänellään.

– Oh, älä sure, kotkanpoika, – sanoi hän sillä hentoa lempeyttä hehkuvalla äänellä, jolla puhuvat vanhat venäläiset eukot. – Älä sure, vekkonen: ken hetken kestää, se iän elää! Vai mitä, rakkaani! Ja eikähän täällä, Luojan kiitos, hätä häilyttele. On sekä hyviä että huonoja ihmisiä täälläkin, – puheli hän ja puhuessaan hän laskeutui notkein liikkein polvilleen, nousi pystyyn ja vähän ryiskeltyään läksi jonnekin.

– Hehee, vekkuli, tulitpas! – kuuli Pierre lautakojun päästä saman lempeän äänen. – Muistipas tulla, vekkuli! No, no, soo!

Ja työntäen luotaan koiran rahjusta, joka hyppi häntä vastaan, palasi sotamies takasin paikalleen ja istuutui. Hänen käsissään oli jotain riepuun käärittynä.

– Kas tässä, syökääpäs, barin, – sanoi hän palaten taas entiseen kunnioittavaan puhetapaan ja aukoen kääröään, josta hän antoi Pierrelle muutamia paistettuja perunoita. – Päivälliseksi oli keittoa. Maan mainioita perunoita.

Pierre ei ollut syönyt koko päivänä ja perunan haju tuntui hänestä sanomattoman hyvältä. Hän kiitti sotamiestä ja rupesi syömään.

– Maltahan, ei se noin, – sanoi sotamies naurahtaen ja otti yhden perunan. – Näin sitä pitää.

Hän otti taas kääntöpääveitsen, halkasi perunan

kämmenellään kahtia, sirotti suolaa päälle ja tarjosi Pierrelle.

– Maan mainioita perunoita, – toisti hän. – Syöppäs nyt.

Pierrestä tuntui, ettei hän ollut milloinkaan syönyt maukkaampaa ruokaa.

– Ei, minusta on kaikki samantekevää, – sanoi Pierre, – mutta miksi he ampuivat ne onnettomat!.. Viimeinen oli parinkymmenen iässä.

– Tss – tss ... – virkkoi pieni mies. – Älkää pahaa, älkää ... – lisäsi hän nopeasti ja aivan kuin sanat olisivat aina olleet valmiina hänen suussaan ja sieltä vahingossa lennähtäneet hän jatkoi: – Mitenkäs te, barin, tulitte näin jääneeksi Moskovaan?

– En luullut, että niin sukkelaan tulisivat. Jäin vahingossa, – vastasi Pierre.

– Mitenkä ne sinut ottivat, kotkanpoika, kotoasiko?

– Ei, olin katsomassa tulipaloo, siinä ottivat ja luulivat murhapolttajaksi.

– Mikä on tuomiota, se on vääryyttä, – tokasi pieni mies.

– Oletkos sinä kauan ollut täällä? – kysyi Pierre viimeistä perunaa pureskellen.

– Minäkö? Viime sunnuntaina ottivat Moskovasta hospitaalista.

– Kukas sinä olet, sotamieskö?

– Apsheronin rykmentin sotamiehiä. Kuumeessa olin, kuolemankielissä. Eikä meille virkattu halaistua sanaa. Kahteenkymmeneen mieheen virui meitä siellä. Eikä arvattu eikä aavistettu.

– Onkos sinun täällä ikävä? – kysyi Pierre.

– On ihan kyllähti, kotkanpoikaseni. Minun nimeni on Platon, liikanimeltä Karatajef, – lisäsi hän nähtävästi helpottaakseen Pierren puhuttelua. – Poikasena kutsuttiin palvelukseen. Eikö sitte olisi ikävä, kotkanpoikaseni! Moskova on kaupunkien äiti. Eikö etoisi ikävä sitä katsellessa! Mato kaalia kalvaa, mutta itse ennen sitä sortuu, niin puhuivat vanhan kansan ihmiset.

– Miten, miten sinä sanoit? – kysyi Pierre.

– Minäkö? – kysyi Karatajef. – Minä sanon: ei omalla voimalla, vaan Jumalan hoimalla, – sanoi hän luullen toistavansa sen, mitä äsken oli sanonut ja jatkoi samassa:

– Onhan teillä, barin, oma perutalonne? Ja koti on? Siis täydellinen liesi! Ja emäntä on? Ovatkos vanhusvanhemmat elossa? – kyseli hän.

Vaikkei Pierre nähnyt pimeän tähden, tunsu hän kuitenkin, että sotamiehen huulet vetäytyivät pidätettyyn pehmeään hymynkierteeseen näitä kysymyksiä tehdessä. Hänen mieltään nähtävästi pahotti se, ettei Pierrellä ollut vanhempia, varsinkaan äitiä.

– Vaimossa neuvon vara, anopissa avun alku, vaan ehtoisin oma emonen! – sanoi sotamies. – No entä lapsia, onkos niitä? – jatkoi hän kyselyään.

Pierren kieltävä vastaus pahotti nähtävästi taaskin hänen mieltään ja hän kiiruhti lisäämään:

– Mitäs se, nuoret ihmiset, saattaahan Jumala vielä antaa. Kunhan vain sovussa elettäisi...

– Nyt ei ole mistään väliä, – sanoi Pierre tahtomattaan.

– Soo, oletpa sinä miekkoinen miehiäsi, – väitti Platon. – Ei rutolta eikä tyrmältä mihinkään pääse.

Sotamies kohensihe parempaan asentoon ja rykäsi muutaman kerran nähtävästi valmistautuen pitkään jutteluun.

– Niin, ystävä hyvä, asuin vielä kotona, – alkoi hän. – Kontumme oli suuri, maata paljon, hyvä oli musikkojen elo eikä meidän talostamme mitään puuttunut. Seitsemän muun kanssa kulki isäukko niittämässä. Hyvästi elettiin, oikein kristityitä oltiin. Mutta silloin...

Ja Platon Karatajef kertoi pitkän tarinan siitä, miten hän oli mennyt vieraan metsästä puita hakemaan, joutunut vahdin käsiin, saanut selkäänsä, tuomittu ja lähetetty sotamieheksi.

– Niin, kotkanpoikaseni, – jatkoi hän hymyn muuntamalla äänellä, – paha tuli, luultiin, vaan parhaaksi se kääntyikin. Veljen olisi ollut lähtö, ellen minä olisi tekosta tehnyt. Vaan nuorimmalla veljellä oli viisi lasta, minulta ei jäänyt kuin vaimo. Oli tyttö, mutta sen korjasi Luoja jo ennen sotamiehyyttäni. Tulin katsomaan kotiväkeä. Näen, että entistä ehommin elävät. Talo on hyvyyttä täynnä, naisväki kotosalla, kaksi veljeä työansioilla. Nuorin, Mihaila, oli kotona. Sanoo siinä isäukko: "minusta, sanoo, ovat kaikki lapset yhdenlaisia: purasipa mitä sormea tahansa, kaikkiin yhtä kovasti koskee. Ja jollei silloin olisi Platonia viety, olisi Mihailan ollut meno." Käski kaikki meidät luokseen – uskotko – ja jumalankuvan eteen asetti. "Mihaila", sanoo, "tule tänne, kumarra hänen jalkoihinsa ja

sinä, eukko, kumarra myöskin ja tekin lapset, kumartakaa. Ymmärrättekö?" sanoo. Niin, ystäväni hyvä. Kohtalo ei jätä uhriaan. Vaan me hoppuamme alituisesti, mikä on hyvin ja mikä ei. Meidän onnemme, ystäväni, on kuin vesi nuotassa: kun sitä vetää, pullistuu se, vaan kun maalle saa, on se tyytyväinen.

Ja Platon siirrähti toiseen paikkaan olillaan. Oltuaan hetken aikaa vaiti nousi Platon seisoaalleen.

– Taitaa tässä jo nukuttaakin, – sanoi hän nopeasti ja alkoi ristiä silmiään lausuen:

– Herra Jeesus Kristus, Nikola marttyyri, Frola ja Lavra! Herra Jeesus Kristus, Nikola marttyyri, Frola ja Lavra! Herra Jeesus Kristus, armahda ja vapahda meitä! – päätti hän rukouksensa, kumarsi maahan asti, nousi, huokasi ja kyykistyi polvilleen. – Kas niin. Kaada, hyvä Isä, kivenä, nostata nokkelana, – sanoi hän, venähti pitkälleen ja veti sinellin korvilleen.

– Minkä rukouksen sinä luitkaan? – kysyi Pierre.

– Häh? – virkkoi Platon (hän oli juuri nukahtamaisillaan). – Mitäkö luin? Rukoilin Jumalaa. Etkös sinä rukoile?

– Kyllä, rukoilen minäkin, – vastasi Pierre. – Mutta mitä sinä puhuit Frolasta ja Lavrasta.

– Kuinkas muuten? – vastasi nopeasti Platon. – Nyt on hevosjuhla, täytyy muistaa elukoitakin. Katsos veitikkaa, käppyrään pyörähti. Lämpenitkö, koirankuontolainen, – sanoi hän kopeloiden koira, joka oli hänen jaloissaan ja käännettyään

toiselle kylelleen hän nukkui heti.

Ulkoa kuului jostain kaukaa itkua ja huutoa ja lautakojun seinänraoista vilkkui tulta, mutta kojussa oli hiljaista ja pimeää. Pierre ei saanut unta pitkään aikaan ja hän virui pimeässä paikallaan silmät auki kuunnellen vieressään makaavan Platonin säännöllistä kuorsausta ja tuntien, että äsken sortunut maailma alkoi nyt valveutua hänen sielussaan entistään kauniimpana ja jonkunlaisten uusien, vahvojen perusteiden varassa.

XIII

Siinä lautakojussa, johon Pierre oli tuotu ja jossa hän oli neljä viikkoa, oli 23 vangittua sotamiestä, kolme upseeria ja kaksi virkamiestä.

Kaikki nämä kuvastuivat sittemmin Pierren mielessä hyvin hämärästi, mutta Platon Karatajef painui ainaiseksi Pierren sydämeen mitä voimakkaimpana ja kalleimpana muistona ja esikuvana kaikesta venäläisestä, hyvästä ja pyöreästä. Kun Pierre seuraavana päivänä aamun sarastaessa näki naapurinsa, toteutui ensimmäinen vaikutelma jostain pyöreästä täydellisesti: koko Platonin vartalo, joka oli kiedottu nuoralla vyötettyyn ranskalaiseen sinelliin, lakkiin ja niinivirsuihin, oli pyöreä. Pää oli aivan pyöreä, selkä, rinta, hartiat, jopa kädetkin, jotka riippuivat semmoisessa asennossa, kuin olisivat ne tahtoneet aina jotain syleillä, olivat pyöreät; miellyttävä hymy ja suuret, ruskeat, pehmeät silmät olivat pyöreät.

Platon Karatajef oli varmaankin kuudennellakymmenennellä päättäen hänen kertomuksistaan niistä sotaretkistä, joihin hän oli pitkänä palvelusaikanaan ottanut osaa. Hän ei tiennyt itse eikä voinut mitenkään määritellä, mitenkä vanha hän oli. Mutta hänen häikäisevän valkeat ja lujat hampaansa, jotka välkkyivät kahtena kaarena hänen suustaan, silloin kun hän nauroi (jota hän teki usein), olivat kaikki hyvät ja eheät; hänen parrassaan ja tukassaan ei ollut ainoatakaan harmaata karvaa ja koko hänen

ruumiinsa oli notkeuden ja varsinkin lujouden ja kestävyuden kuva.

Hänen kasvoillaan oli viattomuuden ja nuoruuden leima, vaikka niillä olikin hienoja pyöreitä ryppyjä, hänen äänensä oli miellyttävä ja sointuva. Mutta hänen puhetapansa merkillisimpänä ominaisuutena oli välittömyys ja sisällökyys. Näytti siltä, ettei hän koskaan ajatellut sitä, mitä hän puhui tai mistä puhuisi ja tästä juuri johtui sanomattoman voimakas vakuuttavuus hänen äämentapaamisensa nopeudessa ja varmuudessa.

Hänen ruumiilliset voimansa ja joustavuutensa olivat vankeuden ensi aikana semmoiset, ettei hän näyttänyt ollenkaan tietävän, mitä on väsymys ja sairaus. Joka ilta nukkumaan käydessään hän sanoi: "Kaada, hyvä Isä, kivenä, nostata nopsana" ja aamusin ylösnoustessaan hän sanoi joka kerran samalla tavalla harteitaan kohauttaen: "kun nuukahti, niin nukahti, kun heräsi, niin heräsi". Ja hänen ei tosiaankaan tarvinnut muuta kuin kallistua pitkälleen, kun hän samassa makasi kuin kivi ja hänen tarvitsi vain puistaltaa itseään, kun hän samassa tuokioistakaan kuhnailematta ryhtyi johonkuhun askareeseen aivan kuin lapset, jotka herättyään käyvät käsiksi leluihin. Hän teki kaikkea, mutta ei mitään erittäin hyvin eikä taas huonostikaan. Hän paistoi, keitti, ompeli, höyläsi ja paikkasi kenkiä. Hän oli myötäänsä toimessa ja vain öillä hän uskalsi ruveta tarinoimaan, jota hän rakasti, ja laulamaan. Hän ei laulanut lauluja vartonaisten laulajien tavoin, jotka tietävät, että heitä kuunnellaan, vaan

hän lauloi niinkuin laulavat linnut nähtävästi siitä syystä, että hänen oli yhtä pakollista päästää noita säveliä kuin on pakollista oikoa jäseniään tai jalotella. Ja hänen säveleensä soivat aina hienoina, hellinä, kaihomielisinä, melkein naisellisina, vaan hänen kasvonsa olivat laulaessa aina vakavat.

Vankeuteen jouduttuaan ja parrotuttuaan oli hän nähtävästi ravistanut itsestään pois kaiken vieraan tartunnaisen ja sotamiesmäisen ja palannut tahtomattaan rahvaan miehen elintapaan.

– Kun sotamies on lomalla, valuu paita housuista,⁵⁴ – oli hänen tapansa sanoa.

Hän kertoi vastenmielisesti sotamiesajastaan, ei kuitenkaan valitellut sitä ja usein mainitsi hän, ettei häntä oltu kertaakaan piesty koko palvelusaikanaan. Kun hän kertoi, kertoi hän enimmäkseen vanhoja ja nähtävästi rakkaita muistoja talonpoikaiselämästä. Ne sananlaskut, joita hänen puheessaan vilisi, eivät olleet semmoisia ruokottomia ja pöyhkeitä sananlaskuja, joita sotamiehet useimmiten laskevat, vaan ne olivat niitä kansan puheenparsia, jotka yksinään otettuina tuntuvat mitättömiltä, mutta jotka ajallaan lausuttuina saavat syvän viisauden merkityksen.

Usein hän puhui aivan päinvastoin kuin mitä hän oli puhunut ennen, mutta kumpikin oli oikein. Hän rakasti puhelemista, puhui hyvin ja kaunisti puhettaan hyväily sanoilla ja sananparsilla, joita hän, kuten Pierrestä tuntui, näytti itse

⁵⁴ Sananparsi: saa olla omassa vapaudessaan. Suom. muist.

sepittäneen; mutta hänen kertomustensa suurin viehätysvoima oli siinä, että hänen haastelussaan saivat mitä jokapäiväisimmät tapaukset ja joskus juuri ne samat, joita Pierre oli huomaamattaan nähnyt elämässään, juhlallisen kauneuden luonteen. Hän rakasti kuunnella satuja, joita (aina samoja) eräs sotamies kertoi, mutta kaikista eniten hän rakasti kuunnella kerrottavan varsinaisesta elämästä. Näitä kertomuksia kuunnellessaan hän hymyili iloisesti, tokasi väliin sanoja ja teki kysymyksiä, joiden tarkoituksena oli selventää hänelle kauneuden kuva siitä, mitä hänelle kerrottiin. Mieltymystä, ystävyyttä, rakkautta, semmoisina kuin Pierre ne käsitti, ei Karatajevilla ollut ollenkaan, vaan hän rakasti ja eli rakkaudessa kaiken sen kanssa, minkä elo hänen eteensä loi ja varsinkin ihmisen kanssa, – ei minkään määrätyn ihmisen kanssa, vaan yleensä niiden ihmisten kanssa, jotka olivat hänen silmiensä edessä. Hän rakasti piskiään, rakasti tovereitaan ja ranskalaisia ja rakasti Pierreä, joka oli hänen naapurinsa; Pierre tunsi kuitenkin, ettei Karatajevista, vaikka tämä osottikin häntä kohtaan hyväilevää hellämielisyyttä (jolla hän tahtomattaan tuli tyydyttäneeksi Pierren henkistä puolta), olisi tuntunut vähääkään ikävältä erota hänestä. Ja Pierre alkoi tuntea samallaista tunnetta Karatajevia kohtaan.

Platon Karatajef oli kaikkien muiden vankien mielestä kaikista tavallisin sotamies; häntä nimitettiin kotkanpojaksi tai Platoshkaksi, hänestä tehtiin hyväntahtoista pilaa ja häntä juoksutettiin asioilla. Mutta Pierren mieleen painui hän

ainaiseksi semmoisena, kuin hän oli hänet nähnyt ensi yönä, saavuttamattomana, pyöreänä ja yksinkertaisuuden ja totuuden hengen hahmottuneena olentona.

Platon Karatajef ei osannut ulkomuistilta muuta kuin rukouksensa. Kun hän piti puheitaan, ei hän näyttänyt niitä alkaessaan ollenkaan tietävän, miten hän ne lopettaa.

Kun Pierre toisinaan hämmästyi Platonin ajatusten syvyyttä ja pyysi hänen sanomaan jotain uudestaan, ei Platon voinut muistaa, mitä hän oli hetkistä ennen sanonut, samoin kuin hän ei voinut mitenkään selittää Pierrelle sanoin lempilauluaan. Siinä oli "kotikoivuni kallis" ja "apea on aikaan'," mutta sanoin selittäen ei syntynyt mitään sisällystä. Hän ei käsittänyt eikä kyennytkään käsittämään kokonaisuudesta erikseen poimittujen sanojen merkitystä. Hänen jokainen sanansa ja tekonsa oli hänelle tuntemattoman toiminnan ilmestymismuoto ja tämä toiminta oli hänen elämänsä. Mutta hänen elämällään semmoisena, kuin hän sen itse ymmärsi, ei ollut mitään merkitystä erikseen olevana elämänä. Sillä oli merkityksensä ja sisältönsä vain osana kokonaisuudesta, jonka hän joka hetki tunsu. Hänen sanansa ja tekonsa virtasivat hänestä yhtä tasaisesti, välttämättömästi ja välittömästi kuin tuoksu erittyy kukasta. Hän ei voinut käsittää erikseen otetun toimen tai sanan arvoa eikä merkitystä.

XIV

Kun ruhtinatar Maria oli saanut tietää Nikolailta, että hänen veljensä on Rostovilaisten kanssa Jaroslavlissa, ryhtyi hän tädin estelyistä välittämättä heti hankkiutumaan matkalle aikoen viedä mukanaan veljensä pojankin. Koituisiko tästä suuria vaikeuksia vaiko ei, olisiko se mahdollista vaiko mahdotonta, sitä hän ei kysellyt eikä tahtonut tietää, sillä hänen velvollisuutensa oli sekä itse olla ehkä kuolemaisillaan olevan veljensä saapuvilla että myöskin tehdä kaikkensa voidakseen viedä isälle lapsen ja hän ryhtyi matkavalmistuksiin. Sen seikan, ettei ruhtinas Andrei antanut haulle mitään tietoja itsestään, selitti ruhtinatar Maria joko siten, että hänen veljensä oli liian heikko kyetäkseen kirjottamaan tai siten, että hän piti pitkää matkaa sisarelleen ja pojalleen liian vaikeana ja vaarallisena.

Ruhtinatar Maria joutui muutamassa päivässä matkakuntoon. Hänen ajoneuvoinaan oli kookkaat ruhtinaalliset umpivaunut, joilla hän oli tullut Voroneschiin, puoleksi katetut pienet rattaat ja kuormavankkurit. Hänen mukanaan matkusti malle Bourienne, Nikolushka opettajineen, vanha hoitajamummo, kolme palvelustyttöä, Tihon, nuori lakeija ja ratsaspalvelija, jonka täti antoi hänen mukaansa. Kun oli sula mahdollisuus ajatella matkustaa Moskovon kautta tavallista tietä, täytyi ruhtinatar Marian turvautua pitkään kiertotiehen Lipetskin, Rjasanin, Vladimirin ja Shujan kautta ja tämä tie oli

kyytihevosten hankalan saannin tähden hyvin vaivaloinen ja Rjasanin luona, jossa (kuten kerrottiin) liikuskeli ranskalaisia, vaarallinenkin.

M-lle Bourienne, Dessalles ja ruhtinatar Marian palvelijat ihmettelivät vaivaloisen matkan kestäessä hänen mielenlujuttaan ja toimeliaisuuttaan. Hän kävi nukkumaan kaikkia muita myöhemmin, heräsi muita aikasemmin eivätkä mitkään vaikeudet saaneet häntä neuvottomaksi. Hänen toimeliaisuutensa ja pontevuutensa avulla, joka innosti hänen seuralaisiaankin, saapuivat he toisen viikon lopulla Jaroslavlisiin.

Ruhtinatar Maria oli viime päivinä Voroneschissa ollessaan tuntenut elämänsä valoisinta onnea. Hänen rakkautensa Rostoviin ei enää rasittanut eikä häirinnyt häntä. Tämä rakkaus oli täyttänyt koko hänen sielunsa, valautunut erottamattomaksi osaksi hänestä itsestään eikä hän enää taistellut sitä vastaan. Ruhtinatar Maria oli viime aikoina tullut vakuutetuksi siitä, että hän oli rakastettu ja rakasti, vaikkei hän kertaakaan puhunut tästä itselleen selvästi suoraan. Hän oli tullut tähän vakuutukseen kohdatessaan viime kerran Nikolain, joka oli tullut sanomaan hänelle, että hänen veljensä oli Rostovilaisten mukana. Nikolai ei ollut vihjannut sanallakaan, että nyt (jos ruhtinas Andrei paranisi) voisivat ruhtinas Andrein ja Natashan entiset välit uudistua, mutta ruhtinatar Maria huomasi Nikolain kasvoista, että tämä ajatteli asiaa ja tiesi sen. Tästä huolimatta ei Nikolain suhde, nuo arat, hellät lemmensiteet ruhtinattareen, suinkaan muuttunut, vaan Nikolai näytti päinvastoin olevan iloinen siitä,

että sukulaisuus hänen ja ruhtinatar Marian välillä salli hänen nyt entistä vapaammin ilmaista ruhtinattarelle ystävyytensä ja rakkautensa, kuten ruhtinatar Maria toisinaan ajatteli. Ruhtinatar Maria tiesi, että hänen rakkautensa oli ensimmäinen ja viimeinen hänen elämässään, hän tunsikin olevansa rakastettu ja hän oli tämän tähden onnellinen ja tyyni.

Tämä hänen onnensa ei kuitenkaan estänyt häntä tuntemasta syvää surua veljensä kohtalon tähden, vaan hänen sielunsa rauhallisuus antoi hänelle entistä suuremman mahdollisuuden antautua täydellisesti veljeen kohdistuneen tunteen valtaan. Tämä tunne oli ensi hetkinä Voroneschista lähdettyä niin voimakas, että ne, jotka häntä saattoivat matkalle, olivat vakuutettuja hänen kärsimysten runtelemiin ja epätoivoisiin kasvoihinsa katsoessaan, että hän aivan varmaan sairastuu matkalla, mutta juuri matkan vaivat ja huolet, joihin ruhtinatar Maria niin pontevasti otti osaa, pelastivat hänet toistaiseksi murtavasta murheesta ja loivat häneen kestävyyttä.

Ruhtinatar Maria ajatteli, kuten yleensä on tavallista matkalla, ainoastaan matkustamista ja unohti kokonaan matkan tarkoituksen. Mutta kun oli saavuttu lähelle Jaroslavia, jolloin taas kuvastui mieleen se, mikä häntä saattoi odottaa jo samana iltana eikä vain muutaman päivän perästä, yltyi hänen levottomuutensa äärimmilleen.

Kun ratsaspalvelija, joka oli ennakolta lähetetty Jaroslaviin ottamaan selkoa, missä Rostovilaiset majailivat ja missä tilassa oli ruhtinas Andrei, tapasi kaupungista palatessaan tulliportista

kaupunkiin ajavat suuret umpivaunut, kauhistui hän nähdessään ruhtinattaren kalman kalpeat kasvot, jotka kurkistivat häntä vastaan vaunujen ikkunasta.

– Olen saanut tietää kaikki, teidän armonne. Rostovilaiset majailevat torin laidassa kauppias Bronnikovin talossa. Se ei ole kaukana, aivan Volgan penkereellä, – sanoi ratsaspalvelija.

Ruhtinatar Maria katsoi hätääntyneen kysyvästi hänen kasvoihinsa käsittämättä, miksi hän ei vastannut mitään tärkeimpään kysymykseen: miten oli veljen laita? M-lle Bourienne teki tämän kysymyksen ruhtinattaren puolesta.

– Miten on ruhtinaan laita? – kysyi hän.

– Heidän armonsa on samassa talossa kuin hekin.

– Hän on siis elossa, – ajatteli ruhtinatar ja kysyi hiljaa: – miten hänen tilansa on?

– Sanoivat olevan yhä entisellään.

Ruhtinatar ei ruvennut kyselemään, mitä merkitsi "yhä entisellään" ja vilahdukselta, huomaamatta katsahdettuaan seitsenvuotiseen Nikolushkaan, joka istui vastapäätä häntä ja oli iloissaan kaupungin näkemisestä, hän laski päänsä kumarruksiin eikä nostanut sitä ylös, ennen kuin raskaat vaunut ryskyen, täristen ja vaappuen pysähtyivät jonnekin. Astinlauta lensi rymisten auki.

Vaunujen ovet avautuivat. Vasemmalla oli vettä, suuri joki, oikealla talon kuisti. Kuistilla oli miehiä, palvelijattaria ja eräs punaposkinen tyttö, jolla oli musta, pitkä palmikko ja joka hymyili vastenmielisen teeskennellysti, kuten ruhtinatar

Mariasta tuntui. (Se oli Sonja.) Ruhtinatar kiiruhti rapuille, teeskennellysti hymyillyt tyttö sanoi: "tänne, tänne!" ja ruhtinatar joutui eteiseen vanhan naishenkilön eteen, jolla oli itämaiset kasvot ja joka syvästi liikutetuin ilmein astui nopeasti häntä vastaan. Se oli vanha kreivitär. Hän syleili ruhtinatar Mariaa ja rupesi häntä suutelemaan.

– *Mon enfant!* – virkkoi hän, – *je vous aime et vous connais depuis longtemps.*⁵⁵

Suuresta mielenliikutuksesta huolimatta arvasi ruhtinatar Maria, että sanoja oli kreivitär ja että tälle piti jotain virkkaa. Hän lausui tajuamattaan joitain kohteliaita ranskalaisia sanoja samaan tapaan kuin nekin, jotka hänelle oli lausuttu ja kysyi:

– Kuinka hän voi?

– Lääkäri sanoo, ettei ole vaaraa, – vastasi kreivitär, mutta näin sanoessaan nosti hän huoaten silmänsä ylös ja tuossa liikkeessä kuvastui ilme, joka soti hänen sanojaan vastaan.

– Missä hän on? Saako häntä nähdä, saako? – kysyi ruhtinatar.

– Heti paikalla, ruhtinatar, heti paikalla, ystäväni. Tämäkö on hänen poikansa? – sanoi kreivitär kääntyen Nikolushkaan, joka juuri tuli sisään Dessallesin kanssa. – Kyllä me sovimme kaikki, talo on suuri. Oi, kuinka suloinen poika!

Kreivitär vei ruhtinattaren vierashuoneeseen. Sonja keskusteli m-lle Bourienneen kanssa. Kreivitär hyväili poikaa. Vanha kreivi tuli huoneeseen ja tervehti ruhtinatarta. Vanha kreivi oli tavattomasti muuttunut siitä pitäen, kun ruhtinatar oli

⁵⁵ Lapseni, minä rakastan teitä ja olen tuntenut teidät pitkän aikaa.

nähty hänet viime kerran. Silloin oli kreivi ollut reipas, iloinen ja itseensä luottava ukko. Nyt hän näytti sääliäväältä, menneeltä mieheltä. Ruhtinattaren kanssa puhellessaan hän silmäili myötäänsä ympärilleen ikään kuin kysyen kaikilta, puhuiko hän niin kuin piti. Moskovan ja hänen tilansa hävityksen jälkeen oli hän suistuneena tavallisesta uomastaan nähtävästi kadottanut käsityksen oman itsensä merkityksestä ja tunsu, että hän jo oli liikaa maailmassa.

Vaikka ruhtinatar ei ajatellut muuta kuin saada mitä pikemmin nähdä veljensä ja vaikka häntä harmitti se, että tänä hänen yhden ainoan ajatuksensa hetkenä häntä pidätetään ja teeskennellysti kehutaan hänen veljensä poikaa, huomasi hän kuitenkin kaikki, mitä hänen ympärillään tapahtui ja hän tunsu pakkoa alistua hetkellisesti siihen uuteen järjestykseen, jonka pariin hän oli joutunut. Hän tiesi, että kaikki tämä oli välttämätöntä ja se tuntui hänestä raskaalta, mutta hän ei pahastunut siitä heille.

– Tässä on minun sisareni tytär, – sanoi kreivi Sonjaa esitellessään, – ettekö tunne häntä, ruhtinatar?

Ruhtinatar kääntyi Sonjaan ja koettaen tukahduttaa tuota tyttöä kohtaan sydämessään nousseen vihamielisen tunteen hän suuteli Sonjaa. Mutta hänen tuli raskas olla sen tähden, että kaikkien häntä ympäröivien mieliala oli sanomattoman kaukana siitä, mitä oli hänen sydämellään.

– Missä hän on? – kysyi hän vielä kerran kaikkiin kääntyen.

– Hän on alhaalla, Natasha on hänen kanssaan, – vastasi Sonja

punastuen. – Meni tiedustelemaan. Te kai olette väsyksissä, ruhtinatar?

Ruhtinattaren silmiin nousi katkeria kyyneliä. Hän kääntyi pois päin ja aikoi taas kysyä kreivittäreltä, mitä kautta hän pääsisi veljensä luo, mutta samassa kuului ovelta kepeitä, jouduttautuvia ja ikään kuin iloisia askelia. Ruhtinatar katsahti taakseen ja näki Natashan, joka ehätti sisään melkein juoksujalassa, sen Natashan, joka, silloin kun hän oli nähnyt hänet kauvan aikaa sitte Moskovassa, ei ollut häntä ollenkaan miellyttänyt.

Mutta tuskin oli ruhtinatar ehtinyt luoda hätäisen katsauksen tämän Natashan kasvoihin, kun hän käsitti, että tuo oli hänen surunsa vilpítőn sisar ja sen vuoksi hänen ystävänsä. Hän lennähti Natashaa vastaan, kietoi kätensä hänen kaulaansa ja purskahti itkemään hänen olkapäälleen.

Niin pian kuin Natasha, joka oli istunut ruhtinas Andrein päänpohjissa, oli saanut kuulla ruhtinatar Marian tulosta, oli hän poistunut hiljaa ruhtinaan huoneesta nopein ja, kuten ruhtinatar Mariasta tuntui, ikään kuin iloisin askelin ja rientänyt ruhtinattaren luo.

Kun Natasha lennähti huoneeseen, oli hänen läikkyvillä kasvoillaan yksi ainoa ilmaus ja se oli rakkauden, rajattoman rakkauden ilmaus ruhtinaaseen, ruhtinattareen, kaikkeen siihen, joka oli lähellä rakastettua henkilöä, säälin ilmaus, ilmaus saada kärsiä toisten puolesta ja palavan halun ilmaus saada uhrata itsensä kokonaan heidän auttamisekseen. Näkyi, ettei tänä hetkenä ollut Natashan sydämessä ainoatakaan ajatusta itsestään

eikä omista suhteistaan ruhtinaaseen.

Herkkäsieluinainen ruhtinatar Maria oivalsi kaiken tämän ensi katseella Natashan kasvoihin ja hivelevän tuskan tuntein hän vaipui itkemään Natashan olkapäälle.

– Mennään, mennään hänen luokseen, Maria, – virkkoi Natasha vieden ruhtinattaren toiseen huoneeseen.

Ruhtinatar Maria nosti kasvonsa, kuivasi silmänsä ja kääntyi Natashaan. Hän tunsi, että hän saa kaikesta täydellisen selvän Natashalta.

– Mitä ... – alkoi ruhtinatar kysyä, mutta vaikenen samassa.

Hänestä tuntui, ettei sanoin voi kysyä eikä vastata. Natashan silmät ja kasvot osasivat puhua kaikki selvemmin ja syvemmin.

Natasha katsoi ruhtinattareen, mutta hän näytti kammovan ja epäilevän sanoako vai ei kaikkea sitä, minkä hän tiesi. Hänestä oli tuntuvinaan, ettei noille välkkyville silmille, joiden katse tunki hänen sisimpään sydämeensä, voinut olla sanomatta koko, koko totuutta semmoisena, kuin hän oli sen nähnyt. Natashan huuli vavahti yht'äkkiä, hänen suupielinsä muodostui rumia poimuja ja itkuun purskahtaen hän peitti kasvot käsiinsä.

Ruhtinatar Maria ymmärsi kaikki.

Hänessä oli kuitenkin jällellä toivoa ja hän kysyi sanoin, joihin hän ei uskonut:

– Miten on hänen haavansa? Kuinka hän yleensä voi?

– Te, te ... saatte nähdä sen, – voi Natasha ainoastaan sanoa.

He istuivat jonkun aikaa alhaalla ruhtinaan kamarin vieressä lakatakseen itkemästä ja mennäkseen hänen huoneeseensa

levollisin kasvoin.

– Miten on tauti kulkenut? Kauanko hän on ollut huonompi? Milloin *se* tapahtui? – kyseli ruhtinatar Maria.

Natasha kertoi, että ensi alussa oli hänen tilansa vaarallinen kuumeen ja tuskien tähden, mutta Troitsassa olivat ne lakanneet, jonka jälkeen lääkäri oli pelännyt vain kylmän vihoja. Mutta tämäkin vaara vältettiin. Kun oli saavuttu Jaroslavliin, oli haava ruvennut märkimään (Natasha tiesi kaikki, mikä koski märkimistä j.n.e.) ja lääkäri oli sanonut, että märkiminen saattaa edistyä säännöllisesti. Sitte oli tullut horkka, vaan lääkäri oli sanonut, ettei horkka ollut juuri vaarallista.

– Mutta kaksi päivää sitte, – jatkoi Natasha, – tapahtui yht'äkkiä *se*... (Hän hillitsi pyrkivän itkun.) – En tiedä miksi, mutta saatte nähdä, minkälaiseksi hän on muuttunut.

– Onko hän heikontunut, laihtunut? ... – kyseli ruhtinatar.

– Ei, ei se ole sitä, vaan pahempaa. Saatte nähdä. Ah, Maria, hän on liian hyvä, hän ei voi, ei voi jäädä eloon, sillä...

XV

Kun Natasha totuttuun tapaansa aukasi ruhtinaan huoneen oven laskien edellään ruhtinattaren, tunsu ruhtinatar Maria kurkussaan valmiita kyyneleitä. Niin paljon kuin hän olikin valmistautunut ja koettanut rauhottua, tiesi hän kuitenkin, ettei hän kykenisi kyyneleittä kohtaamaan veljeään.

Ruhtinatar Maria käsitti, mitä Natasha oli tarkottanut sanoilla: *se tapahtui hänelle kaksi päivää sitte*. Hän käsitti, että se merkitsi sitä, että ruhtinas oli äkkiä heltyneyt ja että heltyminen ja liikutus olivat kuoleman enteitä. Jo ovea kohti mennessään näki ruhtinatar mielikuvituksissaan sen Andrjushan kasvojen ilmeen, jonka hän oli oppinut tuntemaan lapsuuden päivinä, tuon hennon, lempeän, liikutuksesta heltyneen ilmeen, joka oli ollut harvinaista ruhtinaalla ja joka siksi oli aina syvästi vaikuttanut ruhtinattareen. Hän tiesi, että veli haastaisi hänelle hiljaisia, lempeitä sanoja, samallaisia, joita isä oli hänelle puhunut kuolemansa edellä ja ettei hän jaksaisi pidättyä, vaan vaipuisi vuolaaseen itkuun veljen viereen. Mutta ennemmin tai myöhemmin sen täytyi tapahtua ja hän astui huoneeseen. Kyyneleet nousivat hänen kurkussaan yhä ylemmä ja ylemmä sillä aikaa, kun hän likinäköisillä silmillään alkoi yhä selvemmin ja selvemmin erottaa ruhtinaan muotoa ja etsi hänen piirteitään ja tuossapa hän näkikin ruhtinaan kasvot ja tapasi hänen katseensa.

Ruhtinas Andrei lepäsi sohvalta tyynyjen välissä oravannahkaviitta päällä. Hän oli laiha ja kalpea. Toisessa kuihtuneessa, läpikuultavan valkoisessa kädessä oli liina, toisella hän haparoi viiksiään hiljaa sormiaan liikutellen. Hänen silmänsä katsoivat tulijoihin.

Nähtyään veljensä kasvot ja kohdattuun hänen katseensa hiljensi ruhtinatar Maria yht'äkkiä askeleittensa nopeutta ja tunsu, että kyynelleet yht'äkkiä kuivuivat ja pyrkivä itku ehtyi. Havaittuaan ruhtinaan kasvojen ilmeen ja katseen hätääntyi ruhtinatar äkkiä ja hänet valtasi syyllisyyden tunne.

"Mihin minä olen syypää?" kysyi hän itseltään. "Siihen, että elät ja ajattelet elävää, vaan minä!" ... vastasi ruhtinaan kylmä, ankara katse.

Ruhtinaan syvässä katseessa, joka ei heijastanut hänestä ulos, vaan oli painunut häneen itseensä, oli melkein vihamielisyyttä, kun hän hitaasti käänsi silmänsä sisarensa ja Natashaan.

Hän suuteli sisartaan käsi kädessä heidän tapansa mukaisesti.
– Terve, Maria, miten olet päässyt tänne? – sanoi ruhtinas yhtä tasaisella ja vieraalla äänellä kuin hänen katseensakin oli.

Jos hän olisi ujeltanut surkeasti parkumalla, niin ei parku olisi kammottanut ruhtinatar Mariaa niin kovasti kuin tuon äänen kaiku.

– Ja Nikolushkankin toitte? – sanoi ruhtinas yhtä tasaisesti ja verkkaan ja huomattavasti ponnistaen muistiaan.

– Miten on nyt sinun terveytesi? – kysyi ruhtinatar Maria ihmetellen itsekin kysymystään.

– Sitä, ystäväni, on tiedusteltava lääkäriltä, – virkkoi ruhtinas, näytti taasen tekevän ponnistuksen ollakseen ystävällinen ja sanoi pelkällä suullaan (näkyi, ettei hän ollenkaan ajatellut, mitä puhui):

– *Merci, chère ami, d'être venue.*⁵⁶

Ruhtinatar Maria puristi hänen kättään. Ruhtinas rypisti hieman kasvojaan käden puristuksesta. Hän oli vaiti eikä ruhtinatarkaan tiennyt, mitä sanoa. Ruhtinatar Maria käsitti, mitä veljelle oli tapahtunut kaksi päivää sitte. Ruhtinaan sanoissa, äänen sävyssä ja varsinkin tuossa katseessa, kylmässä, melkein vihamielisessä katseessa, tuntui olevan elävälle ihmiselle kammottavaa vieraantumista kaikesta maallisesta. Ruhtinas näytti vaikeasti käsittävän kaikkea sitä, mikä oli elollista, mutta samalla tuntui, ettei hän tajunnut elollista siksi, että häneltä puuttui voimia tajuamaan, vaan siksi, että hän tajusi jotain muuta, semmoista, jota eivät elävät tajunneet eivätkä voineetkaan tajuta ja joka oli kokonaan vaivuttanut hänet valtaansa.

– Miten kummallisesti kohtalo johti meidät yhteen! – sanoi ruhtinas keskeyttäen äänettömyyden ja osottaen Natashaan. – Hän hoitaa minua herkeämättä.

Vaikka ruhtinatar Maria kuunteli, ei hän ymmärtänyt, mitä ruhtinas puhui. Hän, tuo herkkä, hentomielinen ruhtinas Andrei, kuinka voi hän puhua noin sen kuullen, jota hän rakasti ja joka rakasti häntä! Jos hän tahtois elää, ei hän olisi sanonut noita

⁵⁶ Kiitos, rakas ystävä, että tulit.

sanoja näin kylmän loukkaavasti. Jollei hän tietäisi kuolevansa, miksi hänen ei olisi sääli häntä, miten hän voi sanoa noin hänen kuullensa? Tämän saattoi selittää vain yhdellä tavalla, siten, että ruhtinaasta oli samantekevää ja samantekevää siksi, että jotain muuta ja paljota tärkeämpää oli auennut ruhtinaalle.

Keskustelu oli kylmää, hajanaista ja katkesi vähäväliä.

– Maria matkusti Rjasanin kautta, – sanoi Natasha.

Ruhtinas Andrei ei huomannut, että Natasha sanoi hänen sisartaan Mariaksi, vaan Natasha, joka ruhtinaan kuullen mainitsi ruhtinatarta sillä nimellä, huomasi itse sen ensi kerran.

– Mitä sitte? – virkkoi ruhtinas Andrei.

– Hänelle oli kerrottu, että koko Moskova on palanut, ihan tyyten, että muka...

Natasha pysähtyi, puhuminen ei käynyt laatuun. Ruhtinas näytti ponnistelevan kuunnellakseen, mutta ei sittenkään kyennyt.

– Palanut kuuluu olevan, – virkkoi ruhtinas. – Se on hyvin ikävää, – ja hän rupesi katsomaan eteensä hajamielisesti viiksiään kohennellen.

– Sinä olet, Maria, tavannut kreivi Nikolain? – sanoi ruhtinas Andrei yht'äkkiä nähtävästi tehdäkseen hänen mielikseen. – Hän kirjotti tänne, että sinä olet häntä kovasti miellyttänyt, – jatkoi hän suoraan, tyynesti ja nähtävästi jaksamatta käsittää kaikkea sitä kätkeytyä merkitystä, joka hänen sanoillaan oli eläville ihmisille. – Jos sinäkin mieltyisit häneen, olisi erittäin hyvä ... että te menisitte naimisiin, – lisäsi hän hieman nopeammin

aivan kuin iloiten sanoista, joita hän oli kauan etsinyt ja viimein löytänyt.

Ruhtinatar Maria kuuli hänen sanansa, mutta ne eivät merkinneet hänelle mitään muuta, kuin että ne todistivat, miten pelottavan kaukana oli nyt ruhtinas kaikesta elollisesta.

– Mitäs minusta! – sanoi ruhtinatar Maria tyynesti ja katsahti Natashaan.

Natasha, joka tunsi ruhtinattaren katseen kohdistuvan häneen, ei katsonut ruhtinattareen. Taas vaikenivat kaikki.

– André, tahdot ... – virkkoi ruhtinatar Maria yht'äkkiä vavahtavalla äänellä, – tahdotko sinä nähdä Nikolushkaa? Hän on koko ajan muistellut sinua!

Ruhtinas Andrei hymähti ensi kerran tuskin huomattavasti, mutta ruhtinatar Maria, joka hyvin tunsi veljensä kasvot, käsitti kauhun tuntein, ettei hymy noussut ilosta eikä hellyydestä poikaan, vaan hiljaisen, kepeän ivan tähden siitä, että ruhtinatar Maria koetti viimeistä keinoa palauttaakseen veljensä tajuntaan.

– Olen hyvin iloinen Nikolushkan tulosta. Onko hän terve?

Kun ruhtinas Andrein luo tuotiin Nikolushka, joka peloissaan katsoi isäänsä, mutta ei itkenyt, suuteli ruhtinas Andrei häntä eikä näyttänyt tietävän, mitä sanoisi hänelle.

Sillä aikaa kun Nikolushkaa vietiin pois, meni ruhtinatar Maria vielä kerran veljensä ääreen, suuteli häntä ja voimatta enää hillitä itseään rupesi itkemään.

Ruhtinas Andrei loi häneen tuijottavan katseen.

– Nikolushkan tähdenkö sinä? – kysyi hän.

Ruhtinatar Maria kumarsi itkien päättään myöntävästi.

– Maria, tiedätkö, että raam... – mutta ruhtinas Andrei vaikenen samassa.

– Mitä sanot?

– En mitään. Ei pidä itkeä täällä, – sanoi ruhtinas Andrei entisen kylmästi sisarensa katsoen.

Kun ruhtinatar Maria rupesi itkemään, käsitti ruhtinas Andrei hänen itkevän sitä, että Nikolushka jää isättömäksi. Ruhtinas Andrei teki kovan ponnistuksen koettaen palautua takasin elämään ja hän asettui heidän näkökannalleen.

"Se mahtaa tuntua heistä ikävältä!" ajatteli hän. "Vaan miten luonnollista se on!"

"Taivaan linnut eivät kylvä eivätkä kokoo riiheen, mutta teidän Isänne ruokkii heitä", sanoi hän itselleen ja aikoi sanoa samaa ruhtinattarellekin; "mutta ei, he ymmärtävät sen omalla tavallaan, he eivät ymmärrä oikein! He eivät kykene käsittämään sitä, että kaikki nuo tunteet, jotka ovat heistä rakkaat, kaikki nämä meidän ajatuksemme, jotka tuntuvat meistä arvokkailta, että ne ovat – *tarpeettomia*. Me emme voi ymmärtää toisiamme!" ja hän vaikenen.

Ruhtinas Andrein pieni poika oli seitsemän vuotias. Hän osasi tuskin lukea – vaan hän ei vielä tiennyt mitään. Hän sai nähdä paljon tämän päivän jälkeen tietoja ja kokemusta hankkiessaan, mutta vaikka hän olisi jo tällöin omannut kaiken jällestäpäin saavuttamansa elämänkokemuksen, ei hän sittenkään olisi voinut käsittää selvemmin ja syvemmin sen kohtauksen

koko merkitystä, jonka hän näki tapahtuvan isänsä, ruhtinatar Marian ja Natashan välillä, kuin hän sen nyt käsitti. Hän käsitti kaikki, poistui huoneesta itkemättä, meni ääneti Natashan luo, joka tuli hänen jälestään, katsahti ujosti Natashaan miettivillä, ihanilla silmillään. Hänen koholla oleva punainen ylähuulensa värähti, hän painoi päänsä Natashaan ja hyrähti itkuun.

Tästä päivästä pitäen hän karttoi Dessallesta, karttoi hänelle hyväilyjä osottavaa kreivitärtä ja istuskeli joko yksinään tahi arasti lähenteli ruhtinatar Mariaa ja Natashaa, johon hän näytti mieltyneen enemmän kuin tätiinsä ja kainosti ja hiljaa liehakoi heidän ympärillään.

Kun ruhtinatar Maria tuli veljensä luota, käsitti hän kaiken sen, mitä Natashan kasvot olivat hänelle puhuneet. Hän ei enää puhellut Natashan kanssa toiveista veljensä eloon jäämisestä. Hän istui vuoroon Natashan kanssa sairaan sohvan vieressä eikä enää itkenyt, vaan rukoili lakkaamatta kääntyen sielussaan sen Ikuisen Käsittämättömän puoleen, jonka läsnäolo niin tuntuvalta tavalla kattoi kuolevaa.

XVI

Ruhtinas Andrei ei ainoastaan tiennyt kuolevansa, vaan hän myöskin tunsi, että hän jo tekee loppuaan, että hän on jo puolittain kuollut. Hän tunsi vieraantumista kaikesta maallisesta ja olemisen riemukasta, kummallista kepeyttä. Hätäilemättä ja tuskailematta hän odotti sitä, joka oli häntä kohtaava. Se pelottava, ikuinen, tietymätön ja kaukainen, jonka läsnäolemista hän oli alituisesti tuntenut koko elämänsä iän, oli nyt hänestä läheistä, ja sen olemisen kumman kepeyden tähden, jota hän nyt tunsi, oli se hänestä melkein käsitettävää ja tuntuva. —

Ennen hän oli pelännyt loppua. Hän oli kaksi kertaa kokenut tuota kammottavan tuskallista kuolemanpelon tunnetta, vaan nyt ei hän enää sitä ymmärtänyt.

Ensi kerran oli tuo tunne vallannut hänet silloin, kun kranaatti oli pyörien sähissyt hänen edessään ja hän oli katsellut sänkeä, pensaita, taivasta ja tiesi, että hänen edessään oli kuolema. Kun hän oli tointunut saamansa haavan jälkeen ja hänen sydämessään oli tuokiossa, ikään kuin vapautuneena elämän jäytävästä, häntä kahlivasta ikeestä, puhjennut tuo ikuisen, vapaan, tästä elämästä riippumattoman rakkauden kukka, ei hän ollut enää pelännyt kuolemaa eikä ajatellut sitä.

Kuta enemmän hän oli noina tuskan ja houreen yksinäisinä tunteina, jotka hän oli viettänyt haavottumisensa jälkeen, syventynyt ajatuksissaan uuteen, hänelle auenneen ikuisen

rakkauden alkuun, sitä kauemmas hän tietämättään loittoni maisesta elämästä. Kaikkea, kaikkia rakastaa, herkeämättä uhrautua rakkauden tähden – se merkitsi olla rakastamatta ketään, merkitsi olla elämättä tätä maista elämää. Ja kuta vakuutetummaksi hän oli tullut tuon uuden rakkauden alusta, sitä enemmän hän oli irtautunut elämästä ja sitä täydellisemmin oli hävinnyt se raja, joka (ilman rakkautta) erottaa elämän kuolemasta. Kun hän noina ensi aikoina oli muistellut, että hänen piti kuoleman, oli hän sanonut itselleen: mitäs sille, sen parempi.

Mutta sen yön jälkeen Mitishtshissä, jolloin hänen houriessaan hänen eteensä oli ilmestynyt se henkilö, jota hän oli halavoinut, ja kun hän oli painanut tämän käden huuliaan vasten ja heltynyt hiljaisiin ilon kyyneleihin, oli rakkaus yhteen naiseen huomaamatta hiipinyt hänen sydämeensä ja taas sitonut hänet elämään. Ja riemukkaita, levottomia ajatuksia oli alkanut nousta hänen mieleensä. Muistellessaan sitä hetkeä sidontasemalla, jolloin hän oli nähnyt Kuraginin, ei hän nyt enää voinut palata entisiin tunteisiinsa. Häntä vaivasi kysymys, oliko Kuragin elossa. Mutta hän ei uskaltanut kysyä sitä.

Ruhtinas Andrein sairaus kulki fyysillistä kulkuaan, mutta se, jota Natasha oli tarkottanut sanoilla: *se tapahtui hänelle*, oli tapahtunut ruhtinaalle kaksi päivää ennen ruhtinatar Marian tuloa. Se oli ollut se viimeinen, sielun kamppailu elämän ja kuoleman välillä, jossa kuolema oli vienyt voiton. Se oli odottamaton käsitys siitä, että hän vielä piti elämää arvossa, elämää, joka hänelle oli esiintynyt rakkaudessa Natashaan ja

viimeinen, voitettu kammon puuska tietymättömästä.

Se tapahtui illalla. Hän oli, kuten tavallista päivällisen jälkeen, lievässä kuumetilassa ja hänen ajatuksensa olivat erinomaisen selvät. Sonja istui pöydän vieressä. Ruhtinas Andrei oli horroksissa. Yht'äkkiä valtasi hänet onnen tunne.

– Aa, hän tuli! – ajatteli hän.

Ja Sonjan paikalla istui tosiaankin kuulumattomin askelin huoneeseen hiipinyt Natasha.

Siitä asti kun Natasha oli alkanut hoitaa ruhtinas Andreita, oli tämä aina tuntenut tuota ruumiillista tunnetta Nataahan läsnäolosta. Natasha istui nojatuolissa syrjin ruhtinaaseen varjoten hänet kynttelin valolta ja kutoi sukkaa. (Hän oli oppinut kutomaan sukkaa siitä pitäen, kun ruhtinas Andrei oli kerran sanonut hänelle, ettei kukaan osaa niin hyvin hoitaa sairaita kuin vanhat lapsenhoitajat, jotka kutovat sukkaa ja että sukan kutomisessa on jotain tyynnyttävää.) Nataahan hoikat sormet liikuttelivat nopeasti silloin tällöin vastakkain kilahtelevia puikkoja ja hänen kumarassa olevien kasvojensa ääriiviiva näkyi selvästi ruhtinaalle. Natasha liikahti, kerä oli vierähtänyt hänen polviltaan. Hän vavahti, katsahti ruhtinaaseen ja varjoten kädellään kyntteliä kumartui varovin, notkein ja varmoin liikkein, nosti kerän ja istuutui entiseen asentoonsa.

Ruhtinas katsoi häneen liikkumatta ja näki, että Natasha tarvitsi liikkeensä jälkeen huoata rinnan täydeltä, mutta Natasha ei uskaltanut sitä tehdä, vaan henkäsi usean kerran varovasti.

Troitskin luostarissa he olivat puhelleet entisyydestä ja

ruhtinas Andrei oli sanonut Natashalle, että jos hän olisi terve, kiittäisi hän elämän ikänsä Jumalaa haavastaan, joka taas oli saattanut hänet Natashan pariin. Mutta sen jälkeen eivät he koskaan olleet puhuneet tulevaisuudesta.

"Olisiko se voinut tapahtua vai ei?" ajatteli ruhtinas

Andrei katsoessaan nyt Natashaan ja kuunnellessaan puikkojen vienoa, teräksistä kilinää. "Senkö tähden vain kohtalo niin kummallisesti johti meidät yhteen, että kuolisin?.. Senkö tähden vain minulle kirkastui elämän onni, että eläisin valheessa? Rakastan häntä yli kaiken maailmassa. Mutta mitä mahdan sille, että rakastan häntä?" sanoi hän ja rupesi yht'äkkiä tahtomattaan voihkimaan tottumuksesta, jonka hän oli saanut kärsimystensä aikana. Kun Natasha kuuli tämän, pani hän pois sukan, kumartui katsomaan ruhtinaaseen ja huomattuaan, kuinka tämän silmät välkkyivät, hän siirtyi kevein askelin ruhtinaan luo ja kumartui.

– Ettekö nuku?

– En, olen katsonut teihin kauan. Tunsin, kun tulitte huoneeseen. Ei kukaan muu kuin te anna minulle sitä suloista rauhaa ... sitä valkeutta... Ihan tekee mieli itkeä ilosta.

Natasha siirtyi lähemmä ruhtinasta ja hänen kasvoillaan loisti riemukas ilo.

– Natasha, minä rakastan teitä liian paljon. Enemmän kuin mitään muuta maailmassa.

– Entä minä? – Natasha käännähti tuokioksi pois päin. – Miksi liian paljon? – kysyi hän.

– Miksikö liian paljon?.. No, mitä te luulette, miltä tuntuu

teidän sydämessänne, sisimmässä sydämessänne, jäänkö minä eloon? Miltä teistä näyttää?

– Uskon varmasti, uskon varmasti! – sanoi Natasha melkein huudahtaen ja tarttui hänen molempiin käsiinsä intohimoisin liikkein.

Ruhtinas oli hetken vaiti.

– Kuinka hyvä se olisi! – Ja hän tarttui Natashan käteen ja suuteli sitä.

Natasha oli onnellinen ja liikutettu. Vaan samassa hän muisti, että näin ei saanut olla ja että ruhtinas tarvitsi lepoa.

– Te ette ole nukkunut, – sanoi Natasha tukehduttaen ilonsa. – Koettakaa nukkua ... tehkää se.

Ruhtinas puristi Natashan kättä ja laski sen irti ja Natasha siirtyi takasin kynttelin luo ja istuutui entiseen asentoonsa. Kaksi kertaa hän käännähti katsomaan ruhtinasta, jonka silmistä päilyi häneen välkkyvä katse. Natasha pani kudokselleen määrätyn rajan ja päätti, ettei hän käänny katsomaan, ennenkun saa kudotuksi siihen saakka.

Kohta tämän jälkeen sulkikin ruhtinas Andrei silmänsä ja nukahti. Hän ei nukkunut kauan ja heräsi yht'äkkiä levottomaan tunteeseen ruumis kylmässä hiessä. Uneen vaipuessaan hän ajatteli yhä samaa, jota hän oli ajatellut koko muunkin ajan – elämää ja kuolemaa. Kuolemaa kuitenkin enemmän. Hän tunsii olevansa lähempänä sitä.

"Rakkaus? Mitä on rakkaus?" ajatteli hän. "Rakkaus häiritsee kuolemaa. Rakkaus on elämää. Kaikki, kaikki, minkä minä

ymmärrän, minä ymmärrän vain siksi, että rakastan. Kaikki on sidottu yksistään sillä. Rakkaus on Jumala ja kuolla merkitsee minulle, rakkauden hiukkaselle, palaamista yhteiseen, ikuiseen alkulähteeseen." Nämä ajatukset tuntuivat hänestä lohduttavilta. Mutta ne olivat vain ajatuksia. Jotain puuttui niistä, niissä oli jotain yksipuolisen omakohtaista, abstraktista, eikä ollut todellisuuden pohjaa. Ja niissä oli myöskin levottomuutta ja hämäryyttä. Hän nukahti.

Hän näki unta, että hän lepäsi samassa huoneessa, jossa hän todellisuudessa lepäsi ja ettei hän ole haavottunut, vaan terve. Paljo erilaisia ihmisiä, vähäpätöisiä ja välinpitämättömiä, ilmestyi ruhtinas Andrein luo. Hän puhelee näiden kanssa, kiistelee jostain joutavasta. Ihmiset ovat lähdössä jonnekin. Ruhtinas Andrei muistaa hämärästi, että koko touhu on joutavanpäiväistä ja että hänellä on muita paljoa tärkeämpiä huolia, mutta hän jatkaa keskusteluaan heidän kanssaan ihmetyttäen heitä joillain tyhjillä, sukkelilla sanoilla. Vähitellen ja huomaamatta alkavat kaikki ihmiset hajota ja kaikki vaihtuu kysymykseksi oven sulkemisesta. Hän nousee ja lähtee ovelle laskeakseen säpin ja sulkeakseen oven. *Kaikki* riippuu siitä, ehtiikö hän sulkea oven vai ei. Hän menee, koettaa jouduttautua, jalat eivät liiku ja hän tietää, ettei hän ehdi sulkea ovea, mutta sittenkin jännittää hän tuskallisesti kaikki voimansa. Ja ahdistava pelko valtaa hänet. Ja tämä pelko on kuoleman pelko, sillä oven takana odottaa *se*. Mutta hänen rimpuillessaan voimattoman kömpelösti ovea kohti, *se* jokin kammottava

puskee ovea vasten rynnistääkseen sisään. Jokin yli-inhimillinen – kuolema – rynnistää ovesta sisään, mutta se täytyy ehkäistä. Hän tarttuu oveen, jännittää viimeiset voimansa – sulkeminen on jo myöhäistä – edes pitääkseen vastaan, mutta hänen voimansa ovat heikot ja kömpelöt ja sen kammottavan rynnistyksestä ovi avautuu ja painautuu takasin kiinni.

Vielä kerran se puski sieltä. Viimeiset, yliluonnolliset ponnistukset raukeavat turhiin ja oven kumpikin puoli avautuu äänettömästi. *Se* tuli sisään ja se on *kuolema*. Ja ruhtinas Andrei kuoli.

Mutta samassa tuokiossa, kun hän kuoli, muisti hän nukkuvansa ja samassa hetkessä, kun hän kuoli, hän ponnistelihe ja heräsi.

"Niin, se oli kuolema. Minä kuolin ja minä heräsin. Niin, kuolema – herääminen", kirkastui yht'äkkiä hänen sielussaan ja se verho, joka tähän saakka oli kätkenyt häneltä tietymättömän, nousi nyt hänen sielunsa silmien edestä. Hän tunsu kuni vapautusta ennen häntä kytkeneestä voimasta ja sitä kummallista kepeyttä, joka ei enää häntä jättänyt.

Kun hän herättyään kylmän hikisenä liikahti sohvalla, tuli Natasha hänen luokseen ja kysyi, mikä hänen oli. Ruhtinas ei vastannut, vaan mitään ymmärtämättä loi Natashaan oudon katseen.

Tämä oli se, joka hänelle oli tapahtunut kaksi päivää ennen ruhtinatar Marian tuloa. Samana päivänä, kuten lääkäri sanoi, sai myöskin jäytävä kuume pahan käänteen, mutta Natasha ei

välittänyt mitään siitä, mitä lääkäri oli sanonut, sillä hän näki nuo pelottavat sielulliset oireet, joiden laatua hän ei enää epäillyt.

Tästä päivästä alkoi unesta heräämisen yhteydessä ruhtinas Andrein herääminen elämästä. Ja elämän pituuteen nähden ei se tuntunut hänestä sen pitemmältä, kuin unesta herääminen unennäön pituuteen nähden.

Ei ollut mitään kammottavaa eikä räikeää tässä suhteellisesti pitkäväteisessä heräämisessä.

Viimeiset päivät ja hetket vierivät luonnollista, tavallista menoaan. Ruhtinatar Maria ja Natasha, jotka eivät poistuneet hänen luotaan, tunsivat tämän. He eivät itkeneet eivätkä vavisseet ja viimeisen ajan, kuten he sen itsekin tunsivat, eivät he enää vaalineet ruhtinasta (häntä ei enää ollut, hän oli heiltä lähtenyt), vaan hänen rakkainta muistoaan, hänen ruumistaan. Kummankin tunteet olivat niin voimakkaat, ettei heihin vaikuttanut kuoleman ulkonainen, pelottava puoli eivätkä he pitäneet tarpeellisena kiihdyttää suruaan. He eivät itkeneet hänen luonaan eivätkä hänen luotaan poissa ollessaan eivätkä kertaakaan puhelleetkaan hänestä keskenään. He tunsivat, etteivät he kykenisi ilmaisemaan sanoin sitä, minkä he ymmärsivät.

Kumpikin heistä näki, miten ruhtinas Andrei hitaasti ja tyynesti vaipui heistä yhä syvemmälle ja syvemmälle jonnekin kauas ja kumpikin tiesi, että sen piti niin olla ja että se oli hyvin.

Ruhtinas Andrei sai ripin ja ehtoollisen, kaikki tulivat häntä hyvästelemään. Kun hänen luokseen tuotiin hänen poikansa,

kosketti hän tätä huulillaan ja kääntyi selin, mutta ei siksi, että hänestä olisi tuntunut raskaalta ja ikävältä (ruhtinatar Maria ja Natasha käsittivät sen), vaan ainoastaan siksi, että ruhtinas luuli olevan siinä kaikki, mitä häneltä vaadittiin. Mutta kun ruhtinaalle sanottiin, että hän siunaisi poikaansa, hän täytti tämän pyynnön ja katsahti aivan kuin kysyäkseen, olisiko vielä jotain tehtävä. Kun ruumis, josta henki teki lähtöään, vavahteli viimeisiä kertojaan, olivat ruhtinatar Maria ja Natasha saapuvilla.

– Loppunut?! – sanoi ruhtinatar Maria sen jälkeen, kun ruumis kylmeten oli liikkumattomana levännyt muutamia hetkiä hänen edessään. Natasha astui ruumiin ääreen, katsahti kuolleisiin silmiin ja jouduttautui niitä sulkemaan. Hän sulki ne, mutta ei suudellut niitä, vaan kumartui sen yli, joka oli rakkain muisto vainajasta.

"Mihin hän meni? Missä hän on nyt?" ...

Kun pesty ja puettu ruumis lepäsi arkussa pöydällä, tulivat kaikki hyvästelemään ja kaikki itkivät.

Nikolushka itki tuskallisesta tietämättömyydestä, joka vihloi hänen sydäntään. Kreivitär ja Sonja itkivät säälistä Natashaa kohtaan ja siksi, ettei ruhtinasta enää ollut. Vanha kreivi itki siksi, että hänenkin, kuten hän tunsikin, oli kohta otettava sama kauhea askel.

Natasha ja ruhtinatar Maria myöskin itkivät nyt, mutta he eivät itkeneet oman surunsa tähden; he itkivät siitä hartaasta liikutuksesta, joka oli vallannut heidän sielunsa nähdessään kuoleman yksinkertaisen ja juhlallisen salaisuuden.

TOINEN OSA

I

Ihmisjärki ei kykene käsittämään ilmiöiden syiden kokonaisuutta. Syiden etsimisen tarve on kuitenkin kätkeyty ihmisen henkeen. Ja ihmisjärki, joka ei ole päässyt tunkeutumaan ilmiöiden ehtojen lukemattomaan moninaisuuteen ja ongelmiin, joista kukin erikseen voi esiintyä syynä, tarttuu ensimmäiseen, kaikista tajuttavimpaan kuvastukseen ja sanoo: tämä on syy. Historiallisissa tapauksissa (joissa havainnon esineenä ovat ihmisten teot) esiintyy alkuperäisimpänä kuvastuksena jumalien tahto, sitte niiden ihmisten tahto, joilla on huomatuin historiallinen asema eli historiallisten sankarien tahto. Mutta ei tarvitse muuta kuin syventyä kunkin historiallisen tapahtuman oleellisuuteen s.o. koko sen ihmispaljouden toimintaan, joka on ollut osallisena tapahtumaan, niin huomataan, ettei historiallisen sankarin tahto suinkaan johda joukkojen toimintaa, vaan on se itse aina johdon alainen. Tuntuisi siis samantekevältä, käsittipä historiallisen tapahtuksen merkityksen puolin tai toisin. Mutta sen ihmisen, joka sanoo lännen kansojen hyökänneen itään siksi, että Napoleon niin tahtoi ja sen ihmisen välillä, joka sanoo sen tapahtuneen siksi, että sen täytyi tapahtua, on olemassa sama ero, kuin oli

olemassa niiden ihmisten välillä, jotka vakuuttivat, että maa pysyy kiinteästi paikallaan ja taivaankappaleet liikkuvat sen ympärillä, ja niiden, jotka sanoivat, etteivät he tiedä, mikä maata kannattaa, mutta tietävät sen, että on olemassa lakeja, jotka ohjaavat sekä maan että muiden taivaankappalten liikettä. Historiallisen tapahtuman syitä – ei ole eikä voi ollakaan muita kuin kaikkien syiden yksi ainoa syy. Mutta on olemassa lakeja, jotka ohjaavat tapauksia, nämä lait ovat osaksi tuntemattomia, osaksi semmoisia, joita me tunnustelemme. Näiden lakien keksiminen käy mahdolliseksi vasta silloin, kun me tyyten luovumme etsimästä syitä yhden ihmisen tahdosta, aivan samoin kuin taivaankappaleiden liikkeen lakien keksiminen kävi mahdolliseksi vasta silloin, kun ihmiset luopuivat pitämästä maata kiinteänä.

Historioitsijat pitävät 1812 sodan tärkeimpänä tapahtumana Borodinin taistelun, Moskovan luovuttamisen ja polttamisen jälkeen Venäjän armeijan liikettä Rjasanin tieltä Kalugan tielle ja Tarutinon leiriin eli niin kutsuttua siipimarssia Krasnaja Pahrn taakse. Historioitsijat pitävät tätä nerokasta urotyötä eri henkilöiden ansiona ja kiistelevät siitä, kenelle siitä oikeastaan on kunnia tuleva. Ulkomaisetkin, jopa ranskalaisetkin historioitsijat tunnustavat venäläisten sotapäällikköjen nerokkuuden puhuessaan tuosta siipimarssista. Mutta miksi sotakirjailijat ja heidän kanssaan kaikki muutkin ovat sitä mieltä, että tuo siipimarssi on jonkun semmoisen henkilön erittäin syväaatteinen keksintö, joka pelasti Venäjän

ja joudutti Napoleonin perikadon, sitä on hyvin vaikea käsittää. Ensiksikin on vaikea käsittää, missä on tuon liikkeen nerokkuus ja syväaatteisuus, sillä arvatakseen, että armeijan mukavin paikka (silloin kun sen kimppuun ei hyökätä) on siellä, missä on runsaimmin muonavaroja, ei tarvitse suuresti pinnistää järkeään. Ja jokainen, jopa kolmetoistavuotinen pojan nulikkakin voi vaivatta huomata, että 1812 oli armeijan parhain paikka Moskovan luovuttamisen jälkeen Kalugan tiellä. Näin on siis mahdoton käsittää, minkäláisten järkipäätelmien avulla historioitsijat pääsevät niin pitkälle, että he näkevät jotain syväaatteista tuossa liikkeessä. Toisekseen on vieläkin vaikeampi käsittää, missä nimenomaan on historioitsijain mielestä tuon liikkeen pelastava voima venäláisiin ja tuhoava voima ranskaláisiin nähden, sillä liike muunlaisten edeltävien, samanaikuisten ja jälestä johtuneiden asianhaarojen sattuessa olisi voinut olla tuhoksi venäláiselle ja pelastukseksi ranskaláiselle armeijalle. Jos Venäjän armeijan asema alkoi parantua siitä pitäen, kun tuo liike tapahtui, ei siitä mitenkään seuraa, että mainittu liike olisi ollut sen syynä.

Siipimarssi ei olisi suinkaan voinut tuottaa mitään hyötyä Venäjän armeijalle, vaan olisi päinvastoin voinut tuhota sen, ellei samalla olisi ollut vaikuttamassa muita samanaikaisia seikkoja. Miten olisi ollut, ellei Moskova olisi palanut? Ellei Murat olisi kadottanut näkyvistään venäláisiä? Ellei Napoleon olisi ollut toimeton? Jos Venäjän armeija olisi Bennigsenin ja Barclayn neuvon mukaan antautunut taisteluun Krasnaja

Pahrassa? Miten olisi ollut, jos ranskalaiset olisivat hyökänneet venäläisten kimppuun, silloin kun he marssivat Pahransuon puoleen? Miten olisi ollut, jos Napoleon olisi myöhemmin Tarutinaa lähestyessään käynyt venäläisten kimppuun vaikkapa vain kymmenennellä osalla siitä voimasta, jolla hän ahdisti Smolenskia? Miten olisi ollut, jos ranskalaiset olisivat lähteneet marssimaan Pietariin?.. Kaikkiin näihin otaksumiin nähden olisi siipimarssin pelastava voima voinut muuttua tuhoavaksi voimaksi.

Kolmanneksi on kaikista käsittämättömintä se, että semmoiset ihmiset, jotka tutkivat historiaa, aivan tahallaan eivät tahdo nähdä sitä, ettei siipimarssia voi lukea minkään yhden henkilön ansioksi, ettei kukaan ollut sitä ennakoita aavistanut, että tuo liike samoin kuin peräytyminen Filistä ei esiintynyt silloisessa nykyisyydessä kenellekään kertaakaan kokonaisuudessaan, vaan se pujottautui esiin askel askeleelta, tapaus tapaukselta ja tuokio tuokiolta mitä erilaisimpien seikkojen määräämättömästä paljoudesta ja vasta silloin esiintyi se kaikessa kokonaisuudessaan, kun se oli tapahtunut ja siirtyi menneisyyteen. Filissä pidetyssä neuvottelussa oli venäläisillä päälliköillä vallitsevana ajatuksena itsestään järkeen käypä peräytyminen suoraan suuntaan taaksepäin eli pitkin Nishegorodin tietä. Tätä todistaa se seikka, että enimmäkseen äänet neuvottelussa annettiin juuri tähän suuntaan, mutta varsinkin se keskustelu, joka neuvottelun jälkeen tapahtui ylipäällikön ja muonituksen hoitajan Lanskoin välillä. Lanskoi

ilmotti ylipäällikölle, että ruokavaroja on armeijaa varten hankittu etupäässä Oka-joen varsilla Tulan ja Kalugan lääneissä ja että jos perädytään Nishni Novgorodiin päin, eristää muonavarastot armeijasta suuri Oka-joki, jonka yli on alkutalvesta mahdoton päästä. Tämä oli ensimmäinen pakottava syy luopua aikasemmin mitä luonnollisimmalta tuntuneesta suorasta suunnasta Nishni Novgorodiin. Armeija pysyttelihe enemmän eteläkättä kulkien Rjasanin tietä ja loittonematta muonavarastoista. Sittemmin sai ranskalaisten toimetttömyys, jotka olivat kadottaneet venäläiset näkyvistäänkin, huoli Tulan tehtaan suojelemisesta ja varsinkin etu siitä, että yhä päästiin lähemmä muonavarastoja, armeijan painumaan yhä etelämmäksi Tulan tielle. Marssitettuaan armeijan epätoivoisina Pahranselkäpuolelle Tulan tielle aikoivat venäläiset sotapäälliköt pysähtyä Podolskin luona, jolloin ei vielä ajateltukaan Tarutinon varustuksia. Mutta lukemattomat eri seikat, venäläiset silmistään kadottaneiden ranskalaisten ilmestyminen uudestaan näköksälle, tästä aiheutuneet taistelusuunnitelmat ja varsinkin muonavarojen runsaus Kalugassa saivat armeijan vieläkin painumaan entistä etelämmäksi ja siirtymään ravintoväyliensä keskukseen, Tulan tieltä Kalugan tielle ja edelleen Tarutinoon. Samoin kuin ei voida vastata kysymykseen, milloin nimenomaan Moskova luovutettiin, ei myöskään voida vastata siihenkään, milloin ja kuka päätti siirtymisen Tarutinoon. Vasta sitte kun sotajoukot jo olivat saapuneet Tarutinoon lukemattomien erilaisten voimien vaikutuksesta, alkoivat ihmiset uskotella itselleen, että se oli ollut

heidän aikomuksensa ja että he olivat tienneet sen jo aikoja sitte.

II

Kuuluisa siipimarssi oli vain siinä, että Venäjän armeija, peräytyessään yhä suoraan taaksepäin hyökkäysliikkeiden vastapäisessä suunnassa, poikkesi ranskalaisten hyökkäysliikkeiden päätyttyä alkujaan määrätystä suorasta suunnasta, ja kun armeija ei nähnyt takaa-ajajia kintereillään, kallistui se luonnollisesti sinne päin, jonne sitä veti muonavarojen runsaus.

Jos ajattelemme, ettei Venäjän armeijan etunenässä olisi ollut nerokkaita sotapäällikköjä, vaan että armeija olisi ollut ilman päällikköjä, niin ei tämäkään armeija olisi voinut tehdä mitään muuta kuin paluuliikkeen Moskovaa kohti tekemällä kaaren siltä puolen, jolla oli runsaammin elatusvaroja ja seudut rikkaammat.

Siirtyminen Nishni Novgorodin tieltä Rjasanin, Tulan ja Kalugan teille oli niin luonnollinen, että Venäjän armeijan sissijoukot kiiruhtivat sinnepäin jo etukäteen ja että Pietarista käsin vaadittiin Kutusovia siirtämään armeijansa samaan suuntaan. Tarutinossa oli Kutusof melkein saada nuhteet hallitsijalta siitä, että hän oli johtanut armeijan Rjasanin tielle ja hänelle neuvottiin samaa asemaa Kalugan luona, jossa hän jo oli silloin, kun hän sai hallitsijan kirjeen.

Venäjän armeijan pallo, joka sotaretken ja Borodinon taistelun aikana saamastaan sysäyksestä oli lähtenyt kierimään tuon sysäyksen suuntaan, joutui nyt, kun sysäyksen voima oli

kadonnut eikä se saanut uusia sysäyksiä, siihen asemaan, joka oli sille luonnollinen.

Kutusovin ansio ei ollut missään nerokkaassa strategisessa liikkeessä, kuten on sanottu, vaan siinä, että hän yksistään käsitti tapahtuneen tapauksen merkityksen. Hän yksin käsitti jo silloin Ranskan armeijan toimettomuuden merkityksen; hän yksin vakuutti edelleenkin, että Borodinon taistelu oli voitto; hän yksin, jonka ylipäällikkönä olisi pitänyt ryhtyä hyökkäysliikkeisiin, hän yksin käytti kaikki voimansa estääkseen Venäjän armeijaa joutumasta hyödyttömiin taisteluihin.

Borodinon taistelussa ruhjoutunut peto virui jossain siellä, jonne sen oli hylännyt paennut metsästäjä, mutta oliko se elossa ja voimakas tahi lymysikö se vain piilossa, sitä ei metsästäjä tiennyt. Yht'äkkiä alkoi kuulua tuon pedon voihkintaa.

Ranskan armeijan haavotetun pedon voihkinta ja sen perikadon paljastaja oli Lauristonin lähettäminen Kutusovin leiriin pyytämään rauhaa.

Siinä varmassa vakuutuksessaan, ettei se ole hyvin, mikä on hyvin, vaan se, mikä pisti hänen päähänsä, kirjotti Napoleon Kutusoville ensimmäiset päähän pistäneet ja kaikkea järkeä vailla olevat sanat.

Monsieur le prince Koutouzov", kirjotti hän, "j'envoie près de vous un de mes aides de camps généraux pour vous entretenir de plusieurs objets intéressants. Je désire que votre Altesse ajoute foi à ce qu'il lui dira, surtout lorsqu'il exprimera les sentiments d'estime et de particulière

consideration que j'ai depuis longtemps pour sa personne. Cette lettre n'étant à autre fin, je prie Dieu, Monsieur le prince Koutouzov, qu'il vous ait en Sa sainte et digne garde.

Moscou, le 30 Octobre, 1812. Signe:

Napoleon.⁵⁷

– *Je serais maudit par la postérité si l'on me regardait comme le premier moteur d'un accommodement quelconque. Tel est l'esprit actuel de ma nation,*⁵⁸ – vastasi Kutusof ja käytti edelleenkin kaikki voimansa pidättääkseen joukkonsa hyökkäyksestä.

Sinä kuukauden aikana, jolloin ranskalaiset joukot ryöstivät Moskovaa ja venäläiset joukot lepäilivät alallaan Tarutinossa, tapahtui muutos kummankin armeijan voimasuhteissa (kuntoisuudessa ja lukumäärässä), jonka johdosta voimien etevämyys osottautui olevan venäläisten puolella. Vaikka Ranskan armeijan asema ja miesluku olivat tuntemattomat venäläisille, niin heti suhteiden muututtua ilmeni lukemattomissa seikoissa tarve ryhtyä hyökkäämään. Näinä seikkoina oli Lauristonin lähettäminen, elatusvarojen runsaus Tarutinossa, kaikkialta saapuvat sanomat ranskalaisten toimettomuudesta

⁵⁷ Lähetään luoksenne yhden kenraali-adjutanteistani keskustelemaan kanssanne monista tärkeistä asioista. Pyydän teidän armoanne uskomaan kaikkeen, mitä hän sanoo, ja varsinko kun hän rupeaa ilmaisemaan teille niitä arvonannon ja erityisen kunnioituksen tunteita, joita minä olen jo ammoin sitte tuntenut teitä kohtaan. Rukoilen Jumalaa, jotta Hän pitäisi teidät pyhässä suojeluksessaan.

⁵⁸ Jälkipolvet kiroaisivat minut, jos minua pidettäisiin jonkun sopimuksen alkuunpanijana, olipa se minkäläinen tahansa. Tämä on meidän kansamme mielipide.

ja kurittomuudesta, venäläisten rykmenttien täydentäminen rekryyteillä, suotuisa sää, venäläisten sotamiesten pitkällinen lepo, sotajoukoissa levon tähden tavallisesti syntyvä palava halu päästä käsiksi siihen, jota varten kaikki ovat kutsutut koolle, uteliaisuus näkemään, mitä askaroiitiin Ranskan armeijassa, joka oli ollut kotvan poissa näkyvistä, se rohkeus, jolla venäläiset etuvartijat kuukkivat lähellä Tarutinoa olevien ranskalaisten kintereillä, musikkojen ja sissien saavuttamat pikkuvoitot ranskalaisista, näiden synnyttämä kateus, kostontunne, joka kirveli jokaisen sydäntä, niin kauvan kuin ranskalaiset olivat Moskovassa sekä (etupäässä) se hämärä, mutta jokaisen miehen povessa herännyt käsitys, että voimasuhteet olivat nyt muuttuneet ja että etevämyys oli omalla puolella. Kun voimien oleellinen suhde näin oli muuttunut, kävi hyökkäyksen tarve tuntuvaksi. Ja yhtä varmasti kuin kellossa alkavat lyödä ja soittaa vasarat, niin pian kuin viisari on päässyt kierroksensa päähän, alkoi heti paikalla kuulua voimien oleellista muutosta vastaavalla tavalla entistä kiihkeämpää vasaroiden liikettä, sähinää ja soittoa korkeimmissa piireissä.

III

Venäjän armeijaa johti Kutusof, hänen esikuntansa ja hallitsija Pietarista käsin. Pietarissa oli ennen sanoman saapumista Moskovan luovuttamisesta laadittu yksityiskohtainen suunnitelma koko sotaa varten ja lähetetty Kutusoville noudattamista varten. Vaikka tämä suunnitelma olikin sommiteltu edellyttämällä, että Moskova vielä oli venäläisten käsissä, hyväksyi esikunta sen kuitenkin ja otti täytettäväkseen. Kutusof kirjotti ainoastaan, että pitkämatkaiset sivuryntäykset vihollisen kimppuun ottavat aina työläästi toteutuakseen. Mutta satunnaisten vaikeuksien voittamista varten lähetettiin armeijaan uusia evästyksiä ja henkilöitä, joiden tehtävänä oli valvoa hänen toimiaan ja ilmottaa niistä.

Sitäpaitsi muodostettiin nyt Venäjän armeijan esikunta kokonaan uudestaan. Kaatuneen Bagrationin ja loukkautuneen, syrjään vetäytyneen Barclayn sijaan pantiin uudet miehet. Erittäin vakavaa mietiskelemisen aihetta antoi se seikka, oliko edullisempi panna A B: n sijaan ja B D: n sijaan vai päinvastoin D A: n sijaan j.n.e., ikään kuin tästä olisi voinut olla seurauksena muutakin kuin mielihyvää A: lle ja B: lle.

Sen johdosta, että Kutusof ja hänen esikuntapäällikkönsä Bennigsen olivat vihamielisellä kannalla toisilleen, että leirissä oli hallitsijan asiamiehiä ja että oli tapahtunut henkilösiirtoja, sukeutui käymään tavallista sotkuisampi puoluepeli: A kaivoi

kuoppaa B: lle, D C: lle j.n.e. kaikissa mahdollisissa muutoksissa ja siirroissa. Kaikkien näiden juonien esineenä oli enimmäkseen se sotatoimi, jota kaikki nuo miehet tahtoivat johtaa, mutta sotatoimi kulki edelleen heistä riippumatta juuri niin, kuin sen pitikin kulkea, toisin sanoen se ei koskaan sattunut yhteen sen kanssa, mitä ihmisten mieliin oli johtunut, vaan se sai vauhtia niiden seikkojen oleellisuudesta, jotka vallitsivat armeijan riveissä. Kaikki toisiaan vastaan risteilevät ja toisiinsa sotkeutuvat mielijohteet heijastivat korkeimmissa piireissä ainoastaan sitä, mitä olisi pitänyt tapahtua.

"Ruhtinas Mihail Ilarionovitsh!" kirjotti hallitsija 2 p: nä lokakuuta kirjeessään, jonka ruhtinas sai Tarutinin taistelun jälkeen. "Syyskuun 2 p: stä asti on Moskova vihollisen käsissä. Teidän viimeiset raporttinne ovat 20 p: ltä ja koko tämän ajan kuluessa ei ole ryhdytty minkäänlaisiin toimiin vihollista vastaan eikä vanhan pääkaupungin vapauttamista varten, päinvastoin olette te viimeisistä raporteistanne päättäen peräytynyt taaksepäin. Serpuhof on jo joutunut vihollisjoukon valtaan ja Tula, jossa on mainio ja armeijalle ylen välttämätön tehdas, on vaarassa. Wintzingerodelta saapuneista raporteista minä näin, että vihollisen 10,000 miehen suuruinen armeijakunta marssii Pietaria kohti. Toinen muutaman tuhannen suuruinen etenee Dmitrovia kohti. Kolmas on alkanut marssia Vladimirin tietä. Neljäs, verrattain suuri, on Rusan ja Moschaiskin välillä. Napoleon itse oli vielä 25 p: nä Moskovassa. Kun nyt kaikista näistä tiedoista päättäen vihollinen oli palotellut voimansa

osastoiksi ja kun Napoleon itse oli vielä Moskovassa kaartineen, niin onko mahdollista, että teitä vastassa olevat vihollisen voimat olivat niin suuret, että te ette voinut ryhtyä hyökkäystoimiin? Päinvastoin voidaan hyvin todennäköisesti otaksua, että hän ajaa teitä takaa osastoilla tahi pahimmassa tapauksessa armeijakunnalla, joka on paljoka heikompi teille uskottua armeijaa. Tuntuu siltä, että te käyttäen hyväksenne näitä seikkoja voisitte hyödyllisesti tehdä rynnäkön teitä heikomman vihollisen kimppuun ja tuhota sen tahi ainakin pakottamalla vihollisen peräytymään säilyttää meidän käsissämme melkoisen osan niistä lääneistä, jotka nyt ovat vihollisten vallassa ja näin muodoin pelastaa Tulan ja muut Meidän sisäkaupunkimme vaaraan joutumasta. Jos vihollinen saa lähetetyksi vauraan armeijakunnan Pietaria kohti uhkaamaan tätä pääkaupunkia, johon ei ole voinut jäädä paljoka sotaväkeä, niin on teidän siitä vastattava, sillä pontevasti ja vireästi toimien on teillä sen armeijan kautta, joka on teille uskottu, käsissänne kaikki keinot estääksenne tämän uuden onnettomuuden. Muistakaa, että te olette vielä vastuunvelassa loukkautuneelle isänmaalle Moskovan menettämisestä. Te olette saanut kokea, että Minä olen altis teitä palkitsemaan. Tämä alttius ei Minussa ole heikkenevä, mutta Minulla ja Venäjällä on oikeus odottaa teidän puoleltanne kaikkea sitä intoa, lujuuutta ja menestystä, josta teidän järkenne, teidän sotilaalliset lahjanne ja niiden sotajoukkojen urhoollisuus, jotka ovat teidän johdossanne, ovat hyvänä takeena".

Mutta juuri silloin, kun tämä kirje, joka todisti, että voimien

oleellisesta suhteesta oli tietoa Pietarissakin, oli matkalla, ei Kutusof enää ollut voinutkaan pidättää komentamaansa armeijaa hyökkäyksestä, vaan taistelu oli taisteltu.

Kasakka Shapovalof oli 2 p: nä lokakuuta vartioratsastuksella ollessaan ampunut jäniksen ja sitä vähän haavottanut. Haavottunutta jänistä takaa ajaessaan oli Shapovalof painunut syvälle metsään ja kohdannut Muratin armeijan vasemman siiven, joka ei ollut ryhtynyt minkäänlaisiin varokeinoihin. Kasakka kertoi sitten nauraen tovereilleen, miten hän oli vähältä joutua ranskalaisten kynsiin. Kun vänrikki sai kuulla tämän jutun, ilmotti hän sen päällikölle.

Kasakka kutsuttiin kyseltäväksi. Kasakkapäälliköt halusivat käyttää hyväkseen tätä tapausta anastaakseen hevosia, mutta eräs päällikkö, joka oli tuttu armeijan korkeimpien henkilöiden kanssa, kertoi asian eräälle esikuntakenraalille. Viime aikoina oli asema armeijan esikunnassa ollut erittäin kärjistynyt. Jermolof oli muutamia päiviä tätä ennen käynyt Bennigsenin luona rukoilemassa tätä käyttämään kaiken vaikutusvaltansa ylipäällikköön, että olisi ryhdytty hyökkäykseen.

– Ellen minä tuntisi teitä, ajattelisin minä, että te ette tahdo sitä, mitä te pyydätte. Minun ei tarvitse muuta kuin esittää jokin asia, kun hänen armonsa aivan varmaan tekee päinvastoin.

Kasakkojen sanoma, jonka asiaa tutkimaan lähetetyt tiedustelijat vahvistivat, todisti tapauksen kypsyneen lopullisesti. Jännittynyt kieli laukesi, kello alkoi sähistä ja vasarat lyödä. Luulotellusta vallastaan, ymmärryksestään, kokemuksestaan

ja ihmistunteksestaan huolimatta ei Kutusof, kun hän otti huomioon Bennigsenin tiedonannon, Bennigsenin, joka omavaraisesti oli lähettänyt hallitsijalle kirjeen, kaikkien kenraalien lausuman yhden ja saman toivomuksen, oman otaksumansa, hallitsijan toivomuksen ja kasakkojen sanoman, enää voinutkaan ehkäistä välttämätöntä liikettä, vaan antoi käskyn siihen, jota hän piti hyödyttömänä ja vahingollisena, – antoi siunauksen sille, mitä oli tapahtunut.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.